

Prava deteta u Srbiji 2005. godine

Marija Petrović

Nevena Vučković Šahović

Ivana Stevanović

Izdavač

CENTAR ZA PRAVA DETETA

Beograd, Dositejeva 4

3344170, 2184122, 184096

<http://www.cpd.org.yu>

cpd@eunet.yu

Za izdavača

Ljubomir Pejaković, direktor

Urednik svih izdanja

Vesna Dejanović

Lektura/korektura

Jasna Alibegović

Dizajn i priprema

Omnibus, Beograd

Tiraž

200

ISBN 86-83109-37-2

Izradu Izveštaja pomogli su *Democracy Commission Small Grants, US Embassy Belgrade* i organizacija *Save the Children Norway*.

Prava deteta u Srbiji 2005. godine

Marija Petrović
Nevena Vučković Šahović
Ivana Stevanović

Centar za prava deteta
Beograd, 2006.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
UVOD	11
I OPŠTE MERE PRIMENE	19
1. Nacionalna strategija	19
2. Usklađenost nacionalnog prava i Konvencije	20
3. Status Konvencije o pravima deteta/primenljivost	21
4. Efikasne mere zaštite	21
5. Koordinacija i implementacija Konvencije	21
6. Nadzor nad implementacijom	22
7. Analiza budžeta i usmeravanje potrebnih sredstava	23
8. Podaci/indikatori	23
9. Uloga i položaj nevladinih organizacija	24
10. Diseminacija, trening i podizanje svesti	24
11. Međunarodna saradnja	25
II DEFINICIJA DETETA	27
1. Dete - maloletnik	27
2. Sticanje potpune poslovne sposobnosti	27
3. Poslovna sposobnost deteta	27
4. Najniži uzrast za sticanje pojedinih prava	29
III OSNOVNI PRINCIPI	31
1. Pravo na život, opstanak i razvoj	31
1.1. Pravo na život kao neprikosnoveno pravo	31
1.2. Suzbijanje i prevencija povreda kod dece	31
1.3. Smrtnost odojčadi	32
1.4. Samoubistva dece	32
1.5. Maloletničke trudnoće i abortusi	33
2. Najbolji interesi deteta	34
2.1. Princip najboljih interesa deteta nije ustavno načelo	34
2.2. Zakonska rešenja	34
2.3. Princip najboljih interesa deteta u sudskim i upravnim postupcima	34
3. Zaštita od diskriminacije	35
3.1. Tolerancija različitosti	35
3.2. Princip zaštite od diskriminacije i relevantno zakonodavstvo	37
3.3. Zabrana diskriminacije po osnovu pripadnosti nacionalnim manjinama	38
3.4. Lica koja nisu državljani SCG	38
3.5. Princip zaštite od diskriminacije i posebno ranjiva i zapostavljena deca	39

4.	Uvažavanje mišljenja deteta - pravo na participaciju	39
4.1.	Uvažavanje mišljenja deteta i zakonodavstvo	39
4.2.	Detete u građanskim sudskim i upravnim postupcima	40
IV	GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE	45
1.	Pravo na ime i državljanstvo	45
1.1.	Pravo na ime	45
1.2.	Upis u matične knjige rođenih	46
1.3.	Pravo na državljanstvo	47
1.4.	Pravo deteta da zna ko su mu roditelji	48
2.	Sloboda izražavanja	48
2.1.	Ustavne garantije	48
2.2.	Ograničenja slobode izražavanja	49
3.	Pristup odgovarajućim informacijama	49
3.1.	Obezbeđenost pristupa informacijama i materijalima iz raznovrsnih nacionalnih i međunarodnih izvora	49
3.2.	Širenje informacija deci i odraslima o Konvenciji	49
3.3.	Zaštita dece od štetnih informacija i materijala	50
4.	Sloboda mišljenja, savesti i veroispovesti	51
4.1.	Versko obrazovanje	51
5.	Sloboda udruživanja i mirnog okupljanja	51
5.1.	Sloboda udruživanja	51
6.	Pravo na privatnost	52
6.1.	Zaštita deteta od proizvoljnog i nezakonitog mešanja u njegovu privatnost, porodicu, dom i prepisku	52
6.2.	Pravo deteta na privatnost i mediji	53
6.3.	Pravo deteta na poverljivo savetovanje	54
6.4.	Zaštita deteta od nezakonitog napada na njegovu čast i ugled	55
7.	Pravo deteta na zaštitu od mučenja i nezakonitog ili proizvoljnog lišenja slobode	55
7.1.	Zabrana mučenja i svih drugih okrutnih, nečovečnih ili ponižavajućih postupanja	55
7.2.	Sistem krivičnih sankcija za maloletnike	56
7.3.	Lišenje slobode	57
7.4.	Drugi vidovi ograničavanja slobode za decu i moguće polje kršenja prava deteta	59
V	PORODIČNA SREDINA I ALTERNATIVNA BRIGA O DETETU	61
1.	Pravo deteta na roditeljsko staranje i odgovornosti roditelja	61
1.1.	Definicija porodice	61
1.2.	Pravo deteta na život sa roditeljima i pravo da se roditelji staraju o njemu	61
1.3.	Definisanje roditeljske odgovornosti u zakonu - dužnosti roditelja i roditeljsko pravo	62
1.4.	Sadržinu dužnosti i prava roditelja	62
1.5.	Najbolji interesi deteta kao osnov za rukovođenje u vršenju roditeljske odgovornosti	62

1.6.	Razvojne mogućnosti deteta i uvažavanje mišljenja deteta	63
1.7.	Usmeravanje i savetovanje dece	64
1.8.	Vršenje roditeljskog prava	64
1.9.	Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava	65
1.10.	Programi podrške roditeljima	66
2.	Izdržavanje deteta	68
2.1.	Obaveza roditelja da izdržavaju dete	68
2.2.	Evidencija i dokumentacija o izdržavanju	69
2.3.	Postupak u sporu za izdržavanje	69
2.4.	Sprovođenje sudskih odluka	69
2.5.	Težak materijalni položaj jednoroditeljskih porodica	70
3.	Odvajanje od roditelja	70
3.1.	Razvod i prestanak vanbračne zajednice	70
3.2.	Drugi slučajevi odvajanja deteta od roditelja	71
3.3.	Održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim dete ne živi	72
4.	Dete bez roditeljskog staranja	72
4.1.	Normativni osnov zaštite dece bez roditeljskog staranja	72
4.2.	Obaveza države prema deci bez roditeljskog staranja	73
4.3.	Postupak smeštaja	74
4.4.	Mere unapređenja zaštite dece bez roditeljskog staranja	75
5.	Usvojenje	75
5.1.	Zakonski principi u pogledu usvojenja	75
5.2.	Međudržavno usvojenje	77
5.3.	Sankcionisanje trgovine decom radi usvojenja	78
5.4.	Nadzor u postupku usvojenja i nakon usvojenja	78
6.	Zaštita dece od zanemarivanja i zlostavljanja	78
6.1.	Efikasna zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja	78
6.2.	Zakonski okvir	79
6.3.	Obaveza prijavljivanja zlostavljanja i zanemarivanja deteta	79
6.4.	Osnovne karakteristike mera zaštite predviđenih zakonom	79
6.5.	Zabrana nasilja u porodici	80
6.6.	Problemi u prikupljanju i analizi podataka o zanemarenoj i zlostavljanoj deci	80

VI OSNOVNA ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA 83

1.	Zdravlje i zdravstvena zaštita	83
1.1.	Pravo na zaštitu zdravlja	83
1.2.	Poseban status dece u pogledu ostvarivanja zdravstvene zaštite	83
1.3.	Davanje pristanka na medicinsku intervenciju	84
1.4.	Izvođenje medicinskih oglada	84
1.5.	Troškovi lečenja	85
1.6.	Planiranje porodice, trudnoća i postnatalni period (12 meseci nakon porođaja)	85
1.7.	Preventivna zdravstvena zaštita dece	85
1.8.	Zdravlje adolescenata	86

2.	Socijalna zaštita i usluge	88
2.1.	Zakonska regulativa	88
2.2.	Obezbeđivanje sredstava za socijalnu zaštitu	90
2.3.	Dostupnost socijalne zaštite	91
2.4.	Institucionalni smeštaj	91
2.5.	Smeštaj dece van njihovog mesta prebivališta	91
VII	OBRAZOVANJE, SLOBODNO VREME I KULTURNE AKTIVNOSTI	93
1.	Pravo na obrazovanje	93
1.1.	Normativni osnov	93
1.2.	Kvalitet nastave	93
1.3.	Informisanost učenika i profesionalna orijentacija	94
1.4.	Obavezno školovanje (osnovna škola)	94
1.5.	Obrazovanje dece ometene u razvoju	96
1.6.	Učenički parlament	97
2.	Ciljevi obrazovanja	98
2.1.	Zakonodavni okvir	98
2.2.	Priprema dece za odgovoran život u slobodnom društvu	98
2.3.	Nezavisnost i odgovornost dece i mogućnost izbora i odlučivanja	98
2.4.	Obrazovanje dece u pojedinim oblastima	99
2.5.	Mere u borbi protiv nasilja	99
3.	Slobodno vreme, rekreacija i kulturne aktivnosti	100
3.1.	Slobodno vreme	100
3.2.	Pravo deteta na odmor i rekreaciju	100
3.3.	Učešće dece u kulturnim aktivnostima	101
3.4.	Kulturni sadržaji za decu u medijima	101
VIII	POSEBNE MERE ZAŠTITE	103
1.	Zaštita dece od eksploatacije u radu	103
1.1.	Najniža starosna granica za zapošljavanje	103
1.2.	Zaštita od opasnog i štetnog rada i definisanje opasnog i štetnog rada	103
1.3.	Ograničenje broja radnih sati	103
1.4.	Postupak zaštite	104
1.5.	Dečji rad	104
2.	Zaštita dece od seksualnog iskorišćavanja	105
2.1.	Krivično sankcionisanje	105
2.2.	Problemi u otkrivanju seksualnog zlostavljanja	105
3.	Pravo deteta na zaštitu od nezakonite upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci	106
3.1.	Krivičnopravna zaštita	106
3.2.	Kontrola proizvodnje i trgovine narkoticima	106
3.3.	Programi primarne prevencije	106
3.4.	Dostupnost droge najmlađim generacijama	107
3.5.	Sekundarna prevencija	108
4.	Pravo deteta na zaštitu od trgovine	108
4.1.	Krivičnopravna zaštita	108

4.2.	Međunarodna saradnja	108
4.3.	Zaštita prava dece žrtava trgovine decom	109
4.4.	Prevenција i edukacija	109
4.5.	Profil žrtava	110
4.6.	Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima	110
5.	Sistem maloletničkog pravosuđa	110
5.1.	Osnovni podaci o kretanju maloletničke delinkvencije	110
5.2.	Sistem maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji i međunarodni instrumenti	111
5.3.	Maloletničko pravosuđe kao poseban sistem	111
5.4.	Osnovna načela krivičnog postupka prema maloletnicima	112
5.5.	Sistem krivičnih sankcija	113
5.6.	Kuda dalje	114
	SPISAK PROPISA	117

PREDGOVOR

Izveštaj o stanju prava deteta u Srbiji za 2005. godinu izrađen je u Centru za prava deteta (u daljem tekstu: CPD). Cilj ovog izveštaja je da domaćoj i stranoj javnosti pruži informacije o tome kako se međunarodno zajamčena prava deteta ostvaruju u praksi u Srbiji. Da bismo dali odgovor na to pitanje, odlučili smo se za nešto drukčiju strukturu od one iz prethodnog Izveštaja. Sveobuhvatan izveštaj je, iz razloga ekonomičnosti, postavljen na web stranici Centra. Uža verzija je pripremljena za štampanu formu i objavljena na srpskom i engleskom jeziku.

Forma izveštaja je inspirisana Opštim uputstvom Komiteta za prava deteta za izradu inicijalnih i periodičnih izveštaja država članica Konvencije o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija). Što se tiče sadržaja, inspiraciju i dalje nalazimo u kontrolnoj listi pitanja, sastavljenoj u UNICEF-u.¹ Ponudena lista je prilagođena našim potrebama i okolnostima, tako da su neki indikatori, koji su netipični za Srbiju, izbačeni, a neki su dodati.

Na osnovu takve metodologije, ***Izveštaj sadrži*** uvod i osam poglavlja, a svako poglavlje pregled pojedinačnih prava. U uvodu je dat kratak pregled opštih političkih, ekonomskih i društvenih prilika u Srbiji u periodu koji obuhvata Izveštaj. Takođe je izneta opšta ocena stanja prava deteta u Srbiji kao i ocena institucionalnog okvira za ostvarivanje prava deteta. Najzad, date su preporuke nadležnim državnim organima za opšte i pojedinačne oblasti u kojima je potrebno angažovanje.

Pod naslovom Prava deteta u Srbiji i Konvencija o pravima deteta, pre svega je, u poglavlju I, izneta analiza ***opštih mera primene***. Ove mere obuhvataju čitav niz zakonodavnih, administrativnih i ostalih mera za ostvarivanje prava priznatih u Konvenciji. II poglavlje se odnosi na prethodno pitanje ***definicije deteta*** a III na ***osnovne principe***. Prva tri poglavlja su u vezi sa odgovarajućim odredbama Konvencije i odnose se na ceo kontekst i na sva prava deteta. Ostala poglavlja od IV-VIII se bave ***posebnim pravima deteta***.

¹ UNICEF: Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF 2002, New York

Izveštaj obuhvata i najvažnije rezultate istraživanja koja je Centar sproveo u toku 2005. godine i to istraživanje na temu dečjeg rada - prepoznavanje problema i stavovi dece i odrasli, Tolerancija za različitost - stavovi adolescenata po pitanju različitosti i istraživanje koje se bavilo stavovima adolescenata o obrazovnom i zdravstvenom sistemu.

Opređeljujući se za navedenu formu i sadržaj, želeli smo da obuhvatimo sve oblasti prava deteta i napravimo sveobuhvatan pregled ostvarivanja tih prava u Srbiji.

Kao i u prethodnom Izveštaju, pored velikih napora uložениh u sastavljanje Izveštaja, kao i pored najboljih želja i namera, nismo bili u mogućnosti da uradimo ujednačen i potpun pregled stanja u oblasti prava deteta. Ovo je posledica nekoliko faktora. Prvo, i dalje smo ograničeni podacima do kojih smo mogli da dodemo, zbog nesistematskog praćenja ove oblasti od strane relevantnih državnih organa. Na primer, oblasti dečjeg rada, porodičnog nasilja nad decom, trgovine decom, dece koja žive na ulici, torture i mnoge druge se posebno ne obrađuju u okviru nadležnih državnih službi, te su podaci dostupni jedino u fragmentima i uz pomoć drugih izvora, kao što su međunarodne organizacije ili nevladine organizacije. Zbog toga je mnogo praznina u oceni stanja uživanja pojedinih prava. Drugo, ograničeni smo ljudskim i materijalnim kapacitetima potrebnim za sistematski i svakodnevni monitoring. To je posebno uočljivo u nemogućnosti praćenja sudskih i administrativnih postupaka u predmetima od značaja za decu. Ovaj problem bi bio dobrim delom prevaziđen ukoliko bi sve relevantne administrativne i sudske odluke bile lako dostupne javnosti, na primer, redovnim postavljanjem na Internet.

Centar zahvaljuje svim kolegama i saradnicima koji su pomogli da se Izveštaj sastavi. Njihova stručnost, nepristrasnost su, kao i uvek, od suštinskog doprinosa za izradu Izveštaja.

Centar se takođe zahvaljuje brojnim domaćim i stranim vladinim i nevladinim organizacijama koje su nam omogućile da koristimo i objavimo podatke njihovih istraživanja.

Za materijalnu pomoć u izradi specifičnih indikatora, samog Izveštaja i baze podataka, zahvaljujemo se norveškoj organizaciji Redd Barna, koja je od početka rada Centra bila naš najverniji prijatelj i partner i Ambasadi SAD u Beogradu.

UVOD

Prava deteta u 2005. u Srbiji

Osnovni podaci:	
Površina:	88.361 km ²
Broj stanovnika:	7.463.157 ²
Etnički sastav:	Srbi - 6.212.838
	Romi - 108.193
	Mađari - 293.299
	Bošnjaci - 136.087
	Albanci - 61.647
	Crnogorci - 69.049 ³
Broj dece (do 19 godina) ⁴ :	1.662.029 (22,27%)
GDP po glavi stanovnika:	3.100 USD (procena)
Inflacija 2005:	15,6%
Prosečna neto mesečna zarada:	18.191 dinara

Protekla, **2005.** godina (uključujući prva dva meseca 2006. kad je zaključeno pisanje Izveštaja), **nije donela suštinske promene** u ambijentu u kome se deca rađaju i odrastaju. O pojedinostima opštih mera za primenu i ostvarivanje prava deteta biće opširnije reči u narednom poglavlju. Ovde će biti iznete samo najopštije napomene, pre svega u kontekstu ukupnih ekonomskih, socijalnih i političkih prilika u Srbiji.

Tako, dva događaja zaslužuju posebnu pažnju:

- » U 2005. godini, u Srbiji je usvojen novi **Porodični zakon**. Ovaj zakon je veliki događaj u oblasti prava deteta jer se, po prvi put, u domaće zakonodavstvo uvodi pojam prava deteta, kao i niz specifičnih principa i prava. Zakon, na žalost, ne

² Procena broja stanovnika u 2004. godini.

³ Prema rezultatima popisa iz 2002. godine.

⁴ Republički zavod za statistiku ne vodi podatke za starosnu kategoriju do 18 godina, procena za 2004. godinu.

definiše pojam porodice, izričito ne zabranjuje telesno kažnjavanje dece i nejasno uređuje oblast ostvarivanja prava. I pored nedostataka, smatramo da je Porodični zakon osnov za dalji razvoj prava deteta koja su vezana za porodičnu sredinu i brigu o detetu bez roditeljskog staranja.

- » U septembru 2005. godine, usvojen je, po prvi put u Srbiji, **Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica**. Još jedan važan korak, ovog puta u zaštiti dece u posebnim situacijama. Usvajanju ovog zakona je prethodio dug i participativan proces, koji je uključio sudije, policiju, centre za socijalni rad, tužilaštvo, prekršajne organe, profesore prava, međunarodne vladine i nevladine organizacije poput UNICEF, Savet Evrope, Danski institut za ljudska prava, međunarodne i domaće stručnjake i samu decu. Prerano je da se o bilo kakvim efektima ovog zakona govori jer, iako je stupio na snagu, moći će da se sprovodi tek nakon izrade i usvajanja brojnih pratećih podzakonskih akta. Usvajanjem ovog zakona napravljen je značajan korak u usklađivanju domaćeg zakonodavstva i prakse sa međunarodnim standardima a pre svega Konvencijom o pravima deteta.

Ostale aktivnosti od sistemskog značaja:

- » Jedino koordinaciono telo u Srbiji u ovoj oblasti - Savet za prava deteta, nastavilo je s radom ali nije postignuto njegovo institucionalno i sistemsko jačanje. Ipak, činjenica da je ovo telo "preživelo" promenu Vlade, uliva nadu u njegovu održivost i, nadamo se, razvoj.
- » U Skupštini Srbije formiran je Pododbor za zaštitu dece u okviru Odbora za rodnu ravnopravnost. Do sada, osim nekoliko inicijativa i poziva na razgovor sa CPD, o aktivnostima ovog pododbora u javnosti nije bilo informacija.
- » Dečji ombudsman u Vojvodini, a u okviru kancelarije Pokrajinskog ombudsmana je nastavio s radom i razvojem.
- » Usvojena je Strategija razvoja sistema socijalne zaštite u Srbiji.

U 2005. preduzimane su aktivnosti u oblasti:

- » Smanjenja broja dece koja žive u siromaštvu. Nažalost, previše je rano govoriti o efektima, ali je Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike prvi put izradilo godišnji izveštaj o aktivnostima postignutim na sprovođenju Strategije smanjenja siromaštva.

- » Primene Nacionalnog plana akcije - Savet za prava deteta Vlade RS je u 2005. godini organizovao jednodnevne konsultacije s predstavnicima opština u svim regionima Srbije sa ciljem pokretanja aktivnosti na izradi lokalnih planova akcije za decu. Kao model i uputstvo za izradu lokalnih planova poslužili su Lokalni planovi koje su, uz Pomoć UNICEF-a uradile opštine Pirot, Sjenica i grad Kragujevac.
- » Uspostavljanje zaštitnika ljudskih prava (ombudsman) - Zakon je usvojen, ali još nije postavljen zaštitnik.
- » Uspostavljanje zaštitnika prava deteta - doneta odluka da se usvoji poseban zakon o dečjem ombudsmanu. Nacrt je sastavljen, ali zakon još nije usvojen.
- » Formiranje i održavanje jedinstvene baze podataka o svim oblastima koje se tiču dece. Ustanovljena posebna baza podataka, sa indikatorima koje predviđaju međunarodni instrumenti (Milenijumski ciljevi razvoja) i indikatori za praćenje domaćih instrumenata - Nacionalnog plana akcije za decu i Strategije smanjenja siromaštva, ali baza još uvek nije ispunjena svim potrebnim podacima.
- » Poboljšanje zdravstvenog stanja dece, pre svega adolescenata i njihovih po zdravlje štetnih navika. Napori u ovoj oblasti su još uvek minimalni i nisu deo specifične strategije. Mere koje se odnose na sprovođenje propisa za zabranu pušenja u javnim ustanovama (škole su posebno značajne), ukoliko se budu primenjivale, mogu da pokažu rezultate.

U 2005. nije ostvareno:

- » Zakon o diskriminaciji, mada je urađen prednacrt Zakona protiv diskriminacija lica sa invaliditetom
- » Zakon o deci (pravima deteta)
- » Povećanje i specifikacija budžetskih izdvajanja za decu
- » Viši nivo političke zainteresovanosti, znanja i obzira prema deci (broj političara koji pokazuju viši ili bar površan nivo interesovanja još uvek je zanemarljiv)
- » Suštinska reforma sistema obrazovanja, u skladu s međunarodnim standardima
- » Razvoj i primena (uz institucionalnu, profesionalnu podršku) posebne strategije za adolescente
- » Zakonsko uređenje statusa nevladinih organizacija
- » Viši nivo obrazovanja i širenja informacija o pravima deteta, u što širem krugu korisnika, što podrazumeva, pre svega, decu, roditelje, nastavnike i zdravstvene radnike
- » Omogućavanje efikasnog sistema zaštite dece (i hitne intervencije) od svih oblika

zlostavljanja i iskorišćavanja (eksploatacija), uključujući one koji se dešavaju u kontekstu trgovine, putem medija i dostupnošću štetnih informacija na Internetu.

Faktori koji su mogli pozitivno da utiču na ostvarivanje prava deteta:

Ekonomski, politički i socijalni napredak u Srbiji u 2005. godini je, nažalost, minimalan.

- » Najvažniji događaj tokom protekle godine je napredak u odnosu SCG sa EU. Studija o izvodljivosti je prihvaćena, i pregovori su u toku, ali uz neprestanu opasnost od prekidanja postupka pridruživanja zbog loše saradnje sa Haškim tribunalom.
- » Neki ekonomski pokazatelji su ohrabrujući; tu najpre, mislimo na porast proizvodnje, nastavak i ubrzanje postupka privatizacije u odnosu na 2004. godinu; povećanje izvoza i smanjenje spoljnotrgovinskog deficita, bolju naplativnost javnih dažbina, prvenstveno PDV-a. Ne manje značajna je intenzivna zakonodavna aktivnost koja bi trebalo da poboljša okvir za obavljanje ekonomskih aktivnosti. Pored ovih, važni su i procesi saradnje s međunarodnim organizacijama i vladama razvijenih država, te tehnička i finansijska pomoć koja se Srbiji upućuje radi ukupne i reforme i razvoja u posebnim oblastima. U oblasti prava deteta i u 2005. je najznačajnija bila podrška UNICEF-a. Bez te kontinuirane pomoći a s obzirom na nespremnost Vlade Srbije da izdvaja poseban budžet za decu, stanje u oblasti prava deteta ne bi moglo da se unapredi.

Faktori koji su otežavali ostvarivanje prava deteta:

I dalje je mnogo više faktora koji otežavaju ostvarivanje prava deteta i usporavaju primenu Konvencije o pravima deteta i drugih međunarodnih ugovora ali i domaćih propisa i strategija. U nemogućnosti da ponudimo temeljniju analizu svih faktora koji utiču na mogućnost da dete ostvari svoja prava, usredsredićemo pažnju na neke koji se ispoljavaju kroz probleme koje smatramo bitnim i u 2005. Oni bi se, u najgrubljim crtama, mogli opisati kao:

□ Organizacioni

Za oblast prava deteta je od prevashodnog značaja da se, počev od makro do mikro nivoa, uspostavi dobra koordinacija. U Srbiji još uvek **nema dovoljno**

političke volje, svesti, znanja i ljudskih i finansijskih resursa da se uspostave efikasni i funkcionalni sistemi. U oblasti prava deteta se to uočava, kako u radu nacionalnog koordinacionog tela - Saveta za prava deteta, tako i u radu najvećeg broja ustanova za decu bez roditeljskog staranja, škola ili centara za socijalni rad.

□ Ekonomski

Kao što se uočava iz napred datih grubih podataka, veliki broj dece u Srbiji živi u siromaštvu. Neprestani politički problemi odvlače fokus delanja sa ekonomskih pitanja tako da reforme ne idu projektovanim tempom. Najveći problem je nezaposlenost i inflacija koja je u prošloj godini bila 15,6%. Zbog realnog porasta troškova života veliki broj porodica nije u stanju da obezbedi svojoj deci zdravo odrastanje i kvalitetno obrazovanje. Troškovi vezani za obrazovanje dodatno otežavaju položaj velikog broja porodica.

□ Politički

Verujemo da bi organizacioni, ekonomski i društveni problemi mogli da počnu brže da se rešavaju ukoliko bi se našla rešenja za pitanje Kosova, sudbine državne zajednice Srbija i Crna Gora i saradnje sa Haškim tribunalom. Status quo, nespremnost za suočavanje sa istinom i zloupotreba istorije, tradicije i kulture od strane nekih pripadnika političke elite, umanjuju šansu da se stvori politička klima u kojoj bi unapređenje i zaštita ljudskih prava bili prioritet. Jedino u kontekstu politike koja uvažava ljudska prava, političke ciljeve uključenja u evropske integracije i razvoj zdravog društva, mogao bi da se očekuje ozbiljniji pomak u poštovanju i ostvarivanju prava deteta. Nažalost, svako dete u Srbiji je i dalje talac politike. Napori pojedinih političara da unaprede neke oblasti života dece ostaju blede spram autističnog i nesenzibilnog stava većine. Činjenica da dete i prava deteta retko nalaze svoje mesto u političkom govoru (ali i delovanju) potpuno govori u prilog prethodnoj tvrdnji.

□ Društveni faktori u Srbiji su mnogobrojni i ostaju kao jedna od najvećih prepreka u ostvarivanju prava deteta.

Ispoljavaju se, pre svega, u okviru **krize sistema vrednosti**. Društvo u celini pati od krize identiteta, odnosno nepostanja jasnih civilizacijskih i moralnih ciljeva. Nema opšteg društvenog i političkog konsenzusa o cilju, te je teško očekivati jasnu i relativno jedinstvenu viziju o bilo kakvim odgovarajućim aktivnostima.

Društvo, a pre svega porodica, kao i njeni članovi, ne mogu da se orijentišu i opredele između vrednosti koje im se nude u obliku tradicije, istorije, Evrope, ljudskih prava, globalizacije ili crkve. Posledice ovakvog stanja su vrlo uočljive u sistemu obrazovanja.

Nedostatak jasne vizije o budućnosti društva, kao i loš i nekvalitetan sistem obrazovanja, negativno utiču na proces modernizacije društva, tako da se stavovi prema deci, mladima, pravima i slobodama sporo menjaju. Patrijarhalan i autoritaran odnos prema ženama i deci i dalje preovlađuje. To se ogleda u porodičnim odnosima, ali i odnosima u školi, ustanovi, zdravstvenom sistemu ili u lokalnoj sredini. Strah od narušavanja ili gubitka autoriteta još uvek je prepreka pravu deteta da slobodno izrazi svoje mišljenje, da očekuje da će to mišljenje biti uzeto u obzir ili da samostalno učestvuje u donošenju svih odluka koje ga se tiču (porodica, škola, administrativni ili sudski postupci, medicinske intervencije, učešće u slobodnim aktivnostima i slično). Razvoj poštovanja prema slabijem i različitom je još uvek u ranim fazama. Deci se često ne veruje zbog same činjenice da su manja, slabija i manje moćna čime se često i manipulise (Slučaj neprihvatljivog odugovlačenja postupka, neadekvatnog reagovanja organa gonjenja i suštinskog nepoverenja prema deci najdrastičnije se manifestovao u postupku protiv vladike Pahomija a po osnovu optužbe da je seksualno zlostavljao dečake. Sama sudska odluka nije toliko predmet naše pažnje koliko činjenica da je u centru zbivanja bio vladika a ne deca i da je postupak vođen protiv interesa te dece i u suprotnosti sa osnovnim načelima koja se primenjuju u slučajevima u kojima su maloletnici žrtve).

Porodica je najpoželjnija sredina za zdrav i srećan razvoj deteta. Međutim, navedeni ekonomski, politički i društveni faktori u Srbiji negativno utiču na njenu sigurnost, koheziju i vitalnost. Usvajanjem Porodičnog zakona, u Srbiji je pokazana spremnost da se unese nov i moderniji pogled na porodicu i odnose u njoj. O tome će biti više reči u posebnom poglavlju. Ovde je važno napomenuti da je država takođe rešena da pomogne ekonomski položaj porodice. Ono što nedostaje je podrška sadašnjim i budućim roditeljima kao i posebna podrška samohranim roditeljima. Preokupiranost članova porodice opstankom često dovodi do zanemarivanja i zlostavljanja dece.

Stav prema različitosti se ne neguje dovoljno u Srbiji. Reforma obrazovanja 2001-2003. bila je satkana oko vizije multikulturalnosti i suživota različitih ali je drastično prekinuta. Pokušaji u 2005. da se "pilot" projektima napravi pomak,

nažalost imaju malu ciljnu grupu i slabe efekte. Poštovanje različitosti (zabrana diskriminacije) uglavnom zauzima visoko mesto na nivou političke platforme ali ne uvek i u govoru ili delovanju.

Politička (ne)kultura, koja se, pre svega, manifestuje direktno - u govoru, dijalogu, odnosu prema drugima (deci, na primer), ne služi kao dobar primer. Političari su javne ličnosti i često služe kao uzor deci i mladim ljudima. Mediji u Srbiji omogućavaju javnosti da se suočava s neretko prostim i nasilnim rečnikom i ponašanjem političara. Postizanje političkih ciljeva negacijom drugih i svega što je drukčije predstavlja već potpuno uobičajen i očekivan model ponašanja mnogih političara. Čini se da u nastupu političara često izostaje svest ali i želja da svojim govorom i ponašanjem doprinesu razvoju kulture društva a pre svega njenog najmlađeg dela.

Odnos medija prema deci je nekonzistentan i uglavnom je i u 2005. bio inspirisan senzacijom. Posledica takvog pristupa je brzo "napuštanje" slučaja od strane medija. U odnosu na posebne slučajeve koji inspirišu sredstva javnog informisanja, uglavnom je odrasla osoba u fokusu a dete je u drugom planu. Pomaci se mogu uočiti kod većeg poštovanja prava deteta na privatnost. Takođe, neki mediji, odnosno novinari, pokazuju osetljivost prema deci koja su zrtve kršenja prava ali se ređe bave participativnim pravima dece.

Profesionalna etika zdravstvenih radnika, nastavnika, vaspitača u ustanovama, službenika centara za socijalni rad i ostalih koji se bave decom bila je poseban predmet interesovanja Centra za prava deteta tokom 2005. Problem odsustva ili niskog nivoa profesionalne etike nije izražen samo u odnosu na decu ali su deca svakako najveće žrtve tog problema. U Srbiji su učinjeni neki napori a pre svega u oblasti sistema socijalne zaštite da se ovaj problem osvetli i napravi plan reforme sistema koji podrazumeva podizanje profesionalnog i etičkog nivoa svih koji su u tom sistemu u vezi s decom.

Nasilje u društvu je i dalje problem u Srbiji a posebno nasilje nad decom. Ono se odvija u četiri konteksta - školi, porodici, ustanovama i lokalnoj sredini. Ide najčešće od odraslih prema deci ali i obrnutim smerom. Međutim, posebno zabrinjava porast i promena kvaliteta vršnjačkog nasilja. U Srbiji ne postoji kvalitetan plan ili strategija za rešavanje ovog problema. Postojeće aktivnosti su usmerene ka represiji, odnosno bezbednosti i ne uzimaju u obzir uzroke, odnosno ne bave se promocijom rešavanja sukoba nenasilnim putem.

Odnos prema civilnom društvu, odnosno organizacijama građana, na neki način je pogoršan tokom 2005. godine. U političkom govoru i ponašanju uočava se veliko nepoverenje prema takvim aktivnostima, koje čak ponekad ide do optužbi za nesaradnju i opstrukciju i neretko se kvalifikuje kao izdajstvo. Pritisak je značajno manji kad se radi o organizacijama koje se bave pravima deteta ili nekim drugim oblastima koje su manje politički kontraverzne. U praksi, mnogi državni organi saraduju sa nevladinim organizacijama u implementaciji projekata.

Zaključak

I pored kritičkog odnosa prema nivou ostvarivanja prava deteta u Srbiji tokom 2005. godine, ostaje nada da će pozitivni koraci koji su učinjeni dovesti do pomaka u 2006. i narednim godinama. Ostvarivanje prava deteta je proces, baš kao i razvoj svesti političkih odlučilaca o potrebi da se uspešna budućnost Srbije i svih ljudi koji u njoj žive obezbedi pre svega kroz razvoj svesti, poštovanje ljudskih prava, unapređenje obrazovanja i zdravlja dece.

I OPŠTE MERE PRIMENE

Državna zajednica Srbija i Crna Gora još uvek nije podnela Komitetu za prava deteta Inicijalni izveštaj o sprovođenju Konvencije o pravima deteta. Republika Srbija je svoj deo izveštaja završila, ali se čeka na izveštaj iz Crne Gore. Politička događanja u zemlji upućuju na to da podnošenje izveštaja ne možemo očekivati ni u 2006. godini.

1. Nacionalna strategija

U Republici Srbiji ne postoji konsenzus oko dugoročne i sveobuhvatne strategije unapređenja položaja dece u Srbiji i ni u 2005. nije bilo kretanja u tom pravcu.

Aktivnosti koje doprinose poboljšanju položaja deteta, a koje ćemo kasnije navesti, bazirane su na Nacionalnom planu akcije za decu koji je usvojen u februaru 2004. godine i koji sadrži smernice neophodne za poboljšanje položaja deteta, odnosno definiše pravce razvoja u pojedinim oblastima. Međutim, reč je o dokumentu Vlade Republike Srbije, dakle aktu izvršne vlasti, koji su lako podložni promenama. Osim toga, ovaj dokument ne sadrži rešenja za sve oblasti koje su relevantne već sadrži parcijalna rešenja. Ipak, postojanje Nacionalnog plana akcije za decu je dragoceno i na osnovu tog plana u 2005. urađeno je sledeće:

- » Izrađena su *tri Lokalna plana akcije* i to za grad Kragujevac, opštine Pirot i Sjenicu i pokrenuta je inicijativa za izradu lokalnih planova akcije za sve opštine u Srbiji.
- » Izrađen je *Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja* koji predviđa međusektorsku saradnju u cilju bolje zaštite dece u svim fazama od otkrivanja, preko zbrinjavanja i oporavka dece.

Ostali planovi akcije koji se odnose na specifične oblasti su:

- » *Strategija razvoja sistema socijalne zaštite* koja polazi od principa: dostupnosti usluga korisnicima, participacije korisnika u donošenju odluka, mogućnosti izbora usluga i izvođača usluga, najboljeg interesa korisnika, celovitog sagledavanja i zadovoljavanja potreba korisnika, pružanja usluga u najmanje restriktivnom okruženju i podsticanje samostalnosti korisnika predstavlja dokument koji sadrži osnovne principe usaglašene sa međunarodnim

standardima. Strategija predviđa decentralizaciju sistema i individualizaciju mera koje se primenjuju, a naglasak stavlja na mere koje bi smanjile broj korisnika. Utvrđeno je da je u postojećem sistemu neefikasnost najveći problem, tako da Strategija predviđa veći stepen međusektorske saradnje, sa centrima za socijalni rad kao koordinatorima, u cilju povećanja efikasnosti.

- » **Strategija Ministarstva prosvete i sporta za period 2005-2010. godine**, ali smatramo da ova strategija ne sadrži elemente kojima bi se obezbedila implementacija već je više deklarativnog karaktera.
- » **Opšti okvir za nacionalnu strategiju protiv nasilja**, koji bi u narednom periodu trebalo da posluži kao osnov za izradu celovite strategije. Opšti okvir postavlja dobar osnov jer obuhvata sve elemente sistema (krivičnopravnu zaštitu, porodičnopravnu zaštitu i neophodne konkretne mere).

Tokom 2005. nastavljen je rad u okviru Strategije za smanjenje siromaštva i sačinjen je prvi izveštaj o postignutim rezultatima.

2. Uskladenost nacionalnog prava i Konvencije

Zakonodavna rešenja koja se odnose na decu i ostvarivanje i unapređenje prava deteta u prethodnoj godini su u određenoj meri unapređena. Najveći doprinos tome dao je Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica kojim je uveden poseban krivičnopravni sistem koji prihvata osnovna načela ustanovljena međunarodnim aktima, odnosno Konvencijom o pravima deteta. Veliki značaj ima i novi Porodični zakon koji po prvi put uvodi prava deteta, usvaja koncept zajedničkog starateljstva roditelja koji ne žive zajedno i uvodi porodičnopravnu zaštitu protiv nasilja u porodici. Učinjen je i kvalitativni pomak u merama koje se izriču u slučaju zanemarivanja i zlostavljanja deteta u smislu da su mere prvenstveno usmerene ka nasilniku, a ne ka detetu što je ranije bio slučaj. Međutim, ovaj zakon nije do kraja odgovorio na zahteve koji su postavljeni u stručnoj javnosti, te je propušteno da se izričito zabrani fizičko kažnjavanje dece, da se ustanovi obaveza države da obezbedi edukaciju roditelja, da se daju smernice za određivanje najboljih interesa deteta, a participativna prava su nedosledno razrađena i ne uvažavaju u potpunosti razvojne mogućnosti deteta. Ipak, najveći problem jeste što Zakon ne sadrži ni definiciju deteta ni definiciju porodice.

Određen pomak vidljiv je i u oblasti zdravstvene zaštite jer je predviđeno da svako dete ima pravo na najviši standard zdravstvene zaštite, što je upotpunjeno opštim pravima pacijenata koji obezbeđuju (bar na zakonodavnom nivou) očuvanje integriteta i zaštite ličnosti pacijenta.

Ali, opšta ocena usklađenosti domaćih propisa sa međunarodnim propisima nije povoljna. Velik broj propisa je međusobno neusklađen, sadrži parcijalna rešenja koja su često nedosledno razrađena.

3. Status Konvencije o pravima deteta/primenljivost

U Republici Srbiji međunarodni ugovori se neposredno primenjuju. To znači da se u slučaju pravne praznine u domaćem zakonodavstvu, odnosno nesaglasnosti domaće norme sa međunarodnim pravom mogu primeniti odredbe Konvencije. Međutim, u praksi domaćih sudova međunarodni propisi se primenjuju u zanemarljivom broju slučajeva, ali ne postoje konkretni podaci o broju akata u kojima su primenjeni.

4. Efikasne mere zaštite

Sistem zaštite prava deteta u Republici Srbiji predviđa mogućnost korišćenja redovnih i vanrednih pravnih lekova zaključno sa žalbom Ustavnom sudu Srbije. Sistem pravnih lekova, međutim ne pokriva određene situacije kada se odlučuje o stvarima koje se tiču deteta, ali dete u postupku nema obezbeđen položaj stranke, što je posledica nedovoljno priznatih i neprecizno regulisanih participativnih prava deteta (opširnija analiza nalazi se u okviru odeljka Prava na uvažavanje mišljenja).

U 2005. godini proces ustanovljavanja ombudsmana za decu nije završen, odnosno stiglo se do predloga zakona koji je u skupštinskoj proceduri. Takođe, još uvek nije regulisano pitanje nezavisne pravne reprezentacije deteta u svim sudskim i upravnim postupcima koji ga se tiču.

Novina u ovoj oblasti je uvođenje dečjeg SOS telefona. Projekat dečje SOS linije u Srbiji realizovala je Fondacija princeze Katarine Karadorđević u saradnji sa Ministarstvom rada, zapošljavanja i socijalne politike, Ministarstvom prosvete i sporta, Ministarstvom zdravlja, Narodnom kancelarijom predsednika Republike Srbije i Centrom za zaštitu odojčadi, dece i omladine.

5. Koordinacija i implementacija Konvencije

Glavno koordinaciono telo za primenu Konvencije o pravima deteta, odnosno aktivnosti u oblasti prava deteta je Savet za prava deteta, koji je formiran na nivou Vlade Republike Srbije 2002. godine. Međutim, Savet se ni u 2005. godini nije u dovoljnoj meri institucionalizovao što otežava njegov rad. I pored toga, upravo

zahvaljujući naporima ovog koordinacionog tela učinjeni su pomaci u razvoju lokalnih planova akcije i formiranju baze podataka relevantne za praćenje položaja dece.

I pored rada Saveta, mehanizmi intersektorske saradnje su slabi i ne postoji odgovarajuća koordinacija između relevantnih podсистema - obrazovanja, socijalne zaštite, pravosuđa, finansija, zdravstva, unutrašnjih poslova. Isti problemi vidljivi su i u saradnji državnog i nedržavnog sektora, kao i na relaciji državni organi - lokalna samouprava. Loša koordinacija je, između ostalog, rezultat i potpunog odsustva reformi u nekim od ovih podсистema, a tu najpre mislimo na reforme u sistemu pravosuđa.

U protekloj godini, ipak postavljena je podloga za bolju međusektorsku saradnju na lokalnom nivou, u oblasti socijalne zaštite, jer je polazna osnova Strategije razvoja socijalne zaštite upravo međusektorska saradnja sa centrima za socijalni rad u ulozi koordinatora sistema.

Formiranje Pododbora za zaštitu dece u Skupštini Srbije treba da doprinese boljem sagedavanju celokupnog sistema na polaznom, odnosno normativnom nivou, a što bi moglo da rezultira i boljom usklađenošću mera koje pojedini sektori preduzimaju.

Na nivou implementacije propisa i strategija još uvek su uočljive "dečje bolesti" - nedostatak mehanizama impementacije, odsustvo praćenja rezultata i evaluacije postignuća. Dodatni problem je što je većina strategija pripremljena bez potpune i detaljne analize postojećeg stanja, odnosno realne ocene kapaciteta koji stoje na raspolaganju radi njihove realizacije.

6. Nadzor nad implementacijom

Mehanizmi za nadzor nad implementacijom u većini oblasti ne postoje. Tokom 2005. nije bilo pomaka na ovom planu. Čini se da ne postoji svest o neophodnosti sistematskog nadzora ostvarivanja zacrtanih ciljeva (u oblastima gde su oni zacrtani), jer nije bilo ni nagoveštaja akcija i projekata na tom planu za budući period. Trenutno postojeći mehanizmi nadzora nad aktivnostima kreću se u granicama uobičajene kontrole svakodnevnih aktivnosti unutar samih organa. Budući da ni nezavisan nadzor još uvek ne postoji (još nije ustanovljen ombudsman za decu) jedino nevladine organizacije u granicama svojih orgnizacionih mogućnosti vrše nadzor nad ostvarivanjem prava deteta.

7. Analiza budžeta i usmeravanje potrebnih sredstava

Budžetske alokacije u Republici Srbiji izdvajaju se sektorski što otežava analizu koliko je sredstava opredeljeno za decu i gde je novac usmeren, i nije vidljivo koji procenat sredstava iz budžeta se odvajaju za decu. Najveći deo novca za potrebe dece Vlada Srbije usmerava preko Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike (preko ovog ministarstva obezbeđuju sva davanja vezana za socijalnu zaštitu dece) i Ministarstvu prosvete i sporta.

Ako analiziramo budžetska sredstva namenjena navedenim ministarstvima vidljivo je da su sredstva Ministarstva prosvete i sporta realno smanjena u odnosu na prethodnu godinu, a smanjena su i sredstva predviđena za porodicu i decu (u okviru budžeta Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike).

U Republici Srbiji je u 2004. godini za obrazovanje izdvojeno 3,6% GDPa, što je manje u odnosu na 2004. godinu (3,7%), ali više nego u 2002. (3,5%), čime je Srbija na poslednjem mestu u regionu po procentu GDPa koji se izdvaja za obrazovanje.

Podatke vezane za unapređenje zdravlja dece je nemoguće pratiti, jer u okviru budžeta za zdravstvo ne postoje posebne budžetske linije namenjene isključivo deci.

8. Podaci/indikatori

Prikupljanje podataka relevantnih za praćenje stanja prava deteta je izazovan zadatak, jer se suočavamo sa nekoliko veoma velikih problema. Republički zavod za statistiku vodi podatke od opšteg interesa koji su baza za analizu ostalih pokazatelja, a starosne kategorije koje Zavod koristi nisu usklađene sa definicijom deteta koju daje Konvencija. Naime, Zavod ne koristi starosnu granicu od 18 godina tako da se podaci koje vodi ne mogu sagledati u odnosu na celokupnu populaciju dece u Srbiji, šta više ne postoji podatak koliko dece ima (lica mlađih od 18 godina).

Ostali podaci koji se odnose na pojedine oblasti, prikupljaju se parcijalno i njihovo ukrštanje je otežano jer ne koriste iste metodološke pristupe.

Ali, u ovoj oblasti je u 2005. učinjen veliki pomak koji bi u narednom periodu trebalo da omogući bolje praćenje pokazatelja važnih za ocenu stanja prava deteta. Naime, urađena je baza podataka DevInfo koja sadrži 48 indikatora na osnovu Milenijumskih ciljeva razvoja, koje može da menja samo globalni DevInfo administrator baze, a

postoji i mogućnost da sam korisnik baze na nivou zemlje ili regiona može definisati svoje indikatore. Na nivou Srbije, u oktobru mesecu kada je izdata najnovija baza podataka u likalni set indikatora dodata je i Strategija za smanjenje siromaštva, tako da baza sadrži 396 indikatora, a podaci postoje za 312 indikatora, ali podaci nisu iz 2005. godine, a za mnoge indikatore ni iz 2004. godine.

9. Uloga i položaj nevladinih organizacija

Uloga i položaj nevladinih organizacija još uvek su nedefinisani jer nije usvojen ni dugo godina očekivani Zakon o udruživanju, a ni poseban zakonski propis koji bi se odnosio samo na nevladin sektor. Samim tim, u ovom momentu ne postoje pretpostavke za jačanje saradnje nevladinih organizacija sa državnim institucijama. Ova saradnja, kao i u prethodnom periodu imala je projektni karakter, u situacijama u kojima je državnim organima potrebna najpre stručna podrška ljudi iz civilnog sektora. Međutim, izostaje konkretna podrška nevladinim organizacijama koje se bave pravima deteta, kao i zakonska rešenja koja bi obezbedila finansijske olakšice za rad civilnog sektora.

Dobar primer pokušaja da se saradnja podigne na viši nivo je učešće Centra za prava deteta u osnivanju Centra za medijaciju u saradnji sa Vladom Republike Srbije, Advokatskom komorom Beograda i Narodnom bankom Srbije. Na ovaj način obezbeđuje se osnov za dugoročnu saradnju civilnog sektora i državnih institucija i to od rane faza uvođenja novog instituta (medijacije) u pravni sistem zemlje. Osim toga, Centar projektno saraduje sa Ministarstvom rada, zapošljavanja i socijalne politike na realizaciji projekta "Transformacija ustanova za smeštaj dece i omladine u sistemu socijalne zaštite", a ovo Ministarstvo je finansiralo i istraživanje o dečjem radu koje je realizovao Centar.

Pored toga, vredno je istaći da je Fond za socijalne inovacije, koji kao program finansira projekte u sistemu socijalne zaštite u lokalnim zajednicama, kao jedan od obaveznih uslova za finansiranje projekata predvideo da nosilac aktivnosti kao partnera mora imati lokalnu nevladinu organizaciju.

10. Diseminacija, trening i podizanje svesti

Glavnu ulogu na planu širenja informacija i podizanja svesti o pravima deteta još uvek imaju nevladine organizacije. Na lokalnom nivou, pojedine institucije specijalizovane za rad sa decom (i roditeljima) počele su da u svoje programe uvrstavaju i temu prava deteta. Navešćemo primer Dečjeg kulturnog centra u Beogradu koji je u 2005.

organizovao seminare i okrugli sto na temu Dečjeg ombudsmana, i radionicu za roditelje u kojima se između ostalog radi i na podizanju svesti o pravima deteta. Ideja da se diseminacija sprovede kroz sistem obrazovanja, kako je prethodna vlada zamislila, i što je bilo dobro sistemsko rešenje, pala je u vodu, tako da ne postoje sistemske mere za unapređenje diseminacije, već se sve svodi na pojedince koji su shvatili značaj ovog pitanja. Odsustvo ovakvih mera, dugoročno gledano može dovesti do pada interesovanja, a znak za to je smanjenje broja novinskih članaka koji govore o pravima deteta u 2005. u odnosu na 2004. godinu, kao i njihova struktura. Naime, ovi članci su prvenstveno informativnog karaktera, bez kritičkog osvrtu i bez pokušaja analize problema koji se krije iza informacije koja se prenosi.

11. Međunarodna saradnja

Na teritoriji Republike Srbije prisutan je veliki broj Međunarodnih organizacija koje su aktivno uključene u programe i projekte vezane za prava deteta (UNICEF, Save the Children, Agencija za rekonstrukciju, Svetska banka). Važno je napomenuti i da se pretežan broj projekata koje sprovode domaće institucije i civilni sektor finansira od strane međunarodnih organizacija (UNICEF), međunarodnih nevladinih organizacija ili vlada drugih država. Tokom 2005. došlo je do izvesnog unapređenja saradnje, ali i ovde se javlja isti problem, kao i u ostalim oblastima - odsustvo jasne slike o ciljevima i odsustvo sistemskih rešenja.

II DEFINICIJA DETETA

1. Dete - maloletnik

Zakonodavstvo Republike Srbije nema zakon kojim bi se na celovit način uredila prava deteta i ne poznaje definiciju deteta koja bi bila opštevažeća. Porodični zakon, kao jedan od najvažnijih izvora prava, takođe ne sadrži definiciju deteta. Međutim, punoletstvo se prema odredbama člana 11 Porodičnog zakona stiče sa navršениh 18 godina, pa se detetom može smatrati **svako ljudsko biće mlade od tog uzrasta.**

Predlog zakona o zaštitniku prava deteta u članu 2 sadrži definiciju deteta: ***Dete je svako lice koje nije navršilo 18 godina, bez obzira na lična svojstva.***

2. Sticanje potpune poslovne sposobnosti

Punoletstvom (navršениh 18 godina) lice stiče potpunu poslovnu sposobnost (čl. 11 PZ). Potpuna poslovna sposobnost, pre navršene 18. godine može se steći stupanjem u brak i roditeljstvom. U ovim slučajevima **odluku** o sticanju potpune poslovne sposobnosti **donosi sud** kada su za to ispunjeni zakonom propisani uslovi (čl. 11, st. 2 i 3 PZ). Ni u jednom ni u drugom slučaju lice ne može biti mlade od 16 godina.

3. Poslovna sposobnost deteta

Porodični zakon propisuje da **dete koje nije navršilo 14 godina** može preduzimati pravne poslove kojima pribavlja isključivo prava, pravne poslove kojima ne stiče ni prava ni obaveze i pravne poslove malog značaja (čl. 64, st. 1).

Dete koje je navršilo 14 godina može preduzimati sve **pravne poslove**, ali uz prethodnu ili naknadnu saglasnost roditelja ili staratelja, a kada su u pitanju poslovi raspolaganja nepokretnom imovinom deteta - saglasnost organa starateljstva (čl. 64, st. 3). Smatramo da je saglasnost organa starateljstva na raspolaganje nepokretnom imovinom u slučaju kada se i roditelj i dete starije od 14 godina slože suvišna. Dete može preduzimati i druge pravne poslove kada je to predviđeno zakonom. Tako, ***dete sa navršениh 15 godina stiče radnu sposobnost i poslovnu sposobnost za pravne poslove koji se tiču sredstava i imovine koju stekne svojim radom.***

Problem:

- *Poslovnu sposobnost deteta je teško utvrditi s obzirom na to da je regulisana u više zakona, a i sam Porodični zakon na više mesta daje detetu mogućnost da samostalno preduzima pojedine poslove a takvo uređenje predstavlja veliki problem za većinu roditelja, nastavnika i ostalih lica koja su u svakodnevnom kontaktu sa decom.*

4. Najniži uzrast za sticanje pojedinih prava

Sposobnost da se bude parnična stranka i parnična sposobnost

Svako dete može biti parnična stranka, ali da bi steklo svojstvo parnične stranke, u njegovo ime mora postupati zakonski zastupnik (čl. 73 Zakona o parničnom postupku). Dete može samostalno postupati (parnična sposobnost) samo u granicama svoje poslovne sposobnosti. U situacijama kada ima parničnu sposobnost može samostalno postaviti punomoćnika.⁵ (Vidi: Dete u građanskim sudskim i upravnim postupcima).

Problem:

- *Smatramo da je pitanje poslovne sposobnosti deteta loše rešeno, a kako je parnična sposobnost vezana za poslovnu to znači da ni granice parnične sposobnosti nisu jasno definisane.*

Testamentalna sposobnost

Pravo da svojom voljom raspoláže imovinom za slučaj smrti lice stiče sa navršениh 15 godina ukoliko je sposobno za rasuđivanje (čl.79 Zakona o nasleđivanju). Ne postoje ograničenja u pogledu raspolaganja pokretnom i nepokretnom imovinom.

⁵ Ako dete starije od 15 godina pokrene spor iz radnog odnosa, ono može samostalno da podnese tužbu ili može da dâ punomoćje trećem licu koje će ga u tom sporu zastupati. Ali, kako dete od 15 godina ne može da proda svoju kuću bez saglasnosti organa starateljstva, i ne može da kupi veliki novi televizor bez saglasnosti roditelja (osim kada je samo zaradilo novac), ako bi povodom ta dva pravna posla došlo do spora, dete ne bi moglo samo da preduzima radnje u postupku, već bi moralo da ima zakonskog zastupnika, odnosno punomoćnika koga izabere njegov zakonski zastupnik.

Davanje validne saglasnosti na seksualne aktivnosti i bračna sposobnost

Donja starosna granica za davanje pristanka na seksualne odnose nije eksplicitno određena u zakonodavstvu Srbije. Tako, lice starije od 16 godina može tražiti dozvolu za stupanje u brak, priznati očinstvo i izvršiti prekid trudnoće bez saglasnosti roditelja. Ali, krivično se kažnjava vanbračna zajednica sa licem mlađim od 18 godina.

Problem:

- ***Ne postoji jedinstven stav o donjoj starosnoj granici za davanje validnog pristanka na seksualne odnose.***

Bračna sposobnost se stiče sa navršениh 18 godina, ali lice starije od 16 godina može tražiti od suda dozvolu za stupanje u brak. Ukoliko sud proceni da je dostiglo telesnu i duševnu zrelost za vršenje prava i dužnosti u braku, daće dozvolu za zaključenje braka. Ista pravila se odnose na dečake i devojčice.

Priznavanje očinstva/materinstva

Starosna granica od 16 godina, ukoliko je lice sposobno za rasuđivanje je postavljena za sledeća pitanja vezana za materinstvo i očinstvo: (1) priznanje očinstva (čl. 46 PZ), (2) davanje saglasnosti deteta na priznanje očinstva (čl. 49, st. 2 PZ), (3) davanje saglasnosti majke deteta na priznanje očinstva (čl. 48, st. 1 PZ).

U slučaju kada dete (starije od 16 godina) ne može da dâ saglasnost dovoljna je saglasnost majke i obrnuto, ukoliko majka ne može da dâ saglasnost dovoljna je saglasnost deteta.

Problem:

- ***Zakonom nije dovoljno definisano u kojim slučajevima se smatra da dete ne može da dâ saglasnost na priznanje očinstva.***

III OSNOVNI PRINCIPI

1. Pravo na život, opstanak i razvoj

1.1. Pravo na život kao neprikosnoveno pravo

Život svakog čoveka je neprikosnoven (čl. 11, st. 1 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama (u daljem tekstu: Povelja); čl. 14, st. 1 Ustava RS). Smrtna kazna više ne postoji u pravnom sistemu Republike Srbije.

Pravo na život štiti se krivičnopravnim odredbama i to najpre krivičnim delima protiv života i tela (glava XIII Krivičnog zakonika). Pravo na život, opstanak i razvoj deteta štiti se i drugim krivičnim delima iz grupe krivičnih dela protiv braka i porodice (zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica - čl. 193; nasilje u porodici - čl. 194; nedavanje izdržavanja - čl. 195; kršenje porodičnih obaveza) kao i krivičnim delima protiv zdravlja ljudi i krivičnim delima protiv životne sredine. Podatke o broju dece koja su umrla nasilnom smrću u toku 2005. nismo dobili od nadležnih državnih organa, ali podaci Republičkog zavoda za statistiku ukazuju da je poslednjih godina specifična stopa smrti nesrećnim slučajem 6 od 100.000 dece uzrasta od 0 do 4 godine i u uzrastu od 5 do 14 godina.

1.2. Suzbijanje i prevencija povreda kod dece

Prema statistici Instituta za zaštitu zdravlja "Batut" i Gradskog zavoda za zaštitu zdravlja u Beogradu, poslednjih godina stopa⁶ predškolske dece koja zatraže lekarsku intervenciju zbog povreda iznosi 76,96 na 1.000 dece. Deca se najčešće povređuju u kući a povrede se, prema vrsti, javljaju sezonski - leti su to najčešće poderotine i posekotine, a zimi opekotine, najčešće od grejnih tela koja nisu dovoljno bezbedna.

Problem:

- ***Tokom 2005. godine nisu preduzimane sistemske mere koje su za neposredan cilj imale suzbijanje mogućnosti nastanka povreda kod dece.***

⁶ U toku 2004. godine ukupno 33.660 predškolske dece je doživelo neku povredu, trovanje ili posledice delovanja spoljnih faktora koje su zahtevale lekarsku intervenciju.

1.3. Smrtnost odojčadi

Smrtnost odojčadi u Republici Srbiji od 1993. godine kontinuirano pada.⁷ Prosečna stopa u Srbiji je 8,1, međutim ova stopa varira po okruzima. Najniža (4,5) je u Srednjebanatskom okrugu, najviša u Pirotskom (11,9) i Jablaničkom okrugu (12,0). Najveći broj umrle odojčadi (oko 3/4 svih registrovanih slučajeva) pripada uzrastu od 0-6 dana, odnosno prvih mesec dana po rođenju, usled stanja izazvanih porođajem (vidi: Zdravlje i zdravstvena zaštita).

Problem:

- ***Najveći problem postoji kod marginalizovanih grupa stanovništva, posebno Roma, jer država još uvek nije preduzela mere radi punijeg ostvarivanja njihovih prava.***

1.4. Samoubistva dece

Kod krivičnog dela navođenje na samoubistvo i pomaganje u samoubistvu (čl. 119) ukoliko je delo učinjeno prema licu starijem od 14, a mlađem od 18 godina smatra se da postoji kvalifikovan oblik ovog krivičnog dela (st. 3), a ukoliko je učinjeno prema detetu (licu mlađem od 14 godina) učinilac će se kazniti kao da je počinio delo teškog ubistva (st. 4).

Specifična stopa samoubistva za lica stara između 15 i 24 godine u Srbiji poslednjih godina je konstantno na nivou od 8 samoubistava na 100.000 stanovnika iste starosne kategorije, a do podataka za 2005. godinu nismo uspeli da dodemo.

U okviru programa SUPRE - inicijativa za prevenciju samoubistava na svetskom nivou, Institut za mentalno zdravlje u Beogradu je tokom 2004. godine u saradnji sa Svetskom zdravstvenom organizacijom, izdao seriju priručnika između kojih i poseban priručnik za nastavnike i ostala lica u sistemu obrazovanja, a koji ima za cilj prepoznavanje rizičnog ponašanja i pružanje adekvatne pomoći deci.

⁷ Stopa smrtnosti odojčadi na 1.000 živorođene dece je u Beogradu 1993. godine bila 17,9 dok je u 2004. iznosila 7,4 (podatak Gradskog zavoda za zaštitu zdravlja).

Problem:

- *Podaci o samoubistvima mladih moraju se uzeti s rezervom, jer se veliki broj njih registruje kao nesrećan slučaj ili se na drugi način prikriva.*
- *Stigmatizacija od strane društva koja prati dete sa problemom i njegovu porodicu otežava razrešenje situacije jer se odlaže traženje stručne pomoći.*

1.5. Maloletničke trudnoće i abortusi

Maloletničke trudnoće nisu retka pojava u Republici Srbiji, ali se prosečna starost prvorođkinja, u poslednjoj deceniji konstantno pomera ka tridesetoj godini. Prema podacima Gradskog zavoda za zaštitu zdravlja u Beogradu su u 2004. godini 36 devojaka uzrasta do 15 godina postale majke. Sledeća starosna kategorija o kojoj se vode podaci je od 16 do 19 godina - 734 devojke su se porodile.

Udeo maloletnica u ukupnom broju **prekinutih** trudnoća je 0,9%. Pretpostavlja se da se oko 2/3 prekida trudnoća obavi u privatnim zdravstvenim ustanovama i ordinacijama koje ne dostavljaju zakonom propisan obrazac prijave, tako da se zvanični podaci moraju uzeti sa rezervom.⁸

Pravo na samostalno odlučivanje o prekidu trudnoće, pod zakonom propisanim uslovima stiče se sa navršениh 16 godina života. Do tog uzrasta, neophodna je pisana saglasnost roditelja ili staratelja (čl. 2 Zakona o postupku prekida trudnoće u medicinskim ustanovama).

Problem:

- *Metodologija, odnosno starosne kategorije po kojima se prikupljaju podaci otežavaju praćenje pokazatelja jer nemaju starosnu granicu od 18 godina.*
- *Privatne klinike ne dostavljaju propisane podatke nadležnim institucijama.*
- *Seksualno vaspitanje nema svoje mesto u obrazovnom sistemu.*

⁸ Podaci su preuzeti sa internet strane Gradskog zavoda za zaštitu zdravlja.

2. Najbolji interesi deteta

2.1. Princip najboljih interesa deteta nije ustavno načelo

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama (u daljem tekstu: Povelja), kao ni Ustav RS ne sadrže izričito načelo najboljeg interesa deteta kao načelo kojim bi se rukovodile sve aktivnosti koje se prvenstveno tiču dece. Povelja u stavu 1 člana 39 proklamuje da porodica, majka i dete uživaju posebnu zaštitu društva i države članice. Sadržina ovog člana Povelje delimično pokriva obaveze koje proističu iz 2. stava člana 3 Konvencije, ali ostaje zaključak da najbolji interes deteta nema status ustavnog načela u Republici Srbiji.

2.2. Zakonska rešenja

Porodičnim zakonom propisano je da je svako dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta (čl. 6, st. 1).

Problem:

- *Načelo ostaje na nivou proklamacije naročito u oblasti porodičnog života, odnosno načelo nije utkano u prava i obaveze roditelja.*
- *Nije određena sadržina načela - ne postoji lista kriterijuma (činjenica i okolnosti) po kojima bi se moglo utvrditi šta je u konkretnom slučaju najbolji interes deteta.*

Tako "najbolji interesi" deteta ostaje apstraktna konstrukcija koja kao takva nema dovoljnu obavezujuću snagu. Dalja posledica biće teškoće u primeni, neujednačena praksa i nemogućnost ocene postupanja državnih organa i roditelja u svetlu ovog načela.

Zakonski propisi koji se donose u poslednje vreme uključuju postupanje u najboljem interesu deteta u svoje odredbe. Tako Zakon o zdravstvenoj zaštiti obavezuje zdravstvenog radnika da, kada smatra da zakonski zastupnik ne postupa u skladu sa najboljim interesom deteta, odmah o tome obavesti organ starateljstva (čl. 35, st. 2).

2.3. Princip najboljih interesa deteta u sudskim i upravnim postupcima

Zakon obavezuje sud da se u sporovima za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava uvek rukovodi najboljim interesom deteta (čl. 266, st. 1).

U postupcima za usvojenje, odnosno zasnivanje hraniteljstva predviđeno je da se dete može usvojiti, odnosno da se hraniteljstvo može zasnovati samo ako je to u njegovom najboljem interesu (čl. 89 i 111). (Vidi: Najbolji interesi deteta u porodičnoj sredini).

3. Zaštita od diskriminacije

3.1. Tolerancija različitosti

Republika Srbija nema nikakav zakon o zaštiti od diskriminacije. Osim međunarodnih obaveza u tom smislu, na neophodnost donošenja ovakvog zakona upućuju i unutrašnje prilike.

Dobar pokazatelj stanja u pogledu tolerancije razlika među ljudima (posebno mladima), jesu rezultati istraživanja sprovedenog tokom septembra i oktobra 2005. godine:⁹

⁹ Istraživanje je sprovedeno u osam gradova u Srbiji (Beograd, Niš, Kraljevo, Užice, Zaječar, Novi Pazar, Vrbas i Subotica) o stavovima mladih prema manjinama i kulturološkim različitostima u svom okruženju. Ispitivanje je obuhvatilo 468 srednjoškolaca oba pola, uzrasta 16-17 godina, a u svakom od ovih gradova ispitano je po jedno odeljenje iz gimnazije i iz neke od stručnih škola.

”Što više poznaješ kulturu drugih naroda, to više vrediš” - u tom kosmopolitskom opredeljenju ubedljivije su devojčice (njih 84% se slaže s tom tvrdnjom) nego dečaci, koji to mišljenje podržavaju u 70% slučajeva.

38% dečaka zabrinuto misli da uticaji iz drugih naroda **”znatno ugrožavaju nacionalni identitet”** njihovog naroda. Njih 35% se s tim ne slaže, a svaki četvrti je neodlučan u proceni. Devojčice su nešto manje ksenofobične - stranih uticaja se plaši njih 29%, isto koliko ima i neodlučnih, dok njih 41% ne doživljava uticaje iz drugih naroda kao pretnju sopstvenom nacionalnom identitetu. Dakle, bar polovina srednjoškolaca u Srbiji gaji veće ili manje podozrenje prema stranim kulturnim uticajima.

17% devojčica i čak 28% dečaka nisu sigurni koliko je patriotski slušati muziku na stranom jeziku, ili je čak ubedeno da je to vrlo nepatriotsko ponašanje.

Priča o ljudskim pravima je pomodarstvo sa Zapada - svega 41% dečaka i 47% devojčica izražava neslaganje s ovakvom tvrdnjom, što je veoma zabrinjavajući podatak. Iako relativno mali broj srednjoškolaca doživljava ljudska prava kao nametnutu temu, značajno je pomenuti da se oko 40% mladih oba pola izjasnilo kao neopredeljeno po pitanju opravdanosti pominjanja ljudskih prava u našem društvu.

18% dečaka i 10% devojčica izjavljuje da im baš i nije svejedno **koje je nacionalnosti njihov drug iz klupe.**

Sebe u intimnoj vezi s nekim ko je druge nacionalnosti ne može da zamisli 24% dečaka i 20% devojčica, a protiv takve veze nema ništa 58% muških i 66% ženskih ispitanika.

Vrlo zanimljiva razlika među polovima pojavila se kod tvrdnje **”ko se suviše razlikuje od svoje sredine, mora da ima neki problem u glavi”**. S ovom tvrdnjom se ne slaže 71% devojčica, nasuprot 57% dečaka, a slaže se 21% dečaka i 12% devojčica. Osim što su osetljiviji prema uticaju iz drugačijih sredina, dečaci su manje tolerantni i prema različitim u sopstvenoj sredini. Ili, drugim rečima, devojčice više cene originalnost.

Kada ne postoji tolerancija prema razlikama drugih ljudi koji nas okružuju ne postoji ni preduslov za ostvarivanje potpune nediskriminacije u društvu, stoga je neophodno regulisati ovu oblast zakonskim propisima i posvetiti dodatni prostor edukaciji na ovom planu.

3.2. Princip zaštite od diskriminacije i relevantno zakonodavstvo

Načelo nediskriminacije je ugrađeno u Povelju o građanskim i manjinskim pravima, kao i u Ustav Srbije. Povelja svima garantuje jednakost pred zakonom i jednaku zakonski zaštitu (čl. 3, st. 1 i 2). Poveljom je zabranjena svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu... (čl. 3, st. 3).

Način na koji je definisano načelo jednakosti i zabrana diskriminacije u Ustavu Srbije problematični su iz sledećih razloga: (1) jednakost u pravima i obavezama ne garantuje se svima već se koristi izraz građani; (2) zabrana diskriminacije postoji kada je u pitanju postupanje državnih organa, ali ne i drugih subjekata društva; (3) među osnovima po kojima se zabranjuje diskriminacija ne nalaze se smetnje u razvoju.

Problem:

- *Diskriminaciju po osnovu uzrasta ne pominju ni Povelja ni Ustav. Ostaje pitanje tumačenja da li se ova činjenica može podvesti pod "po bilo kom osnovu" (Povelja) ili "koje lično svojstvo" (Ustav Srbije).*

Krivičnopravno sankcionisanje diskriminatornog ponašanja

Krivični zakonik RS inkriminiše u glavi XIV krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina. Članom 128 predviđeno je **krivično delo povrede ravnopravnosti**. Članom 387 Zakonika sankcionisano je **krivično delo rasne i druge diskriminacije**. Ovim krivičnim delom kažnjava se proganjanje organizacije i pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi.

Ostali zakonski propisi

Veliki broj zakona sadrži zabranu diskriminacije u oblasti koju reguliše. Na primer Zakon o oglašavanju predviđa da oglašavanje ne može, neposredno ili posredno, da podstiče na diskriminaciju po bilo kom osnovu. Ne može se odbiti objavljivanje, odnosno emitovanje oglasne poruke zbog rasne, nacionalne ili etničke pripadnosti,

pola ili drugog ličnog svojstva lica koje traži objavljivanje, odnosno emitovanje oglasne poruke (čl. 7).

Problem:

- *Parcijalno rešavanje problema diskriminacije nije dobro. Svaki od zakona koji reguliše određenu oblast sadrži drukčije definisane diskriminatorne osnove.*
- *Država ne preuzima odgovarajuće mere radi uspostavljanja ravnopravnosti. Aktivnosti na tom polju su zanemarljive i svode se na lokalne akcije.*

3.3. Zabrana diskriminacije po osnovu pripadnosti nacionalnim manjinama

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima sadrži posebne odredbe koje se odnose na zabranu diskriminacije pripadnika nacionalnih manjina (čl. 49) i zabranu izazivanja nacionalne, rasne i verske neravnopravnosti, netrpeljivosti i mržnje (čl. 51), isto kao i Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina.

Zakoni koji regulišu sudske i upravne postupke sadrže odredbe kojima se garantuje pravo na upotrebu njihovog jezika ili jezika koji razumeju u postupku (čl. 96 ZPP i čl. 9, st. 1 ZKP) uz pomoć tumača kojeg obezbeđuje sud.

Kršenje prava nacionalnih manjina sankcionisano je krivičnopravnim propisima i to kroz krivična dela: povreda prava upotrebe jezika i pisma (čl. 129), povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti (čl. 130) i povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda (čl. 131). Širenje ideje o superiornosti jedne rase nad drugom i propagiranje rasne mržnje i podsticanje na rasnu diskriminaciju, predstavlja krivično delo rasne i druge diskriminacije (čl. 387, st. 3 KZ RS).

3.4. Lica koja nisu državljani SCG

Konvencija propisuje da se *prava moraju garantovati svoj deci pod nadležnošću dotične države*, a to znači i deci koja nisu njeni državljani. Ova obaveza je u potpunosti implementirana u okviru obrazovnog sistema, jer se i strani državljani i lica bez državljanstva upisuju u obrazovne ustanove pod istim uslovima kao i državljani Republike. Stranci imaju jednaka prava i u oblasti javnog informisanja (čl. 6 Zakona o javnom informisanju). U nacrtu Zakona o zaštitniku prava deteta, takođe se eksplicitno navodi da isti tretman imaju deca koja su državljani Republike Srbije i deca koja nisu njeni državljani.

Problem:

- *Pravo na socijalnu zaštitu vezano je za državljanstvo i prebivalište, tako da ih stranci mogu ostvarivati samo ako je to predviđeno nekim međunarodnim sporazumom.*

3.5. Princip zaštite od diskriminacije i posebno ranjiva i zapostavljena deca

Zakoni koji uređuju obrazovanje, informisanje i socijalnu zaštitu načelno otvaraju mogućnost da se obezbedi nediskriminacija posebno ranjivoj i zapostavljenoj deci. Međutim, na državnom nivou se ne preduzimaju mere koje bi omogućile da ta deca uživaju isti nivo prava kao ostala deca. Zakon o javnom informisanju čak obavezuje državu, autonomne pokrajine i lokalnu samoupravu da obezbedi sredstva za rad glasila na jezicima nacionalnih manjina, kao i da pomognu ostvarivanje jednakog prava na informisanje lica sa invaliditetom. Primetno je, međutim, da ova lica nemaju jednak tretman. Njihov položaj je još uvek marginalizovan, a njihovim problemima se bavi samo mali broj specijalizovanih programa. Aktivnost nevladinih organizacija, udruženja lica sa posebnim potrebama i onih koji se bave unapređenjem prava ovih lica još uvek nema dovoljno prostora.

Uzbuna!

- *Smatramo da je položaj dece s invaliditetom veliki problem u našem društvu. Iako zakonska rešenja omogućavaju formalnu jednakost, odsustvo konkretnih, praktičnih mera radi poboljšanja njihovog položaja stavlja ih u podređen položaj u odnosu na ostalu decu.*

4. Uvažavanje mišljenja deteta - pravo na participaciju**4.1. Uvažavanje mišljenja deteta i zakonodavstvo**

- Porodični zakon daje pravo detetu koje je sposobno da formira svoje mišljenje da slobodno izrazi to mišljenje i pravo da blagovremeno dobije sva obaveštenja koja su mu potrebna za formiranje svog mišljenja (čl. 65, st. 1 i 2). U odnosu na ranije propise, ovo je značajno unapređenje u oblasti prava deteta.

Problem:

- *Način na koji je ovo pravo konkretizovano kroz zakonski tekst i predviđeni načini njegove realizacije, mogu u primeni dovesti do mnogo teškoća.*
- *U oblasti porodičnog života, gde se donosi najveći broj odluka, nije dovoljno naglašeno da se sve odluke koje se tiču deteta donose uz uvažavanje njegovog mišljenja i ne postoje mehanizmi kontrole.*
- *U postupku usvojenja i drugim oblicima alternativne brige o deci zakonska rešenja ne uvažavaju razvojne sposobnosti deteta.*
- *Ne postoji pravno sredstvo kojim bi dete, samostalno ili preko drugog lica, pokrenulo postupak za zaštitu povrede prava na uvažavanje mišljenja. Postoji samo materijalnopravno ovlašćenje deteta starijeg od 10 godina da se obrati sudu odnosno drugom organu, ali nije propisano kojom vrstom podneska (pritužba, tužba, zahtev, predlog i dr.) ono može to da učini, što znači da nije predviđena ni vrsta akta koji organ u tom smislu donosi.*
- *Način odlučivanja u obrazovnom sistemu, počev od nastavnih planova i programa, preko udžbenika, pa do svakodnevnih aktivnosti u obrazovnim ustanovama koncipiran je tako da ne uvažava mišljenje dece.*

Više o uvažavanju mišljenja deteta - pravu na participaciju u porodičnoj sredini, u postupku usvojenja i procesu obrazovanja videti u okviru tih pitanja.

4.2. Dete u građanskim sudskim i upravnim postupcima

Položaj deteta u postupcima - opšte napomene

Dete se u postupcima može javiti kao stranka, kao svedok i u postupcima regulisanim porodičnim zakonom kao lice o čijem se pravu odlučuje a da zapravo nema položaj stranke, što predstavlja veliki problem.

Porodični zakon obavezuje sud i sve ostale državne organe da **u svim postupcima u kojima se odlučuje o pravima deteta** (bilo da je ono stranka ili ne) mišljenju deteta mora da posveti dužnu pažnju, a u skladu sa godinama i zrelošću deteta. Dete starije od 10 godina ima pravo da svoje mišljenje i neposredno izrazi. Mišljenje deteta sud utvrđuje u saradnji sa školskim psihologom odnosno organom starateljstva, porodičnim savetovalištem ili drugom ustanovom specijalizovanom za posredovanje u porodičnim odnosima, a u prisustvu lica koje dete samo izabere (čl. 65).

Problem:

- *Zakonskim odredbama nisu pružene procesne garancije da će u praksi mišljenju deteta zaista biti posvećena dužna pažnja.*

Pravo deteta na izražavanje mišljenja u toku sudskog i upravnog postupka proklamovano je kao opšte pravo. Načelno, to bi značilo da sva deca imaju jednak pristup postupcima i jednake mogućnosti da svoje mišljenje izraze. Kada dete sa smetnjama u razvoju ostvaruje pravo na neposredno izražavanje mišljenja u građanskim sudskim i upravnim postupcima, mogu biti korišćene samo usluge tumača za gluvonemu decu. Procesni zakoni ne poznaju druge vrste pomoći kao što su učila i druga tehnička sredstva. Usluge tumača koriste se i kada se postupak vodi na jeziku koji nije maternji jezik deteta.

Problem:

- *Ne postoje odredbe kojima bi se deci ometenoj u razvoju obezbedila potpuna zaštita od diskriminacije u postupcima.*

Dete kao stranka

Kada se dete kao stranka javlja **u postupcima za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava**, prva dužnost suda je da utvrdi da li je dete sposobno da formira svoje mišljenje. Da li je dete sposobno da formira mišljenje, sud ocenjuje imajući u vidu uzrast deteta, njegove razvojne sposobnosti i sl. Radi utvrđivanja ove sposobnosti, sud je dužan da konsultuje stručnjake. Ukoliko utvrdi da je dete sposobno da formira svoje mišljenje, sud je dužan da obezbedi da dete dobije sva **neophodna obaveštenja**, a potom da utvrdi i uvaži mišljenje deteta shodno pravilima navedenim u prethodnoj tački (čl. 266 u vezi sa čl. 65 PZ). Kada dete ima privremenog zastupnika onda je i njegova dužnost da detetu pruži potrebne informacije, kako bi izgradilo "informisano" mišljenje.

Problem:

- *Dete nema obezbeđen položaj stranke u svim postupcima koji se prvenstveno tiču odlučivanja o njegovim pravima (odnosno zaštiti njegovih prava).*
- *Ocena suda o mogućnostima deteta da izrazi svoje mišljenje može se napadati samo žalbom na presudu.*

Zastupanje deteta

Ukoliko je dete opštim propisima legitimisano da bude stranka u postupku, ono ima pravo da bude zastupano od strane svojih roditelja, kao zakonskih zastupnika, a u slučaju kolizije njegovih interesa i interesa njegovih roditelja, dete ima **pravo da traži** od organa starateljstva, odnosno suda, postavljanje kolizijskog odnosno privremenog zastupnika. Ovo pravo dete može da ostvari samo ili preko drugog lica ili ustanove. Međutim, ovo pravo pripada detetu samo ako je navršilo 10 godinu života i ako je sposobno za rasuđivanje (čl. 265 PZ). U ostalim slučajevima, kolizijskog zastupnika može samoinicijativno postaviti sud.

Postupci u kojima se odlučuje o pravu deteta, a ono nema položaj stranke

Poseban problem izazivaju pravila kojima se reguliše položaj deteta u pojedinim sudskim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, a u kojima dete nema položaj stranke. Tako, u parnici za zaštitu od nasilja u porodici i parnici za lišenje roditeljskog prava dete je stranka samo ako je u parnici tužilac, tj. ako je ono samo, ili u njegovo ime njegov zakonski zastupnik pokrenuo postupak. Dete nema položaj stranke u parnici u svim onim situacijama kada je parnicu pokrenuo neko drugi (nenasilni roditelj, organ starateljstva ili javni tužilac).

Problem:

- *Detetu se ne može postaviti kolizijski, odnosno privremeni zastupnik, s obzirom na to da se on postavlja samo onda kad je dete stranka u parnici.*
- *Dete nema pravo ulaganja žalbe na odluku, što znači da nema mogućnost da štiti svoje pravo na uvažavanje mišljenja.*

Dete kao svedok

Dete kao svedok se može pojaviti i u postupku u kojem se ne odlučuje o njegovim pravima. Položaj deteta je isti kao i odraslo lica koje se pojavi kao svedok.

Problem:

- *Ne postoje posebna pravila o saslušanju dece kao svedoka, koja bi omogućila da dete bude pripremljeno za davanje iskaza pred sudom i saslušano na odgovarajući način (jer se radi o postupku u kojem se ne odlučuje o njegovim pravima).*

- ***Porodični zakon ne sadrži odredbe koje bi u odnosu na dete svedoka isključile primenu pravila o represivnim merama zbog povrede dužnosti svedočenja (novčana kazna, odluka o pritvoru), koja su predviđena članom 247 Zakona o parničnom postupku.***

Neophodno je što pre predvideti posebna pravila u pogledu tehnika ispitivanja deteta u građanskom sudskom postupku, na sličan način na koji je to učinjeno u krivičnom sudskom postupku novim krivičnopravnim propisima.

Kada dete nema pravo da izrazi svoje mišljenje

Dete se, prema odredbama Porodičnog zakona, faktički lišava prava da izrazi svoje mišljenje uvek kada sud, odnosno kolizijski ili privremeni zastupnik deteta proceni da je izražavanje mišljenja deteta u suprotnosti sa njegovim najboljim interesom (čl. 266 i 267). Pritom, nije predviđeno pravno sredstvo kojim može da se izdejstvuje kontrola ovakve odluke suda, odnosno kolizijskog ili privremenog zastupnika.

Problem:

- ***Nije jasno u kojoj situaciji bi detetov najbolji interes bio u suprotnosti sa pravom da izrazi svoje mišljenje (kada je sposobno da ga formira) i smatramo da takvo ograničenje nije dopustivo.***
- ***Kolizijski, odnosno privremeni zastupnik ni u kom slučaju ne bi smeo da ima mogućnost da odlučuje da li je izražavanje mišljenja deteta u suprotnosti sa njegovim najboljim interesom.***

Sud ima mogućnost da donese odluku koja nije zasnovana na izraženom mišljenju deteta, kada proceni da ono nije u detetovom najboljem interesu. Takva odluka sada mora biti obrazložena i time je podobna za preispitivanje u drugostepenom postupku. Stoga je ograničavanje mogućnosti da dete izrazi svoje mišljenje u postupku u suprotnosti sa Konvencijom.

Pristup žalbenim postupcima

Dete je legitimisano da izjavi žalbu samo ako je u postupku bilo stranka. Kada dete ima parničnu sposobnost ono može žalbu podneti samostalno, a kada nije to može da učini preko zakonskog zastupnika.

Obuka lica koja postupaju u postupcima u kojima se odlučuje o pravima deteta

Članom 203 Porodičnog zakona predviđena je **posebna edukacija** iz oblasti prava deteta **samo za sudije profesionalce**, a za sudije porotnike predviđeno je da treba da budu izabrani iz redova stručnih lica koja imaju iskustvo u radu sa decom, što nije optimalno rešenje. Zakonodavac je predvideo da se program obuke za sudije završi u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu Porodičnog zakona.

Problem:

- ***Prema našim saznanjima, iako je ostalo 4 meseca do dana početka primene dela zakona na koji se obuka odnosi, još uvek nije pripremljen program po kojem bi se obuka vršila.***

IV GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE

1. Pravo na ime i državljanstvo

1.1. Pravo na ime

Svako dete ima pravo da dobije ime odmah nakon rođenja, a roditelji imaju pravo da detetu daju ime. Rok za davanje imena je 2 meseca nakon rođenja deteta, kada pravo na određivanje imena prelazi na nadležnog matičara ukoliko roditelji nisu dali ime detetu (čl. 27 Zakona o matičnim knjigama). Najbolji interes deteta u pogledu davanja imena zaštićen je odredbom da se detetu ne može dati pogrdno ime, ime kojim se vređa moral ili je u suprotnosti s običajima i shvatanjima sredine (čl. 344 PZ).

Problem:

- *Rok za davanje imena je predug i nije usklađen sa rokom datim za prijavu rođenja u matične knjige rođenih koji iznosi 15 dana. Osnovni podatak koji se upisuje u matične knjige rođenih jeste ime deteta, stoga bi dete trebalo da ima ime prilikom upisa, dakle u roku od 15 dana.*

Postupak promene imena

Pravo da promeni ime lice stiče sa navršениh 15 godina. Ukoliko roditelji žele da promene ime detetu, a dete je navršilo 10 godina i sposobno je za rasuđivanje, neophodna je njegova saglasnost (čl. 346 PZ). Promena prezimena, a u skladu sa zakonskim ograničenjima za njegovo određivanje, moguća je kad se utvrdi materinstvo ili očinstvo, odnosno kada se ospori materinstvo ili očinstvo. Nakon usvojenja, detetu može biti promenjeno prezime u prezime jednog ili oba usvojitelja, ali ako usvojenje prestane poništajem, dete može vratiti svoje prezime (čl. 349).

Problem:

- *Starosna granica od 10 godina, postavljena za saglasnost deteta na promenu imena je previsoka i ne uzima u obzir razvojne mogućnosti deteta.*

Rešenje o novom upisu rođenja usvojenog deteta

Kada se donese rešenje o usvojenju vrši se novi upis rođenja usvojenog deteta, a na osnovu rešenja koje donosi organ starateljstva. Podaci o roditeljima zamenjuju se podacima o usvojiteljima (čl. 325 PZ), a nakon upisa pravo uvida u matične knjige imaju dete i usvojitelji (čl. 326).

Problem:

- ***Ovako rešeno pitanje upisa usvojenog deteta nije u skladu sa pravom deteta da zna ko su mu roditelji i pravom da održava kontakt sa njima bez obzira na to što je usvojeno.***

1.2. Upis u matične knjige rođenih

Obaveza prijave rođenja deteta je prvenstveno na zdravstvenim ustanovama, pa kako se oko 99% porođaja obavi u porodilištima znači da je isti procenat dece sigurno upisan u matične knjige. Kada je dete rođeno van porodilišta, počev od oca, sva lica koja saznaju za rođenje deteta dužna su da rođenje prijave. Podaci koji se upisuju obuhvataju osnovne podatke o detetu i njegovim roditeljima. Nakon upisa izdaje se izvod iz matične knjige rođenih koji ima snagu javne isprave.

Problem:

- ***Bez obzira na širok krug lica koja su u obavezi da prijave rođenje deteta, ukoliko je dete rođeno van zdravstvene ustanove dešava se da ostane neupisano ili se upis izvrši sa velikim zakašnjenjem. Ovaj problem postoji kod marginalizovanih grupa stanovništva, naročito Roma, interno raseljenih lica i stanovništva iz udaljenih sela.***

Početkom ovog veka pojavio se problem sumnje na krađe beba iz porodilišta širom Srbije. Veliki broj roditelja (oko 1.000 porodica) je tvrdio da im je rečeno da je njihova beba umrla, a da ju je zapravo medicinsko osoblje uzelo. Takvu situaciju su omogućili propisi vezani za prijavu rođenja deteta, odnosno postupak indentifikacije i utvrđivanja uzroka smrti. Rokovi za prijavljivanje činjenica koje se upisuju u matične knjige su nakon reakcije Centra za prava deteta skraćeni, ali su još uvek dugi i neusklađeni. Rok za prijavljivanje rođenja deteta (15 dana), prijavljivanje rođenja mrtvorodenog deteta (24 sata) i rok za prijavljivanje smrti (3 dana), još uvek ostavljaju prostor za nezakonite

radnje. Shodno Pravilniku o načinu postupka utvrđivanja vremena i uzroka smrti, za obdukciju leša kao i za postupanje sa odstranjenim delovima ljudskog tela iz 1999. godine, kada lice umre u zdravstvenoj ustanovi porodica se obaveštava u roku od 6 sati, s tim da u slučaju smrti novorođenčeta čija je majka smeštena u zdravstvenoj ustanovi, odmah i neposredno se obaveštava i majka (čl. 4). Međutim, istim pravilnikom nije propisan način na koji će biti indentifikovano umrlo lice, već se samo kaže da će biti izvršena indentifikacija.

1.3. Pravo na državljanstvo

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama jemči pravo na državljanstvo (čl. 35). Državljanin državne zajednice Srbija i Crna Gora ne može biti lišen državljanstva, proteran iz državne zajednice Srbija i Crna Gora, niti izručen van teritorije, osim u skladu sa međunarodnim obavezama državne zajednice.

Zakonom o državljanstvu Republike Srbije predviđeni su načini sticanja i prestanka državljanstva.¹⁰ Utvrđeni osnovi za sticanje državljanstva usklađeni su s odredbama Konvencije o pravima deteta na državljanstvo, posebno u odnosu na decu rođenu na teritoriji Republike Srbije, uključujući i decu nepoznatih roditelja.

Prestanak (promena) državljanstva

Do punoletstva, pravo deteta na državljanstvo vezano je za pravo na državljanstvo njegovih roditelja (usvojitelja), ali je za promenu državljanstva deteta starijeg od 14 godina neophodna njegova saglasnost (čl. 37, st. 3).

- Kada roditelj ili usvojitelj podnesu zahtev za otpust iz državljanstva, ukoliko bi to značilo (zbog propisa strane države) da bi dete ostalo bez državljanstva, detetu neće prestati državljanstvo Republike Srbije.

¹⁰ Shodno odredbama Zakona dete stiče državljanstvo Republike Srbije:

- rođenjem na njenoj teritoriji - dete kome su oba roditelja nepoznata ili nepoznatog državljanstva ili ako je dete bez državljanstva stiče državljanstvo ukoliko je rođeno ili nađeno na teritoriji RS;
- poreklom - ako je bar jedan od roditelja, u trenutku rođenja deteta, državljanin Republike Srbije (čl. 9, st. 1); bez obzira što je rođeno u inostranstvu, pod uslovima propisanim u Zakonu;
- ako oba detetova roditelja steknu državljanstvo RS prijemom, a ukoliko je samo jedan roditelj prijemom stekao državljanstvo, potreban je zahtev tog roditelja i saglasnost drugog roditelja - koji nije državljanin (čl. 20 st. 1).

Otpust iz državljanstva deteta razvedenih roditelja

Odredbе koje regulišu otpust iz državljanstva deteta razvedenih roditelja nisu usklađene sa Porodičnim zakonom. Nije regulisana situacija kada oba roditelja zajednički vrše roditeljsko pravo bez obzira što su razvedeni. Analognim tumačenjem, moglo bi se zaključiti da oba roditelja mogu podneti zahtev, a da u slučaju neslaganja među roditeljima odluku donosi organ starateljstva. Osetljivost ovog pitanja zahteva brzu reakciju zakonodavca u cilju regulisanja navedene situacije.

1.4. Pravo deteta da zna ko su mu roditelji

Ovo pravo garantuje Porodični zakon (čl. 59, st. 1) i to svoj deci bez obzira na uzrast. Ograničenja se mogu propisati samo ovim zakonom i odnose se jedino na slučaj kada je dete rođeno uz biomedicinsku asistenciju (veštačkom oplodnjom). U tom slučaju, majkom deteta se smatra žena koja ga je rodila, a identitet žene donora jajne ćelije ostaje nepoznat. Ista pravila važe i za očeve.

Problem:

- ***Pravo deteta da zna ko su mu roditelji nije dovoljno zaštićeno u postupku usvojenja. (Vidi: Usvojenje)***

2. Sloboda izražavanja

2.1. Ustavne garantije

Pravo na slobodu izražavanja, shodno Konvenciji, obuhvata slobodu da se traži, primi i dâ informacija ili ideja, bez obzira na vrstu, granice i u formi po izboru deteta. Povelja u članu 29 garantuje svima pravo ovakve sadržine i pravo na pristup podacima u posedu državnih organa. Ustavna odredba se odnosi na sve, što znači da se sloboda izražavanja garantuje i detetu. Radi ostvarivanja slobode izražavanja važna je i ustavna garancija slobode medija (čl. 30 Povelje). Istim članom garantuje se svima pravo na ispravku objavljene neistinite, nepotpune ili netačno prenete informacije kojom je povređeno njegovo pravo ili interes i pravo na odgovor na informaciju objavljenu u medijima. Takođe, zagarantovana je i sloboda naučnog i umetničkog stvaranja (čl. 44 Povelje; čl. 33 Ustava RS).

2.2. Ograničenja slobode izražavanja

Ograničenja slobode izražavanja mogu biti propisana samo zakonom,¹¹ a razlozi i okviri u kojima se mogu kretati ograničenja predviđeni su Poveljom. Propisana ograničenja su u skladu sa Konvencijom i tiču se zaštite prava i ugleda drugih lica, očuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda, nacionalne bezbednosti, javnog zdravlja i morala ili javne bezbednosti.

3. Pristup odgovarajućim informacijama

3.1. Obezbedenost pristupa informacijama i materijalima iz raznovrsnih nacionalnih i međunarodnih izvora

Zakon o radiodifuziji propisuje standarde koje su emiteri dužni da poštuju prilikom emitovanja programa (čl. 68). Između ostalog, oni su dužni da doprinose podizanju opšteg kulturnog i sazajnog nivoa građana, da strane programe namenjene deci predškolskog uzrasta emituju sinhronizovane na srpski jezik ili jezike nacionalnih i etničkih zajednica.

Programi iz međunarodnih i nacionalnih izvora mogu se prikazivati u okviru programa uz gore navedena ograničenja. Primetno je, međutim, da prevladaju programi koji su na engleskom jeziku.¹² Programa koji dolaze sa drugih govornih područja, iz susednih država i programa lokalnih televizija na jezicima nacionalnih manjina ima u zanemarljivim količinama što po našem mišljenju nije dobra praksa.

3.2. Širenje informacija deci i odraslima o Konvenciji

Uvođenjem predmeta građanskog obrazovanja u osnovno i srednje obrazovanje, kao fakultativnog, omogućeno je da deca koja izaberu ovaj predmet budu upoznata sa sadržajem Konvencije. Na državnom nivou nije bilo drugih pokušaja u cilju upoznavanja odraslih i dece sa Konvencijom.

¹¹ Ovu oblast prvenstveno uređuju Zakon o javnom informisanju, Zakon o radiodifuziji i Zakon o oglašavanju.

¹² Ovo se odnosi na televizije koje imaju nacionalnu rasprostranjenost, odnosno koje mogu da se gledaju na teritoriji cele države.

3.3. Zaštita dece od štetnih informacija i materijala

Zakoni koji regulišu javno informisanje, radiodifuziju i oglašavanje sadrže odredbe koje imaju za cilj zaštitu maloletnika od informacija koje bi mogle da naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika. Ovo se najpre odnosi na pornografsku štampu (čl. 42 Zakona o informisanju; čl. 68 Zakona o radiodifuziji), odnosno sadržaje koji ističu ili podržavaju nasilje, odnosno narkomaniju ili drugo kriminalno ponašnje (čl. 68 Zakona o radiodifuziji).

Problem:

- *Odredba kojima se maloletnici štite od informacija i sadržaja koje bi mogle da im naškode ne sprovode se u potpunosti. Dostupnost štampe sa pornografskim sadržajem znatno je smanjena u odnosu na raniji period, ali još uvek ima onih koji zabranu ne poštuju.*
- *Smatramo da selekcija igranih programa nije u skladu sa navedenim kriterijumima.*

Zakon o oglašavanju propisuje posebna pravila oglašavanja ukoliko je poruka usmerena ka maloletnim licima i izričito zabranjuje poruke koje imaju scene nasilja, pornografski sadržaj, upućuju na konzumiranje alkohola, cigareta ili narkotika. Potom, oglasne poruke namenjene maloletnim licima ne smeju da sadrže neistinite podatke o proizvodu (čl. 74) i ne smeju da sadrže vrednosni sud o ceni (npr. reči: "samo", "sitnica" i sl.) a zabranjeno je i preporučivanje lekova i medicinskih sredstava uključujući i vitamine (čl. 78).

- Zakon o oglašavanju sadrži definiciju poruke namenjene maloletnim licima (čl. 72).

Internet - kontrola sadržaja koji se mogu naći na internetu nije posebno predviđena. Krivični zakonik Republike Srbije u članu 185 inkriminiše prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje dece za pornografiju. Krivično delo ima tri oblika. Prvi oblik ovog krivičnog dela čini onaj: "ko detetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem učini dostupnim tekstove, slike, audiovizualne i druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu" (čl. 185, st. 1). Drugi oblik dela, za koje zakonodavac predviđa strožije kažnjavanje, postojao bi u slučaju da je dete iskorišćeno za proizvodnju: "pornografskog materijala" (čl. 185, st. 2). Trećim oblikom ovog krivičnog dela ustanovljeno je sankcionisanjeg onog: "ko prodaje, prikazuje, javno

izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim”, pornografski materijal nastao izvršenjem dela inkriminisanog u stavu 2 člana 185 KZ RS (čl. 185, st. 3).

Problem:

- *Nepostojanje jasne kvalifikacije dela u vezi sa Internetom.*
- *Nepostojanje tela/organa za edukaciju, prevenciju, suzbijanje, ...*

4. Sloboda mišljenja, savesti i veroispovesti

4.1. Versko obrazovanje

Roditelji, kao i zakonski staratelji, imaju pravo da svojoj deci obezbede versko i moralno obrazovanje u skladu sa svojim uverenjima (čl. 4, st. 1 Ustava RS).

Verske zajednice imaju pravo da osnivaju verske škole i dobrotvorne organizacije, u skladu sa zakonom. Međutim, država je uvela versku nastavu u program osnovnih i srednjih škola kao jedan od dva izborna predmeta. Podneto je nekoliko inicijativa za ispitivanje ustavnosti Uredbe Vlade Srbije kojom je nastava najpre uvedena, a potom i Zakona o osnovama obrazovanja i vaspitanja jer se time krši pravo na slobodu mišljenja savesti i veroispovesti, načelo odvojenosti države i crkve, te da se diskriminišu pojedine verske zajednice, jer ne učestvuju sve u pripremi plana i programa verske nastave. Ustavni sud Srbije je zaključio da osporene odredbe nisu nesaglasne sa Ustavom i na taj način je versko obrazovanje ostalo u nastavnom planu državnih škola onako kako je prvobitno zamišljeno. Ovakav stav je zauzeo i Sud Srbije i Crne Gore.¹³

5. Sloboda udruživanja i mirnog okupljanja

5.1. Sloboda udruživanja

Važeći Zakon o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koje se osnivaju za teritoriju SRJ iz 1990. godine sadrži anahrona rešenja koja nisu u skladu sa potpisanim međunarodnim aktima koji obavezuju Republiku

¹³ Rešenje Suda Srbije i Crne Gore, U 2 broj 62/2005 od 14. oktobra 2005. godine, objavljeno u "Sl. listu SCG", br. 48/2005.

Srbiju. Zakon je "u pripremi" već nekoliko godina, ali nikako da ugleda svetlost dana. Do tada, za osnivanje i članstvo u udruženjima važe sledeća pravila:

Dete ne može da bude osnivač udruženja - osnivači udruženja mogu biti samo građani koji imaju biračko pravo tj. stariji od 18 godina (čl. 9).

Dete može da bude član udruženja - ukoliko je tako predviđeno statutom konkretnog udruženja.

S druge strane, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja u članu 95 koji govori o pravima učenika, između ostalih, navodi pravo na slobodu udruživanja u različite grupe, klubove i organizovanje učeničkog parlamenta. Takva "udruženja" ne bi mogla da steknu svojstvo pravnog lica, jer ne bi mogla da se upišu u registar. Najznačajniji oblik udruživanja dece u okviru obrazovnog sistema je Učenički parlament (vidi: Učenički parlament).

Problem:

- *Neophodno je brzo donošenje novog zakona o udruživanju.*
- *Smatramo da bi prilikom donošenja novog zakon, bilo neophodno preispitati starosnu granicu koja je postavljena za osnivača udruženja, odnosno organizacije.*

Udruživanje u sindikalne organizacije

Radna sposobnost stiže se sa navršenih 15 godina, a svi zaposleni imaju pravo na sindikalno organizovanje (čl. 206 Zakona o radu). To znači da i maloletno zaposleno lice može biti član sindikata.

6. Pravo na privatnost

6.1. Zaštita deteta od proizvoljnog i nezakonitog mešanja u njegovu privatnost, porodicu, dom i prepisku

Svako ima pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i tajnosti prepiske (čl. 24 Povelje). Zakonskim propisima nije obezbeđena posebna zaštita deteta od mešanja u njegovu privatnost.

Problem:

- *Porodični zakon ne reguliše pravo deteta na privatnost, što znači da nisu predviđene ni posebne mere zaštite. Ostaje da se njegova zaštita može ostvariti u opštem parničnom postupku.*

Krivičnopravna zaštita prava na privatnost je obezbeđena kroz niz krivičnih dela (čl. 139-146 Krivičnog zakonika)¹⁴ a ni jedno krivično delo ne odnosi se posebno na povredu prava na privatnost deteta.

6.2. Pravo deteta na privatnost i mediji

Zakoni koji regulišu oblast medija i javnog informisanja posvećuju više pažnje maloletnicima.

Zaštita od prepoznavanja: maloletnik se ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja je podesna da povredi njegovo pravo ili interes (čl. 41 Zakona o javnom informisanju).

Problem:

- *Mediji u nedostatku kontrole još uvek ne poštuju u potpunosti odredbe koje se tiču zaštite maloletnih lica od prepoznavanja.*
- *Duži niz godina u Srbiji mediji, naročito štampani, krše pravo na privatnost bez ikakvih sankcija. Postoji nekoliko dnevnih listova i tabloida kojima je osnovni zanaat kršenje prava na privatnost. Država na žalost, ne preuzima ništa da bi se stalo na put ovakvoj praksi. Pojedinačne tužbe, koje oštećena lica podnose radi naknade štete, nemaju dovoljan efekat, najpre zato što je broj oštećenih koji pokrenu postupak mali, a potom zbog visine naknada koje domaći sudovi dosuđuju u takvim situacijama. Rezultat je da se vlasnicima listova finansijski isplati da krše pravo na privatnost.*

¹⁴ Krivično delo Narušavanje nepovredivosti stana, čl. 139 Krivičnog zakonika; Protivzakonito pretresanje, čl. 140 KZ; Neovlašćeno otkrivanje tajne, čl. 141; Povreda tajnosti pisma i drugih pošiljki, čl. 142; Neovlašćeno prisluškivanje čl. 143; Neovlašćeno fotografisanje čl. 144; Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, pokreta i snimka čl. 145; Neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka.

Saglasnost za objavljivanje informacija iz privatnog života i ličnih zapisa: kada mediji žele da objave informaciju iz privatnog života, lični pisani zapis, zapis lika ili glasa, moraju imati saglasnost lica koga se tiču, ukoliko se pri objavljivanju može zaključiti koje je to lice. Neophodna je i saglasnost lica kome su namenjeni, odnosno na koga se odnose, ako bi time bilo povređeno njegovo pravo na privatnost ili neko drugo pravo.

Problem:

- ***Zakon o javnom informisanju propušta da odredi sa koliko godina dete stiče samostalno pravo na davanje saglasnosti za objavljivanje informacija koje se tiču njegovog privatnog života.***

Međutim, u članu 44 Zakona o javnom informisanju predviđeno je da deca od navršene 16 godine života samostalno daju pristanak za objavljivanje informacija o umrlom roditelju.

Pravo na odgovor i pravo na ispravku: Lice čije je pravo povređeno objavljenom informacijom može da zahteva da se objavi odgovor u kome ono tvrdi da je informacija neistinita, nepotpuna ili netačno preneti. Ukoliko odgovor ne bude objavljen, lice čije je pravo povređeno može podneti tužbu za objavljivanje odgovora (čl. 47 Zakona o javnom informisanju). Tužbom se može zahtevati i da sud naredi objavljivanje ispravke neistinite, nepotpune i netačno prenete informacije.

Bez dozvole suda ne sme se objavljivati tok krivičnog postupka, ni odluke donesene u tom postupku, a u slučaju da takva odluka bude pozitivna ne smeju se navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom maloletniku je reč (čl. 55 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela).

6.3. Pravo deteta na poverljivo savetovanje

Zaštitu detetu na poverljivo savetovanje bez saglasnosti roditelja pruža obaveza čuvanja profesionalne tajne, odnosno profesionalni i etički kodeksi ponašanja lica koja rade sa decom. Neka ranija istraživanja koje je sproveo Centar za prava deteta, na temu prava na privatnost, ukazuju da su adolescenti najviše nezadovoljni poštovanjem ovog prava od strane zdravstvenih radnika. To pokazuje da je zamagljena granica upliva roditelja, odnosno da lica koja rade sa decom ne doživljavaju dete kao "klijenta", već roditelje i samim tim nisu u obavezi čuvanja profesionalne tajne prema detetu, već prema roditeljima.

6.4. Zaštita deteta od nezakonitog napada na njegovu čast i ugled

Krivično zakonodavstvo krivičnim delima protiv časti i ugleda štiti sva lica, pa i decu. Ali, gonjenje za krivična dela klevete, uvrede i iznošenja ličnih i porodičnih prilika preduzima se po privatnoj tužbi, na čije samostalno podnošenje dete stiče pravo tek sa navršenih 16 godina.

Istraživanja su pokazala da svega 48,01% dece koja žive u porodičnoj sredini i 32,54% dece koja žive u domu za decu bez roditeljskog staranja smatra da se njihovo dostojanstvo u domu, odnosno porodici poštuje. Smatramo da je takvo viđenje samih adolescenata sasvim dovoljan razlog da im se odgovarajućim zakonskim normama i drugim merama obezbedi bolja zaštita časti i ugleda.

7. Pravo deteta na zaštitu od mučenja i nezakonitog ili proizvoljnog lišenja slobode

7.1. Zabrana mučenja i svih drugih okrutnih, nečovečnih ili ponižavajućih postupanja

Prvog januara 2006. godine stupio je na snagu Krivični zakonik Republike Srbije koji je članom 137 jasno propisao krivično delo: "zlostavljanje i mučenje". Krivični zakonik RS zabranjuje mučenja i sva druga okrutna, nečovečna ili ponižavajuća postupanja pre svega, krivičnopravnim inkriminacijama sadržanim u Glavi XIV Zakonika.¹⁵

Državna zajednica Srbija i Crna Gora je potpisnica odgovarajućih konvencija koje regulišu pitanja zabrane torture, pre svega Konvencije Ujedinjenih nacija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka koju je naša zemlja ratifikovala 1991. godine. I one i naše trenutno važeće zakonodavstvo odnose se na svu decu u pravnoj nadležnosti.

¹⁵ Predviđena su sledeća krivična dela: protivpravno lišenje slobode (čl. 132), iznudivanje iskaza (čl. 136), protivzakonito pretresanje (čl. 140), odnosno krivičnog dela iz grupe protiv polne slobode: obljuba zloupotrebom položaja (čl. 181).

7.2. Sistem krivičnih sankcija za maloletnike

Smrtna kazna i kazna doživotnog zatvora

Povelja isključuje smrtnu kaznu kao krivičnu sankciju u našem krivičnopravnom sistemu. Kazna doživotnog zatvora takođe nije u sistemu krivičnih sankcija (mada ustavni akti ne sadrže izričitu zabranu predviđanja kazne doživotnog zatvora).

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica isključuje bilo kakav krivični postupak i primenu krivičnih sankcija prema deci (lica koja nisu navršila 14 godina) i zadržava dosadašnje starosne granice relevantne u krivičnom pravu (14-18 godina) i razliku između mlađih (uzrast od navršanih 14 do navršanih 16 godina) i starijih maloletnika (uzrast od navršanih 16 do navršanih 18 godina).

Najteža krivična sankcija koja se može izreći maloletnom licu (i to isključivo starijim maloletnicima) je ***kazna maloletničkog zatvora***. Ova krivična sankcija se **izriče samo izuzetno, i u praksi, broj izrečenih kazni maloletničkog zatvora je u stalnom opadanju**. Maloletnički zatvor ne može biti kraći od 6 meseci ni duži od 5 godina.¹⁶

Vaspitne mere

Sve ostale krivične sankcije koje se mogu izreći maloletniku spadaju u grupu vaspitnih mera.

Problem:

- ***Najveći problem kod pojedinih vaspitnih mera, a pre svega vaspitnih mera institucionalnog karaktera, predstavlja relativna neodređenost njihovog trajanja, odnosno zakonska određenja minimuma i maksimuma njihovog trajanja.***

Novim zakonskim rešenjima maksimalno su skraćeni okviri trajanja ovih mera, a nedostaci u praksi i do sada zakonom propisane "kontrole" sprovođenja vaspitnih mera (koji su nastajali zbog neodređenosti trajanja) trebalo bi da budu otklonjeni punom

¹⁶ Izuzetno, kazna maloletničkog zatvora može se izreći u trajanju do 10 godina, i to za krivična dela za koje je propisana kazna zatvora od 20 godina ili teža kazna, ili u slučaju sticaja najmanje dva krivična dela za koja je propisana kazna zatvora teža od 10 godina (čl. 29 Zakona o maloletnicima).

implementacijom člana 84 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, koji propisuju obavezu sudije za maloletnike koji je izrekao vaspitnu meru i javnog tužioca za maloletnike da prate rezultate izvršenja vaspitne mere, odnosno da u slučaju izrečenih zavodskih vaspitnih mera "najmanje dva puta u toku godine obilaze maloletnika smeštenog u zavodu, odnosno ustanovi za izvršenje zavodskih mera gde u neposrednom kontaktu sa maloletnikom i stručnim licem koja se staraju o izvršenju, kao i uvidom u odgovarajuću dokumentaciju, utvrđuju zakonitost i pravilnost postupanja i cene postignuti uspeh u vaspitanju i pravilnom razvoju ličnosti maloletnika" (čl. 115, st. 1 Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica).

Kod **vaspitnih mera vaninstitucionalnog karaktera** obaveza dostavljanja izveštaja o realizaciji mera leži na centru za socijalni rad (svakih šest meseci, s tim da sudija za maloletnike ove izveštaje može tražiti i u kraćem roku), odnosno stručnom licu koje sudija za maloletnike odredi, ako ga ima u sudu. Obaveza dostavljanja izveštaja centra za socijalni rad novim Zakom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica pojačana je i izvršnom odredbom kojom se uspostavlja opšta obaveza sudije za maloletnike i javnog tužioca za maloletnike da najmanje jedanput godišnje vrše neposredni nadzor i kontrolu izvršenja vaspitnih mera (čl. 100 Zakona).

7.3. Lišenje slobode

Samo osobi koja je navršila 14 godina života, na osnovu rešenja sudije za maloletnike, odnosno veća za maloletnike, izuzetno može biti određena mera pritvora. Zakon potencira veću primenu privremenih mera nadzora i smeštaja, koje u suštini predstavljaju alternativu meri pritvora (čl. 66 Zakona o maloletnicima).

Problem:

- ***Do sada, u praksi, iako je pritvor bio propisan kao izuzetna mera, ovo pravilo nije uvek dosledno poštovano.***

Svako lišenje slobode se uračunava u vreme izrečene vaspitne mere upućivanja u vaspitnopolopravni dom (novina u zakonu) ili kazne maloletničkog zatvora. Zakonom je tačno određeno trajanje pritvora u zavisnosti od faze postupka i starosti maloletnika (čl. 67 Zakona o maloletnicima).

- ☑ Posebno je važno da novi Zakon isključuje mogućnost zadržavanja maloletnika od strane policije (u smislu čl. 229 ZKP) i da dosadašnju mogućnost (policijski pritvor u trajanju do 48 časova) definiše u smislu lišenja slobode koje može odrediti samo "sudska vlast", a imajući u vidu relevantna međunarodna dokumenta.

Boravak u pritvoru

Maloletnik se nalazi u pritvoru odvojeno od punoletnih lica. Izuzetno, sudija za maloletnike može odrediti da maloletnik bude u pritvoru sa punoletnim licem, koje na njega ne bi štetno uticalo (čl. 68 Zakona o maloletnicima).

Problem:

- *Ovakvo zakonsko rešenje predstavlja donekle suprotnost odredbama Pakta o građanskim i političkim pravima koje insistiraju da maloletna lica moraju izdržavati pritvor odvojeno od odraslih.¹⁷*
- *Boravak maloletnika u pritvorskim prostorijama je potpuno neosmišljen, uz agresivnu atmosferu koja vlada u pritvorskim uslovima.*

Pravo na žalbu i pritvor

Pravo na žalbu postoji u svim onim situacijama kada je maloletniku rešenjem izrečen pritvor. Maloletnik mora imati branioca prilikom prvog saslušanja, kao i tokom čitavog postupka (čl. 49, st. 1 Zakona o maloletnicima). Branilac maloletnika može biti samo advokat koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih. Do sada je više od 400 advokata u Republici Srbiji bilo uključeno u i edukativni ciklus i steklo "uslovljeni sertifikat" za aktivno uključivanje u postupak odbrane maloletnih prestupnika.

Zakonodavac propisuje hitnost u odlučivanju o pritvorskim predmetima i rokove u kojima odluka o osporavanju izrečenog pritvora mora biti doneta od strane veća, odnosno višeg suda.

¹⁷ Međutim, ono što smatramo mnogo značajnijim je činjenica da u dosadašnjoj praksi ovaj institut u neposrednoj primeni u Republici Srbiji nije imao nikakav "vaspitni element" prema maloletnicima, a na kome insistira Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Alternative pritvoru

Sudija za maloletnike može narediti da se maloletnik u toku pripremnog postupka smesti u prihvatilište, vaspitnu ili sličnu ustanovu, da se stavi pod nadzor organa starateljstva ili da se preda drugoj porodici, ukoliko je potrebno da se maloletnik izdvoji iz sredine u kojoj je do tada živeo. Ovakva zakonska mogućnost postojala je i prema ranije važećim rešenjima, ali je izuzetno retko korišćena u praksi, što je dovelo do neopravdano čestog određivanja pritvora prema maloletnicima.¹⁸

7.4. Drugi vidovi ograničavanja slobode za decu i moguće polje kršenja prava deteta

Usvajanjem Porodičnog zakona otklonjena je mogućnost, da se i deca ispod 14 godina, bez sudskog postupka, a na osnovu odluke organa starateljstva, smeste u vaspitne ustanove, te da se na istom mestu nađu osobe sa izrečenom krivičnom sankcijom upućivanja u vaspitnu ustanovu i mala deca (čak i ispod 7 godina) za koje je centar za socijalni rad procenio da imaju "delinkventno ponašanje". Prema važećem rešenju o takvom "smeštaju" sada može da odlučuje samo adekvatna sudska vlast.

Problem:

- ***Smatramo da otklanjanje mogućnosti da deca mlađa od 14 godina, samo na osnovu odluke organa starateljstva budu smeštena u vaspitne ustanove zbog "delikventnog ponašanja" neće biti dovoljno da bi se u praksi rešio problem moguće uzrasne zloupotrebe među decom koja borave u vaspitnim ustanovama. Tu pre svega mislimo na međusobne zloupotrebe dece različitih starosnih kategorija. Ovaj problem moguće je rešiti samo drugačijom organizacijom ustanova ovakvog tipa.***

¹⁸ Na primer, u praksi Okružnog suda u Beogradu, po broju predmeta i po teritoriji našeg najvećeg suda, u poslednjih pet godina ova mogućnost je korišćena u dva do tri slučaja.

V PORODIČNA SREDINA I ALTERNATIVNA BRIGA O DETETU

1. Pravo deteta na roditeljsko staranje i odgovornost roditelja

1.1. Definicija porodice

Porodični zakon ne sadrži definiciju porodice. Čitanjem Zakona može se zaključiti da se pod porodicom podrazumevaju bračni ili vanbračni partneri koji žive sa svojom ili/i usvojenom decom. U Srbiji brak mogu zaključiti samo muškarac i žena - član 3 Zakona (ne mogu zaključiti brak dvoje ljudi istog pola), sledstveno, vanbračna zajednica na koju se primenjuju odredbe ovog zakona je vanbračna zajednica jednog muškarca i jedne žene, između kojih ne postoje zakonom propisane bračne smetnje. Odredbe koje se primenjuju na roditelje dece primenjuju se i na usvojtelje, jer je zakonom njihov pravni status izjednačen sa statusom roditelja (čl. 7, st. 4). Pod porodicom se podrazumeva i jedan roditelj/usvojtelj koji živi sa svojim detetom/decom. Realnost je da je porodica u Srbiji često višegeneracijska i da je čine babe i dede, tetke, stričevi, a da im zakon ne priznaje status članova šire porodice, čime prenebregava stvarno stanje u društvu. Primer definicije porodice u sličnim društvenim okolnostima daje Porodični zakon Crne Gore, koji definiše porodicu kao životnu zajednicu roditelja, djece i drugih srodnika koji u smislu ovog zakona imaju međusobna prava i obaveze (čl. 2 Porodičnog zakona Crne Gore).

Problem:

- *Smatramo da nije dobro što Porodični zakon nije eksplicitno odredio pojam porodice, kako je to učinjeno Konvencijom o pravima deteta, a u skladu sa društvenim prilikama u zemlji.*

1.2. Pravo deteta na život sa roditeljima i pravo da se roditelji staraju o njemu

Svako dete ima pravo da živi sa roditeljima i pravo da se roditelji staraju o njemu **pre svih drugih** (čl. 60, st. 1 PZ). Ovo pravo deteta može biti ograničeno jedino sudskom odlukom i to kada je takvo ograničenje u najboljem interesu deteta (čl. 60, st. 2). Pravo na participaciju deteta inkorporirano je u sve postupke u kojima se donose navedene sudske odluke.¹⁹

- Porodični zakon otklanja mogućnost da dete može biti odvojeno od roditelja odlukom organa strateljstva, odnosno odvajanje je moguće jedino sudskom odlukom.

1.3. Definisane roditeljske odgovornosti u zakonu - dužnosti roditelja i roditeljsko pravo

Porodični zakon, kao ni raniji propisi iz ove oblasti ne poznaju institut odgovornosti roditelja. Umesto toga govori se o roditeljskim pravima i dužnostima.

Roditeljsko pravo izvedeno je iz dužnosti roditelja i postoji samo u meri koja je potrebna za zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta (čl. 67). Roditeljsko pravo pripada majci i ocu zajedno i oni su ravnopravni u vršenju roditeljskog prava (čl. 7, st. 1 i 2). Dužnosti roditelja su ujedno i njihova prava, a i prava deteta.

1.4. Sadržinu dužnosti i prava roditelja

Sadržinu dožnosti i prava roditelja Zakon određuje kao staranje o detetu (čl. 68, st. 1). Pod staranjem se podrazumeva: čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje te upravljanje i raspolaganje imovinom deteta (čl. 68, st. 2). Svako od ovih prava (dužnosti) zakon opisuje detaljno, određujući neke od obaveza roditelja na negativan način ili zabranjujući određene postupke. Tako, na primer, roditelji ne smeju bez nadzora ostavljati dete predškolskog uzrasta (čl. 69, st. 3). Eksplicitno je zabranjeno roditeljima da podvrgavaju dete ponižavajućim postupcima i kaznama koje vređaju ljudsko dostojanstvo deteta. Ujedno se roditelji obavezuju da štite dete od takvih postupaka drugih ljudi (čl. 69, st 2).

1.5. Najbolji interesi deteta kao osnov za rukovođenje u vršenju roditeljske odgovornosti

Porodični zakon u odredbama kojima se precizira roditeljsko pravo i vršenje roditeljskog prava ne predviđa ekslicitno obavezu roditelja da se u vršenju pojedinih roditeljskih dužnosti rukovode najboljim interesom deteta. Najbolji interes deteta ostaje na nivou proklamovanog načela koje nije konkretizovano u posebnim odredbama koje regulišu obaveze roditelja.

¹⁹ O načinu na koji je regulisana participacija u postupcima i problemima koji mogu nastati vidi u okviru Opštih principa: Uvažavanje mišljenja deteta - pravo na participaciju, 2.4.3. Dete u gradanskim sudskim i upravnim postupcima.

Problem:

- ***Načelo najboljih interesa deteta nije dovoljno naglašeno kada je u pitanju postupanje roditelja.***
- ***Zakonom nije definisana sadržina najboljih interesa deteta, nisu navedene činjenice, odnosno kriterijumi koji bi pomogli u oceni najboljeg interesa deteta. Ova upućujuća norma bila bi svojevrsan putokaz u daljoj primeni i doprinela bi ujednačavanju prakse.***

Ovako, nameće se zaključak da je izvršena samo kozmetička korekcija i da je sintagma "interes deteta" iz starog zakona zamenjena "najboljim interesom deteta" u novom zakonu.

1.6. Razvojne mogućnosti deteta i uvažavanje mišljenja deteta

Porodični zakon načelno usvaja sve osnovne principe Konvencije i oni su ujedno načela kojima se rukovodi zakon, a kojim se moraju rukovoditi i sva lica koja primenjuju i tumače zakon. Primetno je, međutim, da ni ovo načelo nije razrađeno prilikom definisanja pojedinih prava i obaveza.

Problem:

- ***Iako se o najvećem broju pitanja koja se tiču deteta odlučuje upravo u porodici, Porodični zakon ne uvažava razvojne mogućnosti deteta u odnosu na obaveze i odgovornosti roditelja.***

Kako proističe iz člana 65 Zakona, pravo deteta na izražavanje mišljenja zakonodavac shvata prvenstveno kao pravo koje je vezano za sudske i upravne postupke.

Parcijalno, pravo na uvažavanje mišljenja deteta uvedeno je odredbom da dete starije od 15 godina može samo da bira srednju školu koju će pohađati (čl. 63, st. 2) i da samostalno raspoláže imovinom koju stekne svojim radom. Može se reći i da pravo deteta starijeg od 15 godina da bira sa kojim roditeljem će da živi i da samo određuje modalitet održavanja ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi (čl. 60 i 61 PZ), takode spada u sferu porodičnog života, ali to pravo deteta dolazi do izražaja tek kroz sudski postupak.

1.7. Usmeravanje i savetovanje dece

U članu 70 PZ definisano je pravo i dužnost roditelja da sa detetom razvijaju odnos zasnovan na ljubavi, poverenju i uzajamnom poštovanju, te da dete usmeravaju ka usvajanju i poštovanju vrednosti emocionalnog, etničkog i nacionalnog identiteta svoje porodice i društva. Povelja garantuje roditeljima i zakonskim starateljima pravo da svojoj deci obezbede versko i moralno obrazovanje u skladu sa svojim uverenjima (čl. 26, st. 5). Isto pravo daje i Porodični zakon (čl. 71, st. 2).

Problem:

- *Država ne posvećuje pažnju edukaciji roditelja, odnosno ne postoje ni zakonski osnovi i posebni programi koji bi roditeljima omogućili lakše i bolje ispunjavanje roditeljskih odgovornosti. Roditelji imaju mogućnost da traže pomoć od centara za socijalni rad, ali pomoć je pre svega usmerena na otklanjanje već nastalih problema, a ne na njihovu prevenciju.*

1.8. Vršenje roditeljskog prava

Roditelji vrše roditeljsko pravo zajednički i sporazumno kada vode zajednički život (čl. 75, st. 1 PZ).

- Novi zakon uvodi po prvi put mogućnost da roditelji vrše zajednički i sporazumno roditeljsko pravo i kada ne vode zajednički život.**

Problem:

- *Sud je ovlašćen da proceni da li je sporazum u najboljem interesu deteta ali, s obzirom na to da nije propisana obaveza sudije da zatraži asistenciju organa starateljstva (on to može, ali i ne mora da uradi) i da prilikom odlučivanja raspolaže samo činjenicama koje mu roditelji predoče, postavlja se pitanje realne mogućnosti suda, da pod navedenim pretpostavkama proceni najbolji interes deteta. Validna procena načina na koji sudije postupaju u tim situacijama i konkretnih rezultata odnosno posledica postupanja, biće moguća tek kada budemo imali uvid u način na koji sudovi odlučuju.*

1.9. Nadzor nad vršenjem roditeljskog prava

Preventivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava obavlja organ starateljstva. On je ovlašćen i obavezan da donosi odluke kojima omogućava roditeljima vršenje roditeljskog prava u svim situacijama koje su mu zakonom stavljene u nadležnost (čl. 79 PZ). Roditelji mogu da se obrate organu starateljstva kad god imaju problem i da zatraže njegovu asistenciju u prevazilaženju problema.

Korektivni nadzor koji vrši organ starateljstva obuhvata donošenje odluka kojima se roditelji ispravljaju u vršenju roditeljskog prava (čl. 80, st. 1 PZ). Mere koje organ starateljstva preduzima kreću se od upozorenja, preko upućivanja u porodično savetovalište ili ustanovu specijalizovanu za posredovanje u porodičnim odnosima, zahteva da se položi račun o raspolaganju imovinom deteta, do pokretanja sudskih postupaka vezanih za vršenje roditeljskog prava (čl. 80, st. 2, 3 i 4).

Lišenje roditeljskog prava - Odluke kojima se roditelj lišava roditeljskog prava može doneti samo sud. Zakonom su propisani razlozi zbog kojih sud može doneti odluku o lišenju roditeljskog prava. Ovi razlozi su podeljeni u 2 grupe u zavisnosti od stepena povrede. Tako, sud će doneti odluku o **potpunom** lišenju roditeljskog prava kada roditelj **zloupotrebljava pravo ili grubo zanemaruje sadržine roditeljskog prava** (čl. 81, st. 1). Roditelju nakon donošenja sudske odluke ostaje samo obaveza izdržavanja deteta (čl. 81, st. 4). Roditelj će delimično biti lišen svog prava ukoliko nesavesno vrši prava i dužnosti iz sadržine roditeljskog prava (čl. 82, st. 1). U ovom slučaju sud će lišiti roditelja nekog od prava iz korpusa roditeljskih prava i dužnosti, a koje je nesavesno obavljao. Sud je ovlašćen da uz odluku o lišenju roditeljskog prava izrekne i neku od zakonom predviđenih **mera zaštite deteta od nasilja u porodici** (čl. 81, st. 5 i čl. 82, st. 5).

Roditeljima se može vratiti roditeljsko pravo kada prestanu razlozi zbog kojih je bio lišen roditeljskog prava (čl. 83). Podataka o merama zaštite od nasilja u porodici nema, s obzirom na to da se radi o novom institutu.

Problem:

- **Postupci u kojima se izriču mere zaštite deteta od nasilja u porodici su hitni ali, Porodični zakon ne sadrži posebne odredbe koje bi regulisale prinudno izvršenje tih odluka. Tako, kada sud donese, na primer, odluku da se nasilni roditelj iseli iz stana, ukoliko on to ne uradi dobrovoljno, ova odluka bi se morala sprovesti po opštim odredbama izvršnog postupka koji je spor i ne pruža blagovremenu zaštitu.**

1.10. Programi podrške roditeljima

Porodiljsko odsustvo i odsustvo radi nege deteta

U Republici Srbiji postoje 3 vrste odsustva vezanih za roditeljstvo: trudničko bolovanje koje se uzima radi održavanja trudnoće, porodiljsko odsustvo koje traje najkasnije od 4 nedelje pre termina za porođaj do 3 meseca od rođenja deteta i odsustvo radi nege deteta koje traje do 365 dana od dana odlaska na porodiljsko odsustvo (čl. 95 Zakona o radu). Postoji i mogućnost korišćenja odsustva radi posebne nege deteta dok dete ne napuni 5 godina u slučajevima predviđenim članom 96 Zakona o radu. Jedina zakonska promena u 2005. godini bila je izjednačavanje naknade za trudničko bolovanje sa ostalim odsustvima s posla zbog bolesti. U praksi to znači da naknada za trudničko bolovanje nije 100% zarade, kako je bilo predviđeno po ranijim propisima, već 65% zarade. Ostali propisi nisu menjani, stoga ćemo na ovom mestu samo naglasiti probleme koji postoje u ovoj oblasti.

Porodiljsko odsustvo i odsustvo radi nege deteta, u poređenju sa uporedno pravnim rešenjima relativno dugo traje, međutim, u Srbiji veliki broj mladih ljudi (u dobu kada postaju roditelji) je u faktičkom radnom odnosu, bez odgovarajućeg ugovora i prijava potrebnih za ostvarivanje prava socijalne i zdravstvene zaštite (rad "na crno"), odnosno vode se kao nezaposleni. Kada roditelji žele da koriste neke od pogodnosti predviđenih zakonom, jednostavno ne mogu, jer nisu u sistemu socijalne zaštite, odnosno ne dobijaju naknadu zarade u toku odsustva.

Položaj očeva u pogledu odsustva ne prati savremene trendove prema kojima otac ima pravo na odsustvo zbog rođenja deteta nezavisno od prava koja ima majka. Prema domaćim propisima zaposleni može da koristi (1) odsustvo zbog porođaja supruge (čl. 77 Zakona o radu); (2) tzv. porodiljsko odsustvo kada je majka sprečena da ga koristi i (3) odsustvo radi nege deteta u alternaciji sa majkom (ako ga majka ne koristi). Dakle, **otac nema pravo na odsustvo zbog rođenja deteta!**

Naknade zarade za vreme odsustva obračunava i isplaćuje poslodavac, koji nakon isplate odgovarajućim fondovima dostavlja zahteve za refundaciju, ali država neretko kasni sa isplatom refundacija, što ceo sistem čini neefikasnim.

Pomoć, obuka i informisanje roditelja deteta u periodu ranog detinjstva

U velikom broju porodilišta, majke u toku boravka u porodilištu imaju obuku o ishrani i nezi odojčeta. Nakon povratka kući, pomoć pruža služba - servis za pružanje pomoći

putem telefona i patronažne službe koje posećuju majku i dete u prvoj nedelji nakon povratka iz porodilišta. Iskustva sa patronažnim službama su raznolika, ali majke većinom nisu zadovoljne kvalitetom pomoći koja im se pruža.

Problem:

- *Ne poseduju sva domaćinstva telefon, što znači da ova vrsta usluge nije dostupna svima. Patronažna služba, posebno u manjim mestima, ne funkcioniše na zadovoljavajuć način..*
- *Marginalizovane grupe stanovništva koje ostaju izvan sistema zdravstvene i socijalne zaštite ne mogu da koriste navedene pogodnosti.*
- *Država nedovoljno pažnje posvećuje ranom učenju i razvijanju kapaciteta deteta, odnosno roditeljima nije objašnjen značaj rane stimulacije niti postoje obuke u tom smislu, te je sve prepušteno njihovoj dobroj volji i snalažljivosti.*

Finansijska podrška

Zakonom o finansijskoj podršci porodicama sa decom regulisan je niz dodataka koji su uvedeni sa ciljem povećanja nataliteta a obuhvataju finansijsku pomoć roditeljima neposredno nakon rođenja deteta (roditeljski dodatak), subvencionisanje boravka u vrtićima, odnosno dečji dodatak kao pomoć roditeljima čije je dete na redovnom školovanju (u toku osnovne i srednje škole). Jedinice lokalne samouprave, odnosno opštine takođe imaju svoje programe jednokratne finansijske ili materijalne podrške roditeljima koji dobiju dete. Ove pomoći su najčešće simboličnog karaktera.²⁰

Problem:

- *Ovu pomoć mogu ostvariti samo lica koja imaju domaće državljanstvo i prebivalište na teritoriji Republike Srbije, dok strani državljani pomoć mogu ostvariti u skladu sa bilateralnim sporazumima sa državom čiji su državljani. Ukoliko takvog sporazuma nema, nemaju pravo na navedene vidove finansijske pomoći.*
- *Koncept finansijske pomoći roditeljima nema jasno definisane ciljne grupe, odnosno sredstva koja se izdvajaju nisu usmerena ka porodicama kojima je zaista neophodna. Zbog toga, rezultati zbog kojih su mere uvedene izostaju - nema porasta nataliteta, a nema ni stvarnog poboljšanja materijalnog stanja porodica sa decom kojima je ta pomoć neophodna.*

²⁰ Pozitivan primer je grad Novi Sad koji obezbeđuje i novčanu pomoć i nova kolica za svoje sugradane.

Cenu boravka dece u predškolskim ustanovama država subvencionise, ali je i pored toga u njih uključen relativno mali procenat dece (oko 31%). Mreža predškolskih ustanova nije dobro planirana i razvijena, tako da u većim gradovima, a posebno u većim gradskim naseljima Beograda, postoje liste čekanja i duže od godinu dana. Porodice sa teškim materijalnim stanjem imaju pravo i na regresiranje troškova boravka dece u predškolskim ustanovama, na teret opštine, odnosno grada, dok država snosi celokupan iznos troškova za decu ometenu u razvoju.

Problem:

- *I ovde postoji izražena razlika kada su u pitanju romska deca od kojih je svega 1% uključen u predškolsko obrazovanje. S tim u vezi, u nekoliko opština u Srbiji započeti su specijalizovani projekti koji imaju za cilj podsticanje razvoja dece uzrasta 3 do 5 godina pripadnika marginalizovanih grupa.*

2. Izdržavanje deteta

2.1. Obaveza roditelja da izdržavaju dete

Pitanja vezana za izdržavanje deteta regulisana su u celini **Porodičnim zakonom**. Izdržavanje deteta prvenstveno je obaveza (a i pravo) roditelja. Dok je dete maloletno ova obaveza je apsolutna, ograničena jedino stvarnim mogućnostima roditelja da dete izdržava. Čak i roditelj koji je potpuno lišen roditeljskog prava ima obavezu izdržavanja deteta. Zakon predviđa obavezu roditelja da izdržavaju dete i nakon navršene 18 godine.²¹ Kada dođe do spora za izdržavanje, Zakon propisuje kriterijume kojima se sud rukovodi prilikom dosuđivanja izdržavanja. Ovi kriterijumi se tiču potreba primaoca izdržavanja (deteta) i mogućnosti dužnika izdržavanja. Može se dosuditi u fiksnom mesečnom iznosu, ali ukoliko dužnik ima stalna mesečna primanja određuje se procentualno u odnosu na ta primanja. Novim zakonom povećani su procenti izdvajanja iz mesečnih primanja dužnika, te sada iznose od 15 do 50% neto mesečnih prihoda (čl. 162, st. 2).

- Visina izdržavanja treba da omogući najmanje takav nivo životnog standarda za dete kakav uživa roditelj dužnik izdržavanja (čl. 162, st. 3).

²¹ (1) punoletno dete koje je nesposobno za rad sve dok ta nesposobnost traje uz uslov da dete nema dovoljno sredstava za izdržavanje (sopstvenu imovinu i slično) i (2) punoletno dete koje je na redovnom školovanju, a najkasnije do navršene 26. godine života i to srazmerno svojim mogućnostima (čl. 155).

Problem:

- *Iznosi koji se dosuđuju za izdržavanje nisu bili odgovarajući, ali se sada otvara mogućnost da se doslednom primenom člana 162, stav 3 PZ ovakva praksa ispravi.*
- *Ne postoji fond iz kojeg bi se isplaćivalo izdržavanje dece čime bi bilo obezbeđeno pravovremeno i efikasno izdržavanje dece, a na koji bi, nakon isplate izdržavanja, prelazilo pravo da od dužnika izdržavanja naplati dugovani iznos.*

Obaveze srodnika da izdržavaju dete je supsidijarna u odnosu na obavezu roditelja, te oni mogu biti dužnici izdržavanja jedino ako dete nema roditelje ili oni nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje deteta (čl. 154, st. 2 PZ). Dužnost na izdržavanje deteta prelazi na srodnike u pravoj ushodnoj liniji (bake i deke), i na braću i sestre. Ostali srodnici nemaju obavezu izdržavanja.

2.2. Evidencija i dokumentacija o izdržavanju

Evidenciju i dokumentaciju o izdržavanim licima po sudskoj odluci vodi organ starateljstva prema prebivalištu (boravištu) deteta, a sud je obavezan da mu dostavi presudu u kojoj je odlučeno o izdržavanju (čl. 282).

2.3. Postupak u sporu za izdržavanje

Postupak je sudski, a njegove osobenosti su: naročita hitnost (čl. 280 PZ), nevezanost suda granicama tužbenog zahteva (čl. 281), i da tužbu radi izdržavanja deteta može podneti i organ starateljstva (čl. 278, st. 3).

2.4. Sprovođenje sudskih odluka

Ukoliko sud dosudi izdržavanje u obliku određenog procenta redovnih mesečnih primanja, a iznos izdržavanja obračunava poslodavac dužnika i tom prilikom ga obustavlja od primanja i uplaćuje na račun lica koje je zakonski zastupnik deteta (najčešće roditelj sa kojim dete živi), problem u načelu ne postoji. Dešava se, međutim, da poslodavci uopšte ne isplaćuju plate, ili da roditelj-dužnik nije zvanično zaposlen.

Problem:

- *Postojeći mehanizmi prinudne naplate ne obezbeđuju redovno izdržavanje deteta.*

- *Ne postoji provera od strane suda da li su i kolike stvarne mogućnosti roditelja da dete izdržava iako je za to obavezan zakonom. Sudovi najčešće pribave samo zvanična obaveštenja od poslodavaca ili odgovarajućih službi o činjenicama potrebnim za određivanje visine izdržavanja.*

Organ starateljstva obavezan je da po službenoj dužnosti preduzme mere da se detetu privremeno obezbedi izdržavanje po propisima dečje i socijalne zaštite, ali su svi postupci suviše spori.

2.5. Težak materijalni položaj jednoroditeljskih porodica

Prema podacima s kraja 2004. i početka 2005. godine oko 75% dece i mladih do 18 godina koja žive samo sa jednim roditeljem u Srbiji živi u izuzetno teškim ekonomskim uslovima. Više od 45% samohranih porodica žive kao podstanari, 29% u zajedničkom stanu ili kolektivnom centru, a skoro polovina porodica sa više od tri člana u prostoru od oko 30 kvadratnih metara. Osim loše materijalne situacije u društvu uopšte, do toga je dovela i praksa u određivanju visine alimentacija, kao i mehanizmi sprovođenja sudskih odluka.

3. Odvajanje od roditelja

3.1. Razvod i prestanak vanbračne zajednice

Kada brak ili vanbračna zajednica prestanu da postoje, roditelji mogu da se sporazumeju o načinu na koji će dete biti zbrinuto. U slučaju prestanka braka roditelji mogu zaključiti sporazum o **zajedničkom vršenju roditeljskog prava**. Sud ceni takav sporazum i ako oceni da je u najboljem interesu deteta roditelji će zajednički vršiti roditeljsko pravo bez obzira što ne žive zajedno (čl. 75, st. 2).²² Sporazum mora sadržati i dogovor o prebivalištu deteta (čl. 76, st. 2) i o načinu vršenja prava. Ovo je novo zakonsko rešenje, koje domaće zakonodavstvo usklađuje sa međunarodnim pravom. Kada zajedničko vršenje roditeljskog prava nije moguće, vršenje roditeljskog prava pripada roditelju sa kojim dete živi. Roditelji se mogu sporazumeti i da jedan vrši roditeljsko pravo, a sud ima ista ovlašćenja kao i u slučaju sporazuma o zajedničkom

²² Sud može da izmeni sporazum koji su roditelji postigli ukoliko nađe da nije u skladu s ovim principom.

vršenju roditeljskog prava. Kada nema sporazuma, odluku o svim pitanjima donosi sud, a na osnovu mišljenja organa starateljstva. Vanbračni roditelji, u slučaju da ne postignu sporazum, mogu takođe zahtevati da odluku donese sud. Dete starije od 15 godina, ako je sposobno za rasuđivanje, može da odluči sa kojim roditeljem hoće da živi i o modalitetima održavanja ličnih odnosa sa drugim roditeljem.

Razvedenim brakovima u 2004. godini pogođeno je ukupno 7.538 izdržavane dece.²³ Posle razvoda deca najčešće ostaju sa majkom (u 76,84 % razvoda sa izdržavanom decom). Svega 19,20% očeva nakon razvoda dobije dete na staranje, a u 3,34% su i muškarcu i ženi poverena deca.²⁴ Navedeni statistički pokazatelji uključuju samo formalno razvedene brakove, tako da se ne vidi broj dece iz vanbračnih zajednica koje se raspadnu i iz brakova koji faktički više ne postoje, ali gde razvod nije okončan sudskom odlukom.

Problem:

- ***Način na koji se vode statistički podaci otežava praćenje kada su u pitanju deca. Ne postoje starosne kategorije, ni kategorije koje upućuju na pol deteta, njegovo zdravstveno stanje, stambenu situiranost i slično.***

3.2. Drugi slučajevi odvajanja deteta od roditelja

Roditelji mogu privremeno poveriti dete drugom licu samo ako to lice ispunjava uslove za staratelja (čl. 69 PZ).

U slučajevima kada odvajanje nije dobrovoljno, kako smo već ukazali, dete se može od roditelja odvojiti samo sudskom odlukom. Ovakva odluka uvek se donosi ako je to u najboljem interesu deteta i moguća je u svim situacijama kada se roditelj lišava (delimično ili potpuno) roditeljskog prava, odnosno kao mera zaštite protiv nasilja u porodici.

U prethodnom periodu izdvajanje deteta iz porodice činjeno je radi njegove zaštite, ali su predviđene mere isključivale mogućnost da dete ostane u svom domu sa drugim roditeljem ili srodnikom, a da roditelj bude udaljen. Nove mere su prvenstveno usmerene ka roditelju koji iskazuje patološko ponašanje.

²³ Vodi se statistika prema deci koja se izdržavaju, što znači da bi u taj broj mogao da uđe i izvestan broj punoletnih lica koja su na redovnom školovanju. Statistika po starosnim kategorijama dece se ne vodi.

²⁴ Podaci su iz 2004. godine, te se u ovom slučaju ne radi o zajedničkom vršenju roditeljskog prava, već o situaciji kada jedno dete (ili više njih) ostane sa majkom, a drugo(a) sa ocem.

Za sada nema odgovarajućih podataka o odvajanju deteta od roditelja sudskom odlukom s obzirom na to da se radi o novim merama koje su predviđene Porodičnim zakonom.

3.3. Održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim dete ne živi

Dete i roditelj sa kojim dete ne živi imaju pravo na održavanje ličnih odnosa, a roditelj ima pravo da o pitanjima koja bitno utiču na život deteta, kao što su obrazovanje, preduzimanje većih medicinskih zahvata, promena prebivališta i raspolaganje imovinom deteta i slično učestvuje u donošenju odluka zajedno sa roditeljem koji vrši roditeljsko pravo (čl. 78 PZ). U postupku razvoda, organ starateljstva predlaže način na koji će dete održavati lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi, ali konačnu odluku o tome donosi sud. U sudskoj praksi su retki slučajevi kada sud donese odluku koja nije u potpunosti u skladu sa predlogom organa starateljstva. Dete starije od 15 godina može samo da odluči o načinu održavanja ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi.

Problem:

- *Smatramo da je starosna granica od 15 godina za pravo deteta da samo odluči o načinu održavanja ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi neodgovarajuća. Dete tog uzrasta će i bez podrške zakona u većini slučajeva o tome samo odlučivati. Stiče se utisak da je zakonodavac mehanički odredio ovu granicu bez mnogo promišljanja o njenoj primeni u praksi. Ako dete sa 10 godina može da da saglasnost na usvojenje i zasnivanje hraniteljstva, nije jasno zbog čega ne bi moglo da odredi način na koji će održavati lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi, tim pre što organ starateljstva u postupku razvoda braka savetuje roditelje da u svakom slučaju uvažavaju i poštuju volju deteta u tom smislu (čak i jako malog deteta).*

Pravo na održavanje ličnih odnosa sa detetom roditelju sa kojim dete ne živi može biti ograničeno jedino sudskom odlukom i to ako postoje razlozi za lišenje roditeljskog prava.

4. Dete bez roditeljskog staranja

4.1. Normativni osnov zaštite dece bez roditeljskog staranja

Pod detetom bez roditeljskog staranja podrazumeva se svako ono dete o kojem se roditelji, ili bar jedan roditelj ne stara. Takva situacija može nastati kada roditelji deteta

nisu živi, kada su roditelji nepoznati ili je nepoznato njihovo boravište, dete čiji su roditelji potpuno lišeni roditeljskog prava ili su potpuno poslovno nesposobni, dete čiji su roditelji lišeni prava na čuvanje i podizanje odnosno vaspitavanje deteta i dete čiji se roditelji ne staraju o detetu ili se staraju o detetu na neodgovarajući način (čl. 113, st. 3 PZ). U takvim situacijama država je obavezna da se stara o detetu, odnosno da mu obezbedi smeštaj i staranje.

4.2. Obaveza države prema deci bez roditeljskog staranja

Država je obavezna da, preko organa starateljstva, obezbedi deci koja su ostala bez roditeljskog staranja odgovarajuću brigu i zaštitu.²⁵ Briga i zaštita se, kad god je to moguće, obezbeđuje u porodičnoj sredini (čl. 6, st. 6 PZ), a najpre u srodničkoj porodici (čl. 125, st. 4 PZ).

Oblici zaštite

Starateljstvo: Dete koje je bez roditeljskog staranja stavlja se pod starateljstvo. Briga oko stavljanja deteta pod starateljstvo je u nadležnosti organa starateljstva koji je dužan da donese odluku o stavljanju pod starateljstvo (čl. 125, st. 1). Ova odluka sadrži plan staranja, njome se postavlja staratelj i odlučuje o smeštaju šticećenika (čl. 125, st. 2 i 3 PZ), takođe, vrši se i popis i procena imovine šticećenika, ukoliko ima svoju imovinu (čl. 125, st. 5 PZ). *Starateljstvo je institut kojim se obezbeđuje da dete ima poslovno sposobno lice koje će se starati o njegovim pravima (obavezama). Ono nije mera smeštaja, a traje sve dok dete ne postane poslovno sposobno, ne bude usvojeno ili dok ne bude opet pod roditeljskim staranjem.* Mada zakon ne pominje izričito da se mere staranja o detetu primenjuju na decu izbeglice, prognane i raseljene, formulacija starateljstva kao i obaveze koje proističu iz Konvencije upućuju na zaključak da se staratelj postavlja svoj deci. **Staratelj** je lice kojem je povereno da se stara o ličnosti, zastupanju, pribavljanju sredstava za izdržavanje i upravljanju imovinom šticećenika (čl. 135, st. 2 PZ). Zakon sadrži smernice kod postavljanja staratelja u pogledu podobnosti lica (čl. 126, st. 1 i čl. 128) a prvenstvo daje srodniku ili hranjenitelju deteta, osim ako to nije u najboljem interesu deteta (čl. 126).

²⁵ Oblici zaštite, uslovi za zasnivanje pojedinih oblika zaštite, pravna dejstva, postupak zasnivanja i prestanak regulisani su Porodičnim zakonom.

Hraniteljstvo je jedna od **mera smeštaja deteta u porodičnu sredinu**, koja nije njegova biološka, odnosno usvojiteljska. Može se zasnovati za decu bez roditeljskog stranja i decu koja jesu pod roditeljskim staranjem, ali imaju smetnje u psihofizičkom razvoju ili poremećaje u ponašanju (čl. 113, st. 1 i 2 PZ). Hraniteljstvo može biti i povremeno (čl. 110, st. 2). Da bi se dete smestilo u hraniteljsku porodicu potrebna je saglasnost roditelja ili staratelja. Braća i sestre, po pravilu, imaju istog hranitelja (čl. 113, st. 4).

Hranitelji su obavezni da prođu program pripreme za hraniteljstvo (čl. 118, st. 1).

Problem:

- *Struktura i teritorijalna rasprostranjenost hraniteljskih porodica nije odgovarajuća (mada ima pozitivnih promena u odnosu na raniji period).*
- *Centri za socijalni rad u unutrašnjosti su prilično inertni i nedovoljno aktivni u pronalaženju hraniteljskih porodica za svoje štíćenike.*
- *Izuzetno je mali broj posebno obučanih hranitelja za prihvatanje dece sa smetnjama u razvoju i dece sa poremećajima u ponašanju - specijalizirano hraniteljstvo.*

4.3. Postupak smeštaja

Odluka o primeni bilo kog od vidova zaštite dece bez roditeljskog staranja donose se na osnovu svestranog razmatranja svakog pojedinog slučaja, kao i mogućnosti izbora onog oblika zaštite deteta koji u najvećoj meri odgovara njegovim potrebama.

Donošenje odluka je u nadležnosti organa starateljstva i to timova koje sačinjava jedan socijalni radnik, psiholog, pedagog i pravnik. Tokom vođenja postupka smeštaja stručni tim vodi razgovor sa detetom, vrši procenu njegove ličnosti i potreba, pri čemu uzima u obzir i mišljenje deteta, u skladu sa razvojnim mogućnostima deteta da ga ono iskaže.

Postoji dosta nejasnoća oko primene instituta starateljstva nad decom koja se nalaze na smeštaju u institucijama socijalne zaštite. Naime, analiza položaja dece u institucijama je pokazala da jedan broj dece nije pod starateljstvom iako je evidentno da roditelji roditeljsko pravo ne vrše na adekvatan i valjan način i da je razlog smeštaja upravo nevršenje roditeljskog prava.

4.4. Mere unapređenja zaštite dece bez roditeljskog staranja

Jedna od značajnih novina u poslednjem periodu je individualizacija zaštite, odnosno, obaveza da se za svakog štićenika ponaosob napravi program staranja, a na osnovu njegovih individualnih potreba.

U poslednje 2 godine je u okviru projekta "Strategija razvoja porodičnog smeštaja u Srbiji" bilo aktivnosti na povećanju broja hraniteljskih porodica i poboljšanju njihove strukture u smislu obrazovanja, starosti hranitelja, kao i teritorijalne raspoređenosti. Projekat je dao prve rezultate, ali bi bilo neophodno nastaviti sa aktivnostima jer postignuti nivo još uvek ne zadovoljava potrebe.

Problem:

- *Naročito je težak položaj dece sa posebnim potrebama, jer je njihov smeštaj u hraniteljske porodice otežan, tako da najveći broj ostaje u domovima. Cilj je da što manji broj dece bude smešten u ustanovama.*

5. Usvojenje

5.1. Zakonski principi u pogledu usvojenja

Usvojenje, može biti vid zbrinjavanja dece bez roditeljskog staranja.²⁶ Novi zakonski propisi (Porodični zakon) donose izvesne novine, ali ni sada norme koje se odnose na usvojenje nisu u potpunj korelaciji s odredbama Konvencije.

Osnovna pravila za usvojenje su sledeća:

- » usvojiti se mogu deca bez roditeljskog staranja i deca za čije usvojenje roditelj da saglasnost (čl. 91 PZ);
- » postupak za usvojenje sprovodi organ starateljstva (čl. 88 PZ);
- » **princip najboljeg interesa deteta** je rukovodeći princip u postupku usvojenja, te se dete može usvojiti samo ako je to u njegovom najboljem interesu (čl. 89),²⁷ a usvojitelj može biti samo lice za koje se utvrdi da ima lična svojstva da će roditeljsko pravo vršiti u najboljem interesu deteta (čl. 100);

²⁶ Ali se mogu usvojiti i deca o kojoj se roditelji staraju, uz saglasnost roditelja.

²⁷ Zamerke u vezi načina regulisanja ovog principa vidi u okviru pitanja Najbolji interesi deteta.

- » sa usvojenjem se mora **saglasiti** dete, ali pod uslovom da je navršilo 10. godinu života i da je sposobno za rasuđivanje. Saglasnost deteta je u tom slučaju neophodna i predstavlja formalni uslov za punovažnost usvojenja (čl. 98). **Mišljenje** deteta mlađeg od 10 godina nije uslov za zasnivane usvojenja, ali je organ starateljstva, kao i u drugim postupcima dužan da omogući detetu da izrazi svoje mišljenje i da to mišljenje uvaži shodno razvojnim mogućnostima deteta;²⁸
- » usvojeno dete mora biti starije od 3 meseca, odnosno mlađe od 18 godina, ali ne ukoliko je pre navršene 18 godine steklo potpunu poslovnu sposobnost (čl. 90). Razlika u godinama između usvojenika i usvojitelja ne može biti manja od 18 niti veća od 45 godina;
- » saglasnost roditelja za usvojenje je neophodan uslov osim u slučajevima koji su taksativno navedeni u Zakonu. Roditelj ima pravo da u roku od 30 dana povuče svoju saglasnost, ali tu mogućnost može samo jednom da iskoristi (čl. 95 i 96). Saglasnost za dete pod starateljstvom daje staratelj;
- » dete mogu usvojiti samo parovi bilo bračni bilo vanbračni. Jedno lice može usvojiti dete samo kada se radi o detetu njegovog bračnog ili vanbračnog partnera i kada za to postoje naročito opravdani razlozi, o čemu odlučuje nadležni ministar;
- » opštu podobnost usvojitelja i usvojenika (u pogledu starosti, bračnog statusa i ličnih svojstava) utvrđuje organ starateljstva, a odluka se donosi na osnovu nalaza i stručnog mišljenja tima koji sačinjavaju psiholog, pedagog, socijalni radnik, pravnik i lekar, a može se zatražiti i pomoć porodičnog savetovališta ili drugih specijalizovanih ustanova za posredovanje u porodičnim odnosima i zdravstvenih ustanova;
- » predviđen je poseban **program obuke** za buduće usvojitelje koji je obavezan, osim kada je usvojilac bračni (vanbračni) partner roditelja ili ranijeg usvojitelja deteta (čl. 102). Pravilnikom koji uređuje program obuke propisane su tematske celine koje se obrađuju;
- » nakon izbora usvojitelja dete se upućuje usvojiteljima radi uzajamnog **prilagodavanja**, osim ako je usvojitelj strani državljanin. Prilagodavanje traje do 6 meseci uz nadzor nadležnog organa starateljstva;
- » usvojenjem se između usvojitelja i usvojenika zasnivaju sva prava i dužnosti kao između roditelja i deteta, a roditeljsko pravo roditelja prestaje, odnosno usvojitelj "zamenjuje" roditelja (osim kada je usvaja dete bračnog ili vanbračnog partnera) (čl. 104 i 105). Jedan od zadataka obuke budućih usvojitelja je i **izgradnja pozitivnog stava usvojitelja prema biološkim roditeljima deteta kao i važnost očuvanja indentiteta deteta**;

²⁸ O problemu postavljanja starosne granice bilo je reču u okviru razmatranja Prava na uvažavanje mišljenja.

- » **Jedinstveni lični registar usvojenja** je evidencija koju vodi ministarstvo nadležno za porodična pitanja, a u koju se unose podaci o budućim usvojiteljima za koje je utvrđeno da su podobni da usvoje dete i podaci o deci za koju je utvrđeno da su podobna da budu usvojena. Nakon donošenja Porodičnog zakona donet je i odgovarajući podzakonski akt koji uređuje način vođenja Registra;
- » o usvojenoj deci se vode podaci u **Knjizi evidencije o usvojenoj deci**, a način vođenja određuje se Pravilnikom koji je donet.

Problemi kod usvojenja

Neki od nedostataka prethodnog zakona sada su otklonjeni, ali je ipak načinjen niz propusta.

- ***Zakonom nije obezbeđen potreban nivo zaštite prirodnog roditeljstva.*** Nakon usvojenja se, bez obzira na razloge, prekidaju sve veze između roditelja i deteta. Organ starateljstva preporučuje usvojiocima da saopšte istinu detetu o njegovom poreklu što je pre moguće, ali nije izričito navedeno da oni to moraju da urade. Kada se izvrši novi upis rođenja u matične knjige roditelji deteta više nemaju pravo uvida u podatke o detetu. Na taj način oni gube i pravo da se brinu o detetu, ako bi, i kada bi bili u mogućnosti to da urade.
- ***Pravo na identitet deteta nije adekvatno zaštićeno.*** Usvojitelji imaju obavezu da detetu kažu da je usvojeno i da mu kažu ko su mi roditelji, ali izvršenje obaveze nije kontrolisano i nisu predviđene sankcije za njeno kršenje.
- ***Nisu definisani kriterijumi za utvrđivanje vremenskog trajanja odsustva roditeljskog staranja,*** u smislu uslova za zasnivanje usvojenja niti postoje programi pomoći ili podrške roditeljima u cilju očuvanja ili uspostavljanja njihovog roditeljskog funkcionisanja.
- ***Zanemaren je najbolji interes biološke dece usvojitelja.*** Zakonom nije, kao poseban uslov, predviđeno da usvojenje od strane roditelja koji imaju svoju biološku ili ranije usvojenu decu treba da bude u interesu te dece. Međutim, pošto se radi o posebnom upravnom postupku, mogla bi se primeniti odredba člana 65 PZ jer postupak u kome biološki roditelj deteta učestvuje kao potencijalni usvojitelj nesumnjivo spada u postupke koji se tiču tog deteta, ali bi bolje rešenje bilo da je obaveza uvažavanja mišljenja biološke dece usvojitelja eksplicitno navedena.

5.2. Međudržavno usvojenje

Tokom donošenja Porodičnog zakona Centar za prava deteta je predložio način na koji se ovo pitanje može rešiti, a da pritom bude u najboljem interesu deteta i u interesu

očuvanja indentiteta usvojenog deteta. Predlog je sadržao listu kriterijuma koji bi se primenjivali kod međunarodnog usvojenja. Međutim, predlog nije ušao u tekst zakona, tako da su uslovi da bi se moglo zasnovati međunarodno usvojenje (1) da se ne mogu naći usvojitelji među domaćim državljanima (odnosno da je prošlo godinu dana od dana unošenja podataka o budućem usvojeniku u Jedinostveni lični registar usvojenja; (2) da se ministar nadležan za porodičnu zaštitu saglasio sa usvojenjem (čl. 103).

Problem:

- *Kriterijumi po kojima se odobrava međunarodno usvojenje nisu dovoljno precizirani;*
- *Ne postoji obavezan period prilagodavanja.*

5.3. Sankcionisanje trgovine decom radi usvojenja

Članom 389 Krivičnog zakonika sankcionisano je oduzimanje deteta mlađeg od 14 godina radi njegovog usvojenja protivno važećim propisima, kao i svaka druga radnja koja bi tome doprinela, odnosno pomogla (krivično delo trgovine decom radi usvojenja).

5.4. Nadzor u postupku usvojenja i nakon usvojenja

Tokom perioda adaptacije, organ starateljstva proverava uspešnost adaptacije i ukoliko proceni da postoji razlog da dete ne bude usvojeno može odbiti predlog za usvojenje.

Problem:

- *Nakon zasnivanja usvojenja, ne postoje specifične obaveze provere smeštaja, s obzirom na to da usvojioci u svemu imaju položaj bioloških roditelja, te se na njih odnose odredbe koje regulišu nadzor nad vršenjem roditeljskog prava.*

6. Zaštita dece od zanemarivanja i zlostavljanja

6.1. Efikasna zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja

Dosadašnja iskustva i istraživanja u našoj sredini ukazuju da su glavne prepreke za efikasniju zaštitu dece nedovoljno jasni koraci u procesu zaštite deteta kao i nejasne uloge među učesnicima u tom procesu. Radi poboljšanja sistema zaštite, Opšti protokol

o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja koji je usvojila Vlada Srbije tokom 2005. godine predviđa intersektorski pristup ovom problemu, u kojem bi ulogu glavnog koordinatora imali centri za socijalni rad. Cilj je poboljšanje sistema zaštite dece u svim fazama - od prijavljivanja i registrovanja svih vidova zloupotrebe i zanemarivanja dece, procenu/trijažu primljenih prijava o sumnji na zlostavljanje i zanemarivanje deteta do odgovarajuće intervencije u svakom konkretnom slučaju.

6.2. Zakonski okvir

U zakonodavstvu Srbije predviđena je krivičnopravna i porodičnopravna zaštita od zanemarivanja i zlostavljanja.

Krivično zakonodavstvo pruža zaštitu od zanemarivanja i zlostavljanja putem krivičnog sankcionisanja lica koje zanemaruje i zlostavlja dete, kada njegovi postupci sadrže elemente krivičnog dela. Ona se ne odnose samo na roditelje već i na druga lica.

Porodičnopravna zaštita ima za cilj, pre svega, da zaštiti dete od daljeg zlostavljanja ili zanemarivanja, dakle da prekine situaciju u kojoj je ugrožen detetov psihički i fizički integritet, a mere koje su predviđene, odnose se prvenstveno na roditelje, odnosno članove porodice. Najveće novine u novom Porodičnom zakonu su promena sistema nadzora nad vršenjem roditeljskog prava i uvođenje instituta zaštite od nasilja u porodici.

6.3. Obaveza prijavljivanja zlostavljanja i zanemarivanja deteta

Sve zdravstvene i obrazovne ustanove, ustanove socijalne zaštite, pravosudni organi, udruženja građana i građani obavezni su da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o potrebama i razlozima za zaštitu deteta (čl. 263).

Problem:

- *Ne postoje nikakve sankcije ukoliko se ne postupa prema ovoj odredbi, ali je još veći problem što nakon prijave često ne postoji adekvatno rešenje, što usporava reakciju organa starateljstva, a dešava se i da reakcija izostane.*

6.4. Osnovne karakteristike mera zaštite predviđenih zakonom

Glavnu ulogu u procesu zaštite deteta od zlostavljanja i zanemarivanja ima centar za socijalni rad, kao organ koji treba da koordinira svim fazama postupka zaštite i kasnije opravka deteta. U tom cilju on može preduzeti sledeće mere:

- 1) upozoravanje roditelja na nedostatke u vršenju roditeljskog prava;
- 2) upućivanje roditelja na razgovor u porodično savetovalište ili drugu ustanovu specijalizovanu za posredovanje u porodičnim odnosima;
- 3) privremena starateljska zaštita deteta, uključujući i neodložno izmeštanje iz porodice i obezbeđenje smeštaja u drugu porodicu ili ustanovu socijalne zaštite;
- 4) pokretanje sudskih postupaka radi zaštite prava.

6.5. Zabrana nasilja u porodici

Zakon zabranjuje nasilje u porodici i definiše da je nasilje svako ponašanje kojim se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo drugih članova porodice (čl. 197).

- Mere koje se izriču su usmerene prema roditelju koji zlostavlja i zanemaruje dete, što je veliki pomak u odnosu na ranija rešenja. Tendencija je da dete, kada god je to moguće, ostane u svom domu da bi se izbeglo njegovo smeštanje u institucije i da bi drugi roditelj mogao da nastavi da se stara o njemu.

Mere se izriču sudskom odlukom, u posebnom postupku koji je hitan.

Problem:

- *Zakon ne predviđa upravne mere koje bi doprinele istovremenoj reakciji i prekidanju nasilja. Nisu predviđeni upravnopravni mehanizmi koji bi do donošenja sudske odluke zaštitili žrtve nasilja. U situacijama koje predstavljaju nasilje, ali koje nemaju elemente krivičnog dela sa uslovima za izricanje pritvora, do momenta donošenja mera zaštite ne postoji mehanizam kojim bi se nasilnik sprečio da ponovi nasilno ponašanje.*

6.6. Problemi u prikupljanju i analizi podataka o zanemarenoj i zlostavljanoj deci

Jedna od osnovnih prepreka koja se javlja prilikom analize problema zlostavljanja i zanemarivanja dece je nepostojanje objedinjene baze podataka koja bi se vodila po jedinstvenim kriterijumima (indikatorima).

Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, tokom 2004. godine podneto je 2.822 krivične prijave krivičnog dela nasilja u porodici, dok je u prva 4 meseca 2005. godine broj podnetih krivičnih prijava 465. Od 2.822 žrtava, 10,5% su maloletna lica,

od čega 179 dece mlade od 14 godina. Nasiljem u porodici podjednako su pogođeni i dečaci i devojčice. Najveći broj lica protiv kojih je podneta krivična prijava za ovo krivično delo su muškog pola (80,8%).²⁹

U periodu od januara 2000. do decembra 2004. godine podneta je 241 krivična prijava za krivično delo zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica.

²⁹ Iako je procenat dece koja su direktne žrtve nasilja u porodici 10,5% od ukupnog broja (podatak se mora uzeti uslovno jer je procena da veliki broj slučajeva zlostavljanja ostane neprijavljen), dete trpi posledice i u slučaju kada je "samo" drugi roditelj direktna žrtva zlostavljanja.

VI OSNOVNA ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA

1. Zdravlje i zdravstvena zaštita

1.1. Pravo na zaštitu zdravlja

Najvažniji zakoni za ovu oblast su Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju. Prvi uređuje sistem zdravstvene zaštite, uključujući i prava pacijenata, dok se drugim uređuju prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, dobrovoljno zdravstveno osiguranje i sva pitanja vezana za sistem zdravstvenog osiguranja uopšte.

1.2. Poseban status dece u pogledu ostvarivanja zdravstvene zaštite

Pravo na zdravstvenu zaštitu Zakon garantuje svim licima koja imaju prebivalište ili boravište na njenoj teritoriji (čl. 3 Zakona o zdravstvenoj zaštiti). Poseban tretman zakon daje određenim grupacijama stanovništva među kojima su i deca do navršениh 15 godina života, školska deca i studenti do kraja propisanog školovanja, a najkasnije do 26. godine života, žene u vezi sa planiranjem porodice, u toku trudnoće, porođaja i materinstva do 12 meseci nakon porođaja.

- Sa aspekta zatečenog stanja u položaju marginalizovanih grupa važno je da zakon (po prvi put) daje poseban tretman i licima romske nacionalnosti koja zbog tradicionalnog načina života nemaju stalno prebivalište, odnosno boravište u Republici (čl. 11, st. 2).

Ukoliko navedena lica nisu obuhvaćena obaveznim zdravstvenim osiguranjem, sredstva za ostvarivanje njihove zdravstvene zaštite se obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije (čl. 12, st. 2).

Svaki pacijent ima pravo da zdravstvenu zaštitu ostvaruje uz poštovanje najvišeg mogućeg standarda ljudskih prava i vrednosti, odnosno ima pravo na fizički i psihički integritet i na bezbednost njegove ličnosti, kao i na uvažavanje njegovih moralnih, kulturnih, religijskih i filozofskih ubeđenja.

Zakon izričito navodi da **dete do navršene 18. godine života ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite (čl. 25 ZZZ)**. Zdravstvena zaštita dece, osim lečenja, obuhvata i zdravstveno vaspitanje, sistematske preglede, preventivne stomatološke i profilaktičke mere (čl. 38, st. 3), vakcinaciju, imunoprofilaksu i hemoprofilaksu koja je obavezna prema republičkom programu imunizacije stanovništva protiv određenih zaraznih bolesti (st. 4); programe rehabilitacije i lekove koji se shodno propisima izdaju na lekarski recept.

Problem:

- *Izdvajanja za zdravstvo po glavi stanovnika iznose oko 120 eura na godišnjem nivou, što je prema ocenama zdravstvenih stručnjaka premalo za obezbeđivanje zdravstvene zaštite na potrebnom nivou.*
- *Deca koja ne idu u školu ili predškolske ustanove lako mogu ispasti i iz sistema preventivne zdravstvene zaštite, jer ni u ovoj oblasti ne postoje mehanizmi koji bi osigurali da oni redovno idu na predviđene sistematske preglede.*

1.3. Davanje pristanka na medicinsku intervenciju

Pristanak za preduzimanje medicinskih intervencija nad maloletnim pacijentom daje njegov zakonski zastupnik (čl. 35, st. 1). Zakon obavezuje zdravstvenog radnika da, kada smatra da zakonski zastupnik ne postupa u skladu sa najboljim interesom deteta, odmah o tome obavesti organ starateljstva (čl. 35, st. 2). Dete koje je navršilo 15 godina života i koje je sposobno za rasuđivanje može samo dati pristanak na predloženu medicinsku meru (čl. 35, st. 3). Izuzetak je saglasnost za prekid trudnoće koju samostalno može dati lice koje je navršilo 16 godina (čl. 2 Zakona o prekidu trudnoće u zdravstvenim ustanovama).

Problem:

- *S obzirom na to da ne postoji odgovarajuća kontrola privatnih medicinskih ustanova i da one nadležnim organima ne dostavljaju podatke o prekinutim trudnoćama, postavlja se pitanje da li poštuju ovu odredbu zakona.*

1.4. Izvođenje medicinskih oglada

Zakon načelno zabranjuje izvođenje medicinskih oglada nad maloletnim licima. Jedini izuzetak je ako sam ogleđ može značiti neposrednu korist za detetovo zdravlje. Neophodna je i pismena saglasnost zakonskog zastupnika (čl. 38, st. 4).

Međutim, 2005. godine, u jednoj školi u Beogradu organizovan je sistematski pregled dece od strane privatne klinike, navodno u cilju ispitivanja nove metode ranog otkrivanja šećerne bolesti. Ispostavilo se da su deca fotografisana bez odeće i bez saglasnosti roditelja.

1.5. Troškovi lečenja

Sva deca do navršene 18. godine života su osigurana po nekom od zakonom predviđenih osnova ili troškove njihovog lečenja pokriva budžet Republike. Njihovo zdravstveno osiguranje pokriva **pun iznos** naknada za pružanje svih usluga obuhvaćenih obaveznim osiguranjem (čl. 45, st. 1 Zakona o zdravstvenom osiguranju).

1.6. Planiranje porodice, trudnoća i postnatalni period (12 meseci nakon porođaja)

Obaveznim zdravstvenim osiguranjem žena obuhvaćeno je planiranje porodice, odnosno dijagnostifikovanje i lečenje steriliteta, a naknade za zdravstvene usluge koje se pružaju u postupku lečenja su pokrivene u celokupnom iznosu. Isti je slučaj i sa pregledima i lečenjem od strane ginekologa i babice koji se odnose na trudnoću, porođaj u medicinskoj ustanovi i postporođajni period.

Veliki broj porodilišta ima programe edukacije za buduće roditelje i programe priprema za porođaj. Takođe, veliki broj porodilišta (84%) ima programe po kojima dete i majka borave u istoj sobi u porodilištu, tako da je dete odmah nakon obavljanja neophodnih pregleda zajedno sa majkom. U toku boravka u porodilištu majkama se predočavaju prednosti dojenja i daju uputstva o dojenju i nezi dece u najranijem uzrastu. Prethodno navedene činjenice uticale su na to da je stopa smrtnosti odojčadi u padu i iznosi 8,1 na 1.000 živorođene dece.

Problem:

- *Postoji velika razlika između opšte populacije i marginalizovanih grupa kao što su na primer Romi kod kojih je stopa smrtnosti odojčadi čak 4 puta veća od opšte stope.*

1.7. Preventivna zdravstvena zaštita dece

Pri domovima zdravlja organizovane su patronažne službe koje posećuju mamu i dete u prvoj nedelji nakon povratka iz porodilišta (pokriveno zdravstvenim osiguranjem).

Lekarske kontrole deteta do 6 meseci starosti su obavezne svakog meseca, potom na 3 meseca do godinu dana starosti, sa 18 meseci i 24 meseca, a nakon toga na godinu dana. Nakon polaska u školu deca idu na organizovane sistematske preglede. Stopa imunizacije dece u Srbiji je 90%. Eliminirani su poremećaji koji nastaju zbog nedostatka joda u ishrani dece. Mali je i procenat neuhranjene dece, ali je poslednjih godina, u porastu broj gojazne dece. Broj ustanova, kao i broj i struktura zdravstvenog osoblja u primarnoj zdravstvenoj zaštiti u gradskim sredinama u Srbiji je zadovoljavajući. U seoskim sredinama je situacija znatno lošija, a naročito u udaljenim selima koja nemaju ni stalne ambulante.

1.8. Zdravlje adolescenata

Adolescenti su generalno gledano najzapostavljenija starosna grupacija u društvu. Na njih se gleda kao na izvor problema, a ne kao na potencijal, odnosno budućnost nacije. Takav stav se reflektuje naročito u domenu negovanja zdravih načina života mladih ljudi.

Centar za prava deteta sproveo je tokom 2005. godine istraživanje među srednjoškolcima sa ciljem da utvrdi kakva su njihova iskustva sa sistemom zdravstvene zaštite.³⁰

³⁰ Anketirano je 362 učenika iz 7 gradova Srbije, od toga polovina su bili gimnazijalci a polovina učenici srednjih stručnih škola.

Od ukupnog broja anketiranih učenika 8,01% pati od neke hronične bolesti (šećerna bolest, bronhitis, astma), 1,1% ima invaliditet, a 16,3% je u poslednjih 5 godina bar jednom bilo na bolničkom lečenju.

Vredne **informacije o zdravlju** učenici, prema sopstvenim ocenama, stiču najviše u porodici i školi, a potom putem medija. Najveći broj njih smatra da je dobro informisan kada je u pitanju zloupotreba alkohola i droga, a potom kada je u pitanju AIDS. O prvome se obaveštavaju uglavnom u porodici, dok im je za drugo škola glavni izvor informacija.

Problem:

- **Zabrinjavajući je podatak da srednjoškolci o sigurnom seksu i polnim bolestima najmanje informacija dobijaju u porodici, već da znanja o tome stiču u školi, putem medija ili od vršnjaka.**
- **Zdravstveno vaspitanje, kao poseban predmet u školama ne postoji već se parcijalno izučava u okviru nekoliko drugih nastavnih predmeta.**

Najveći broj ispitanika je imao negativna iskustva kada je u pitanju kupovina lekova jer ih nije bilo u državnim apotekama - 72% (jednom ili više puta), potom sa neljubaznim osobljem 74%, a isto toliko je moralo jednom ili više puta da čeka osoblje i kada nije pauza.

Problem:

- **Pravo na privatnost se sudeći prema iskustvima ispitanih srednjoškolaca uopšte ne poštuje:**

na konstataciju da lekar saopštava dijagnozu i informacije o njihovom zdravstvenom stanju samo kada smo sami u ordinaciji (bez prisustva drugih osoba) raspored odgovora izgleda ovako:

	učestalost	%
nikada	133	37,25
retko	77	21,57
uglavnom	99	27,73
uvek	48	13,45

Mentalno zdravlje adolescenata

Osim opšte ocene da je mentalno zdravlje adolescenata ugroženo, nemoguće je dati preciznije podatke o stanju jer u Srbiji nije rađena sveobuhvatna studija koja bi imala za cilj da utvrdi konkretno stanje i uzroke stanja u kojem se nalaze adolescenti. Ipak, na Institutu za mentalno zdravlje u Beogradu, postoji Blok za razvojno doba koji se bavi razvojnim problemima dece i adolescenata, a koji se osim praktičnog rada bavi i istraživanjima. Ovaj Institut u saradnji sa Pedagoškim društvom Srbije radi na edukaciji zaposlenih u školama sa ciljem razvijanja individualnog pristupa svakom pojedinom detetu/adolescentu u cilju boljeg praćenja njegovog razvoja. Takođe, Blok saraduje sa školama na planu pružanja pomoći u konkretnim problematičnim situacijama. Model rada Instituta, međutim, neophodno je primeniti i u drugim ustanovama koje se bave mentalnim zdravljem radi podizanja nivoa dostupnosti ovog vida zdravstvene zaštite.

Problem:

- ***Institut za mentalno zdravlje je jedina institucija u zemlji koja ima dobar model rada sa decom i adolescentima.***

2. Socijalna zaštita i usluge

2.1. Zakonska regulativa

Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana je sistemski zakon za ovu oblast. On definiše socijalnu zaštitu kao delatnost koja ima za cilj da građanima i njihovim porodicama kada dođu u stanje socijalne potrebe pruži odgovarajuću pomoć. **Stanje socijalne potrebe** je stanje u kojem građanin ili porodica ne mogu bez pomoći društva da zadovolje osnovne životne potrebe i da samostalno savladaju teškoće u kojima su se zatekli.

Nadležnost za obezbeđivanje socijalne sigurnosti podeljena je između Republike i opštine, odnosno grada (čl. 9).

Problem:

- ***Prava iz socijalne zaštite obezbeđena su samo državljanima Republike koji imaju boravište ili prebivalište na njenoj teritoriji. Smatramo da je time prekršen član 2 Konvencije.***

Mere u nadležnosti Republike su sledeće:

1) ***Materijalno obezbeđenje*** - dete nikada nije **samostalni** nosilac ove vrste socijalnog davanja.³¹ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, oko 50.000 dece su korisnici nekog od vidova novčane pomoći predviđene zakonom.

2) ***Dodatak za pomoć i negu drugog lica*** ima lice kome je zbog prirode i težine stanja povrede ili bolesti neophodna pomoć i nega za obavljanje radnji radi zadovoljavanja osnovnih životnih potreba.

3) ***Pomoć za osposobljavanje za rad*** odnosi se na decu i omladinu ometenu u razvoju i odrasla invalidna lica koja se mogu osposobiti za određen rad. Pravo na pomoć za osposobljavanje za rad ima i dete bez roditeljskog staranja i dete sa poremećajima u ponašanju smešteno u ustanovi socijalne zaštite ili drugu porodicu, a koje nije na redovnom školovanju.

4) ***Smeštaj u ustanovu socijalne zaštite*** je mera namenjena deci bez roditeljskog staranja i deci čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama. Ovo pravo je privremenog karaktera i traje do osposobljavanja za samostalan život, povratka u sopstvenu porodicu, ili zbrinjavanja u porodici usvojitelja ili drugoj porodici, do završetka redovnog školovanja, a najduže šest meseci po završetku redovnog školovanja.

5) ***Pravo na smeštaj u drugu porodicu*** imaju lica koja imaju pravo na smeštaj u ustanovu. Kriterijumi kojima se vodi ustanova koja vrši smeštaj korisnika su (naročito) sledeći: lična svojstva korisnika, članova porodice u koju se korisnik smešta, stambene i druge mogućnosti porodice i potrebe korisnika.

Ustanova koja je izvršila smeštaj korisnika u drugu porodicu vrši **stalni nadzor** nad ostvarivanjem svrhe smeštaja i pruža pomoć hranitelju koji je dužan da postupa po stručnim uputstvima.

6) Usluge socijalnog rada u vršenju javnih ovlašćenja, poverenih ovim zakonom.

³¹ Maksimalni iznos materijalnog obezbeđenja u zavisnosti od broja članova porodice za novembar mesec 2005. godine iznosio je: za pojedinca 3.829,00 dinara; za porodicu sa 2 člana 5.263,00 dinara; za porodicu sa 3 člana 6.699,00 dinara; za porodicu sa 4 člana 7.177,00 dinara; za porodicu sa 5 i više članova 7.655,00 dinara. Prosečni mesečni rashodi po porodici u III kvartalu 2005. godine iznosili su 29.034 dinara.

Mere u nadležnosti opštine ili grada su sledeće:

1) ***Dnevni boravak*** - ova mera se primenjuje kada je dete ometeno u fizičkom ili psihičkom razvoju, obolelo od autizma, sa poremećajima u društvenom ponašanju kada je ovakav oblik zaštite najcelishodniji.

U Gradu Beogradu, Centru za smeštaj i dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju sastoji se od 5 dnevnih boravaka i 2 ustanove stacionarnog tipa. U njima je prosečno zbrinuto oko 330 dece (kapacitet je 336 korisnika). Za korisnike dnevnih boravaka organizuje se prevoz od mesta stanovanja do boravaka i nazad.

2) ***Privremeni smeštaj u prihvatilište i prihvatnu stanicu***

Od 1. januara 2005. nadležnost za prihvatilišta i prihvatne stanice je prenet na lokalnu samoupravu kao i određena sredstva, što je dobra mera decentralizacije usluga u sistemu socijalne zaštite. Međutim, iako su prenet ovlašćenja i sredstva sve lokalne samouprave nisu mogle da organizuju pružanje ove usluge pa su se neke opštine udružile u zajedničkom finansiranju prihvatilišta.

U privremenom prihvatilištu u Beogradu prosečno boravi oko 50 korisnika.

3) ***Oprema korisnika za smeštaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu***

Oprema korisnika za smeštaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu obuhvata odeću, obuću i troškove za prevoz korisnika do ustanove, odnosno porodice.

4) ***Jednokratne pomoći***

Pravo na jednokratnu pomoć obezbeđuje se licu koje se iznenada ili trenutno nađe u stanju socijalne potrebe. Jednokratna pomoć može biti novčana ili u naturi.

2.2. Obezbeđivanje sredstava za socijalnu zaštitu

Iako ministarstvo nadležno za socijalna pitanja ima veliki broj projekata, nakon analize budžeta za 2004, 2005. i 2006. godinu pokazuje da se iznos sredstava namenjenih za socijalnu zaštitu ne menja. Povećanja prate inflatorna kretanja, a jedino značajnije povećanje beleži naknade za hraniteljske porodice i to sa 48.154.932,00 dinara u 2004. na 148.500.500,00 dinara u 2005. godini. Međutim, zaključno sa septembrom mesecom 2005. godine isplaćeno je nešto više od 87.000.000,00 dinara.

2.3. Dostupnost socijalne zaštite

Dostupnost socijalne zaštite nema zadovoljavajući nivo. Razlozi koji dovode do toga su višestruki i počinju još u fazi iniciranja postupka. Kada lice ima potrebu za socijalnom zaštitom ono podnosi zahtev. U ime deteta zahtev podnosi njegov zakonski zastupnik. Postupci za ostvarivanje prava su veoma komplikovani, a sva potrebna dokumenta korisnik, po pravilu, mora sam da obezbedi. Materijalne nadokande se obezbeđuju unutar više sistema, što dovodi do parcijalnog odlučivanja i sporosti u donošenju i sprovođenju odluka. Dalja posledica je nepostojanje jedinstvene evidencije korisnika, koja je preduslov za celovito sagledavanje potrebe korisnika i procenu efikasnosti preduzete mere. Mnoge usluge nisu dostupne zbog centralizovanog sistema socijalne zaštite posebno kada je reč o uslugama smeštaja.

2.4. Institucionalni smeštaj

Institucionalni smeštaj dominira i zbog široko utvrđenih prava i zbog nerazvijenosti usluga na lokalnom nivou, a posledica je socijalna izolacija mnogih korisnika. Određen broj dece, za koje nije pronađeno rešenje u njihovoj prirodnoj sredini smešten je u ustanove koje nemaju odgovarajuće programe za njih, što je naročito izraženo za decu sa invaliditetom (u tim ustanovama ima i dece i odraslih kao što je Kulina, Stamnica i sl.), decu ometenu u razvoju, a deca sa problemima u ponašanju predugo borave u prihvatilištima.

Zbog napred navedenih problema i još uvek nedovoljne razvijenosti porodičnog smeštaja oko 1200 dece bez roditeljskog staranja i sa smetnjama u razvoju smešteno je u ustanove.³² Usluge koje ustanove pružaju deci nekompletne su i ne doprinose njihovom osposobljavanju za samostalan život.

20.5. Smeštaj dece van njihovog mesta prebivališta

U Srbiji je u institucijama ili hraniteljskim porodicama smešteno ukupno 4.900 dece. Skoro polovina njih je izmeštena iz svog mesta prebivališta. Posebno su ugrožena deca ometena u razvoju. Kako postoji samo 5 institucija za njihov smeštaj, većina dece nije u svom mestu prebivališta. Uz to, prosečan broj korisnika (između 300 i 650) nadmašuje predviđene kapacitete ustanova i nije u skladu sa normativima.

³² Podaci su preuzeti iz Strategije razvoja sistema socijalne zaštite koju je usvojila Vlada Republike Srbije u toku 2005. godine.

VII OBRAZOVANJE, SLOBODNO VREME I KULTURNE AKTIVNOSTI

1. Pravo na obrazovanje

1.1. Normativni osnov

Ustav Srbije garantuje dostupnost školovanja svakome pod jednakim uslovima. Uvodi obavezno osnovno školovanje, a za redovno školovanje koje se finansira iz javnih prihoda ne plaća se školarina. Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da se školuju na svom jeziku (čl. 32, st. 1 do 3). Zakon o osnovama obrazovanja i vaspitanja postavlja temeljne elemente sistema vaspitanja i obrazovanja garantuje svim licima pravo na obrazovanje i kaže da su građani Srbije jednaki u ostvarivanju ovog prava, bez obzira na lična svojstva - zabrana diskriminacije. U pogledu mogućnosti i uslova upisa u osnovnu školu sa domaćim državljanima izjednačena su i lica koja nemaju domaće državljanstvo (čl. 92 Zakona).

Lica sa smetnjama u razvoju, lica sa posebnim sposobnostima imaju pravo na obrazovanje koje uvažava njihove posebne potrebe (čl. 4). Škola može (što znači da ne mora) da organizuje obrazovnovaspitni rad za učenike na dužem kućnom ili bolničkom lečenju. Važno je reći da dete ne može biti isključeno iz osnovne škole (čl. 43 Zakona o osnovnoj školi) već samo premešteno u drugu školu.

1.2. Kvalitet nastave

Republika Srbija je početkom ove decenije zakoračila u korenite promene obrazovnog sistema. Međutim, poslednje dve godine neki od pravaca reformi su zaustavljeni tako da je došlo do stagnacije u razvoju obrazovnog sistema i, u velikoj meri, povratka na stari sistem. Najveći problem je nastao u domenu vrednovanja i merenja rezultata obrazovnog procesa. Sadašnja koncepcija se ne rukovodi postignutim rezultatima, već normira sam proces obrazovanja. Time se ujedno ograničava razvoj alternativnih vidova obrazovanja i ceo sistem "uniformiše".

Srednjoškolci većinom (više od 70%) smatraju da se gradivo u školama izlaže na nezanimljiv način i da je prepuno suvoparnih detalja koji ničemu ne služe. Polovina srednjoškolaca misli da u školi prolaze bolje oni koji bubaju nego oni koji misle svojom glavom. To govori o rezultatima koji se od njih očekuju i načinu provere stečenog znanja. Takođe, većina (65%) smatra da su mnogi učenici prinuđeni da plaćaju dodatne privatne časova da bi uspeali da savladaju gradivo.³³ Principi (pravila) uspešnog učenja i pamćenja, prema mišljenju učenika, nisu dovoljno zastupljeni u školama, odnosno 70% smatra da se o tome u školama uči ili retko ili se uopšte ne uči.

1.3. Informisanost učenika i profesionalna orijentacija

Školski sistem ne posvećuje pažnju profesionalnoj orijentaciji učenika. Svega 18% ispitanika smatra da često ili uvek imaju mogućnost da se uključe u organizovano testiranje/savetovanje u vezi sa profesionalnom orijentacijom. Nešto više njih misli da im je obezbeđeno dovoljno informacija o srednjim školama/fakultetima i o uslovima upisa (17,83% smatra da su im informacije uvek dostupne, 28,41% da je to česta pojava). Ipak većina učenika (54%) smatra da im navedene informacije nisu dostupne.

Kada su u pitanju informacije o disciplinskim procedurama i pravima učenika, većina je zadovoljna, odnosno smatra da su uvek ili često informisani. Međutim, odgovori na pitanje vezano za informisanost o pravima i odgovornostima profesora su podjednako disperzovani na sve ponuđene odgovore.

1.4. Obavezno školovanje (osnovna škola)

Propisi koji regulišu polazak u školu i prestanak obaveze školovanja nisu menjani tokom 2005. godine, stoga ćemo ukazati samo na najvažnije probleme.

³³ Rezultati Istraživanja koje je Centar za prava deteta sproveo tokom 2005. godine na temu obrazovanja.

Osipanje

Podaci Republičkog zavoda za statistiku govore da se broj osnovnih škola u Srbiji poslednjih godina konstantno smanjuje kao posledica smanjivanja broja učenika koji se upisuju u prvi razred. Stopa upisa u prvi razred je visoka i kreće se oko 97%, a broj dece koja ne završe osnovnu školu, s obzirom na način vođenja statističkih podataka, teško je utvrditi. Najugroženija su deca s posebnim potrebama, romska deca, naročito devojčice, kao i interno raseljena deca, deca iz siromašnih porodica. Poslednjih godina naročito je izražen problem dece koja žive u udaljenim selima, jer se zbog broja učenika svake godine ukine određen broj škola po ovim mestima.

U školskoj 2003/2004. godini,³⁴ na primer, obuhvat dece osnovnim školstvom je bio 97,74%, a stopa odustanka (osipanja) je bila 1,94.³⁵ Stopa nastavljanja školovanja je iste školske godine iznosila 99,99.

Problem:

- *Način vođenja podataka, međutim, otežava dugoročno praćenje osipanja, odnosno praćenje podataka za jednu generaciju.*

U donjoj tabeli izneti su podaci Republičkog zavoda za statistiku, koji mogu da pruže orijentacionu sliku o osipanju tokom prva 4 razreda osnovne.³⁶

1 razred, upis 2000.	2 razred, upis 2001.	3 razred, upis 2002.	4 razred, upis 2003.	Razlika 4 - 1
85.226	84.110 (-1 116)	83.120 (- 990)	82.938 (-182)	2.288 / 2,68%
1 razred, upis 2001.	2 razred, upis 2002.	3 razred, upis 2003.	4 razred, upis 2004.	Razlika 4 - 1
84.504	82.804 (-1 700)	82.432 (-372)	81.992 (-440)	2.512 / 2,98%

³⁴ Podaci za 2005. godinu još uvek nisu dostupni.

³⁵ Stopa odustanka je odnos broja učenika na početku i na kraju školske godine.

³⁶ Razlozi zbog kojih dete više ne ide u školu nisu vidljivi tako da prikazani podaci govore o ukupnom smanjenju broja đaka, bilo da su se odselili iz zemlje, nisu u mogućnosti da pohađaju školu iz nekih objektivnih razloga ili su odustali od školovanja.

Kontrola upisa u školu i pohađanja škole

Škola je dužna da obavesti roditelja da je propustio da upiše dete u školu i da obavesti opštinu o detetu koje nije upisano u I razred. Ista obaveza postoji i kada dete redovno ne pohađa školu ili je prestalo da pohađa školu. Nadležni opštinski organ će, nakon dobijenog obaveštenja, podneti prijavu protiv roditelja čije dete nije blagovremeno upisano u I razred, odnosno čije dete ne pohađa redovno nastavu, ali ove mere ne daju rezultate.

Troškovi školovanja

Osnovno obrazovanje je u načelu besplatno, odnosno ne plaća se školarina, ali sva nastavna sredstva, dodatna i rekreativna nastava, ekskurzija i sve ostale vannastavne aktivnosti nisu uključene u školarinu, tako da školovanje zapravo nije besplatno. Zbog lošeg kvaliteta nastave i nemogućnosti dece da postignu odgovarajuće rezultate, veliki broj roditelja je prinuđen da plaća dodatne časove. Osim toga, cene koštanja udžbenika i školskog materijala nisu male u odnosu na prosečan prihod u Srbiji.

Stav većine srednjoškolaca je da stvarni troškovi školovanja za porodice učenika predstavljaju veliku smetnju (28,61% učenika smatra da je to apsolutno tačno, dok 27,22% smatra da je to uglavnom tačno).

Domaćinstvo u Republici za troškove obrazovanja, prema istraživanju Republičkog statističkog zavoda, prosečno izdvaja 417 dinara mesečno, ali su oscilacije velike i kreću se od 181 dinara u Vojvodini do 1.000 dinara u Beogradu.

1.5. Obrazovanje dece ometene u razvoju

Zakon o osnovama sistema obrazovanja sadrži posebne norme kojima se uređuje upis i školovanje dece ometene u razvoju (čl. 84-90).

Osnovno obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju traje do osam godina i ostvaruje se u skladu sa školskim programom osnovne škole ili posebnim programom. Za učenike sa manjim smetnjama u fizičkom i psihičkom razvoju, škola organizuje korektivni pedagoški rad.

Nastavni plan i program osnovnog obrazovanja i vaspitanja donosi se za svaku vrstu i stepen ometenosti u razvoju. U odeljenju ili vaspitnoj grupi može da bude najviše 10 učenika, dok odeljenje učenika sa višestrukom ometenošću u razvoju i kombinovano odeljenje može da ima najviše 6 učenika (čl. 90). Obrazovnovaspitni rad za lica koja koriste jezik znakova izvodi se na jeziku znakova i pomoću sredstava tog jezika.

Srednje obrazovanje učenika sa smetnjama u razvoju traje dve, tri ili četiri godine, u skladu sa školskim programom opšte, srednje stručne škole ili srednje škole za učenike sa smetnjama u razvoju, u skladu sa posebnim zakonom.

Upis dece ometene u razvoju

Deca ometena u razvoju upisuju se u školu na osnovu rešenja kojim se utvrđuje vrsta i stepen ometenosti u razvoju (čl. 83 Zakona o osnovama obrazovanja i vaspitanja) i određuje vrsta škole koju će dete upisati (čl. 85). Roditelj odnosno staratelj ima pravo na žalbu, ali je dužan da upiše dete u školu određenu konačnim rešenjem o razvrstavanju. Vođenje evidencije o deci koja su razvrstana i upisana u odgovarajuću školu je u nadležnosti opštine, odnosno grada na čijoj teritoriji roditelj ima prebivalište. Ako na području te opštine nema odgovarajuće škole, opština snosi troškove prevoza, ishrane i smeštaja učenika (čl. 85).

Problem:

- *Procenjuje se da oko 2/3 dece ometene u razvoju ne pohađa osnovnu školu.*

1.6. Učenički parlament

Učenici poslednja dva razreda osnovne škole i učenici srednjih škola mogu da se organizuju u učeničke parlamente. Osnovna ideja ovog vida organizovanja jeste aktivnije učešće učenika u procesu donošenja odluka u školi, ali je uloga učeničkih parlamenata čisto konsultativna. Prema izjavama samih učenika, u većini škola rad parlamenata se ne opstruira ali i ne podstiče od strane nastavnog osoblja škole. Tokom 2005. godine nadležno ministarstvo je sprovelo istraživanje sa zadatkom da se oceni u kojoj meri i na koji način je zaživela ideja osnivanja školskih parlamenata, ali projekat nije doveden do kraja, tako da nije utvrđena celovita slika.

2. Ciljevi obrazovanja

2.1. Zakonodavni okvir

Ciljevi obrazovanja definisani su u članu 3 Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, razvrstani su u 12 tačaka, tako da obuhvataju sve ciljeve obrazovanja predviđene Konvencijom o pravima deteta. Ciljevi i ishodi obrazovanja ostvaruju se kroz školske programe. Svaka ustanova donosi svoj školski program, čija je osnova Pravilnik o opštim osnovama školskog programa koje donosi nadležno ministarstvo. Ovaj podzakonski akt definiše i ciljeve i ishode osnovnog, odnosno srednjeg obrazovanja. Pravilnik je, međutim, spisak lepih želja, a ne akt koji zaista može da posluži poboljšanju obrazovnog procesa.

2.2. Priprema dece za odgovoran život u slobodnom društvu

U Srbiji je duži niz godina ova tema naročito bolna tačka. Prošavši kroz period neslobodnog društva u kojem je odrasla, skoro celokupna populacija u Srbiji, građani Srbije prosto nisu naučeni ni naviknuti na slobodan, a samim tim ni odgovoran način razmišljanja. Navedeni problemi posredno imaju izuzetan uticaj na ostvarivanje cilja obrazovanja koji podrazumeva pripremu dece za odgovoran život u slobodnom društvu. Naše je mišljenje da je ovaj ishod obrazovanja moguće ostvariti tek u dužem vremenskom periodu. Mada, prema rezultatima istraživanja najveći procenat učenika je ili delimično ili znatno zadovoljan veštinama i znanjem koje stiče u školi, odnosno smatra da im škola daje osnovu za dalje školovanje ili samostalno obavljanje zanimanja. Upravljanje novcem i planiranje budžeta - nije obuhvaćeno niti jednim predmetom u osnovnim i srednjim školama, dok je sticanje teorijskih znanja uključeno u nastavni plan i program. Ali će reformom srednjih stručnih škola, u nastavne planove određenog broja obrazovnih profila biti uvedeno preduzetništvo.

2.3. Nezavisnost i odgovornost dece i mogućnost izbora i odlučivanja

Mogućnost izbora koju učenici imaju u okviru školskih programa se svodi na izbor jednog od dva izborna predmeta (versko obrazovanje ili građansko vaspitanje) i mogućnost da zajedničkim delovanjem utiču da škola, u skladu sa svojim mogućnostima, organizuje nastavu u okviru fakultativnog dela nastavnog programa.

Nakon zaršene osnovne škole, deca mogu birati srednju školu prema svojim sklonostima, a u okviru svojih mogućnosti i kapaciteta mreže ustanova.

Mogućnosti učešća u postupku odlučivanja su minimalne, što takođe ne doprinosi razvoju odgovorne i samostalne ličnosti. Sam način izvođenja nastave, koji je još uvek pretežnim delom baziran na tradicionalnim metodama, takođe drži učenika po strani. Učenički parlament, kao vid organizovanja učenika ima savetodavnu funkciju, odnosno nije uključen u proces odlučivanja.

2.4. Obrazovanje dece u pojedinim oblastima

Znanja i veštine u društvenim odnosima - sticanje određenih praktičnih znanja i veština u komunikaciji moguće je u okviru izbornog predmeta građansko vaspitanje, koje između ostalog uključuje i veštinu posredovanja i nenasilnog rešavanja sukoba. Korišćenje različitih socijalnih veština u neposrednom društvenom okruženju nalazi se među ciljevima obrazovne oblasti društvenih nauka i filozofije u prvom obrazovnom ciklusu.

Ali 25% učenika smatra da uopšte nemaju priliku da saznaju o veštini komunikacije i nenasilnog rešavanja konflikata, a još 48% misli da im se ta prilika pruža retko ili vrlo retko.

Međutim, ni građansko vaspitanje se više ne odvija po prvobitnom planu već se čak i za taj predmet najčešće koriste pasivni metodi nastave, radionice su zanemarene i ne postoji evaluacija nastave, odnosno provera postignutih rezultata.

2.5. Mere u borbi protiv nasilja

U okviru samog sistema obrazovanja ne postoje posebne mere u cilju suzbijanja diskriminacije među polovima i nasilja. Porast vršnjačkog nasilja u školama suzbija se merama kao što je akcija "Školski policajac" odnosno akcija "Škola bez nasilja - ka sigurnom i podsticajnom okruženju za decu" kojom su obuhvaćene 4 osnovne škole u Srbiji u pilot fazi koja je započeta u oktobru 2005. godine. Predviđeno je da projekat u punom obimu krene početkom drugog polugodišta ove školske godine i da u njega bude uključeno 50 osnovnih škola na teritoriji Republike Srbije. Međutim, opšta klima u društvu, proliferacija oružja i nedostatak sistema vrednosti pogoduju razvoju vršnjačkog nasilja, pa je neophodna sveobuhvatna strategija i razvoj mehanizama za njeno sprovođenje. Osim toga, neophodno je u sam obrazovni proces uvrstiti veštine nenasilnog rešavanja konflikata na koji način bi se dugoročno menjao stav mladih generacija ka načinima rešavanja sukoba.

3. Slobodno vreme, rekreacija i kulturne aktivnosti

3.1. Slobodno vreme

Pravo deteta na slobodno vreme posredno je regulisano zakonima koji regulišu obrazovanje i to putem ograničavanja broja časova koje dete može da ima u toku dana, odnosno nedelje (čl. 26 Zakona o osnovnoj školi), odnosno pravom na školski raspust. Ali, čak 2/3 učenika srednjih škola smata da je vreme koje u toku dana provode u školi predugo, tako da im za učenje kod kuće i odmor/izlaske ne preostaje dovoljno.

Problem:

- *Slobodno vreme deca uglavnom provode nekvalitetno, ono je nestruktuirano i država ne ulaže sredstva radi osmišljavanja i poboljšanja mogućnosti za bolje korišćenje slobodnog vremena.*

Svaka aktivnost u slobodno vreme podrazumeva dodatne troškove za roditelje, dok se školski kapaciteti van nastave ne koriste za aktivnosti učenika već su predmet komercijalizacije. Dodatni problem je još uvek izražena rigidnost školskih uprava praćena istim stavom lokalne samouprave po pitanju novih inicijativa na planu obogaćivanja slobodnog vremena dece.

3.2. Pravo deteta na odmor i rekreaciju

Zakon o društvenoj brizi o deci predviđa ovo pravo za svu decu do 15 godina starosti u dečjim odmaralištima, a deo troškova njihovog boravka se regresira u zavisnosti od materijalnog položaja porodice. Deca ovo pravo ostvaruju posredstvom ustanova za decu koje osniva opština.

Zakon o finansijskoj podršci porodicama sa decom ne predviđa nikakva davanja u smislu podrške odmora i rekreacije dece.

Ekskurzije predstavljaju svakako značajan događaj u školovanju dece koja ih sa nestrpljenjem i radošću dočekuju. Međutim, sadašnje ekskurzije usled loše pripreme i nedostatka šireg kulturološkog i edukativnog konteksta, često prate incidenti. Osim što su deca često na taj način izložena opasnostima, incidenti koji se dešavaju na ekskurzijama doprinose razvijanju negativne slike o Srbiji. Pored toga, ciljevi i način organizovanja ne uklapaju se u akcije kojima se postižu savremeni ciljevi obrazovanja.

Zbog toga mislimo da je neophodno pristupiti izradi novog koncepta-modela dačkih ekskurzija.

3.3. Učešće dece u kulturnim aktivnostima

Na nivou države ne postoji koordinisani napor da se deci omogući učešće u kulturnim sadržajima. Mreža kulturnih ustanova je neravnomerno razvijena. U velikim gradskim centrima postoje specijalizovane ustanove kulture koje pružaju najrazličitije mogućnosti deci, ali je u manjim gradskim i u seoskim sredinama slika kulturnog života tužna. Velikim delom razvoj na lokalnom nivou zavisi od lokalnih vlasti koje nisu dovoljno fleksibilne za saradnju i nisu prijemljive za razvijanje novih ideja.

Škole su u obavezi da u okviru svojih mogućnosti obezbede učenicima uslove za kulturne i sportske aktivnosti, međutim i tu postoji neravnomernost između velikih i malih sredina.

Jedini segment u kojem manje sredine ne zaostaju jesu kulturne manifestacije namenjene deci. Sve ostalo, počevši od pozorišta, preko elektronskih medija, štampanih medija pa do specijalizovanih kulturnih ustanova nije ni blizu zadovoljavajućeg nivoa.

Budžetska sredstva za kulturu se iz godine u godinu smanjuju jer je tendencija da se kulturna delatnost prilagodi tržišnom principu. Međutim, ne pravi se selekcija između programa koji bi mogli da imaju tržišni karakter i onih koji ne bi, u koje spada i većina kulturnih programa namenjenih deci.

3.4. Kulturni sadržaji za decu u medijima

U Republici Srbiji postoje televizijske stanice koje imaju specijalizovane sadržaje za decu. Njihov program uglavnom čine animirane i igrane serije, odnosno filmovi za decu. Svaka od ovih televizijskih stanica ima kontakt programe i emisije edukativnog sadržaja, ali njihovo učešće u ukupnom vremenu emitovanja programa nije zadovoljavajuće. Kvalitet programa je poslednjih godina podignut i vidni su naponi da se on još više obogati, ali poboljšanje o kojem govorimo je rezultat individualnih napora ljudi koji se bave programima za decu, a ne mera koje preduzima država. Raduje i činjenica da je, za 2006. godinu, najavljena realizacija programa koji su prilagođeni deci sa posebnim potrebama. To ukazuje na određen pomak u svesti ljudi o potrebama ove dece i o njihovom prisustvu u društvu.

VIII POSEBNE MERE ZAŠTITE

1. Zaštita dece od eksploatacije u radu

1.1. Najniža starosna granica za zapošljavanje

Zakon o radu, kao sistemski za oblast rada, reguliše najveći broj pitanja vezanih za rad lica mladih od 18 godina. Osim ovog zakona, značajni su i Zakon o bezbednosti i zaštiti na radu, Krivični zakonik koji pruža krivičnopravnu zaštitu u slučaju kršenja prava po osnovu rada.

Najniža starosna granica za zapošljavanje određena je u Zakonu o radu i iznosi 15 godina (čl. 24). Uslovi za zasnivanje radnog odnosa sa licem mlađim od 18 godina, pored uslova koji važe i za druga lica, jesu:

- » **pismena saglasnost** roditelja, usvojioca ili staraoca;
- » da takav rad ne ugrožava njegovo zdravlje, moral, obrazovanje, odnosno da takav rad nije zabranjen zakonom;
- » **nalaz nadležnog zdravstvenog organa** kojim se utvrđuje da je lice mlađe od 18 godina sposobno za obavljanje poslova za koje zasniva radni odnos i da takvi poslovi nisu štetni po njegovo zdravlje (čl. 24 Zakona o radu).

1.2. Zaštita od opasnog i štetnog rada i definisanje opasnog i štetnog rada

Zakon o radu sadrži odredbe koje definišu poslove na kojima zaposleni mladi od 18 godina ne može da radi. Ti poslovi su određeni prema uslovima u kojima se obavljaju, a koji su takvi da predstavljaju povećan rizik za psihofizičko zdravlje zaposlenog (čl. 84 Zakona o radu).

1.3. Ograničenje broja radnih sati

Zakonodavac je ograničio puno radno vreme za zaposlenog mlađeg od 18 godina na 35 časova nedeljno, odnosno na 8 časova dnevno (čl. 87) (puno radno vreme za ostale zaposlene je 40 časova nedeljno). Takođe je izričito zabranjena preraspodela radnog vremena, prekovremeni rad i rad noću. Međutim, lice mlađe od 18 godina može da radi noću u 2 slučaja koji su zakonom predviđeni kao izuzetak (čl. 88).

1.4. Postupak zaštite

Osim pravnih instrumenata koji stoje na raspolaganju svim zaposlenima, za zaposlene mlade od 18 godina nisu predviđeni posebni postupci i sredstva zaštite.

1.5. Dečji rad

Centar za prava deteta sproveo je tokom 2005. godine istraživanje o problemu dečjeg rada koji je imao za prevashodan cilj da dâ jasniju sliku o informisanosti i svesti ispitanika o postojanju ovog problema, kao i njihovim stavovima o dečjem radu.

Najveći broj ispitanika ocenio je svoju informisanost o problemu dečjeg rada kao osrednju ili nedovoljnu (čak 92,9% odraslih i 91% dece) uz visok stepen saglasnosti da bi društvo trebalo da bude bolje upoznato sa ovim problemom. Ohrabruje činjenica da je široko rasprostranjeno mišljenje da je problem dečjeg rada važan za naše društvo, odnosno da odsustvo pokazatelja o masovnom kršenju prava deteta na zaštitu od zloupotrebe dečjeg rada ne znači da problem ne postoji.

Ispitanici iz opšte populacije zloupotrebom dečjeg rada najčešće smatraju one forme koje su najvidljivije i koje po svojim karakteristikama ulaze u domen organizovane zloupotrebe sa elementima sive ekonomije (prosjačenje - 50% i odrasli i deca; prostitucija - 25% odrasli, 35% deca; krađa i druge nezakonite radnje uključujući preprodaju narkotika i krađenih stvari - odrasli 30%, deca 20%) Druge, manje vidljive odlike (koji su skriveni i po svom karakteru - npr. težak fizički rad) prepoznaje neznatan deo odraslih ispitanika - manje od 15%. Još važniji pokazatelj je da tu vrstu zloupotrebe dečjeg rad prepoznaje svega 5% ispitane dece što ukazuje na neophodnost preventivnog delovanja u smeru upoznavanja dece sa skrivenijim oblicima zloupotrebe.

Kada je reč o razumevanju uzroka koji stoje u osnovi problema, opšta populacija te uzroke vidi u pojavama koje spadaju u socijalnu patologiju - narkomanija, prostitucija, alkoholizam.

Značajan je podatak da ispitanici romske nacionalnosti (posebna grupa u uzorku ispitanika) kao prevashodne razloge navode siromaštvo i (loše) psihofizičko zdravlje roditelja. Ovaj podatak, s jedne strane, oslikava socijalni i zdravstveni status Roma u našem društvu, a s druge strane, dopunjava sliku o mogućim uzrocima zloupotrebe dečjeg rada.

2. Zaštita dece od seksualnog iskorišćavanja

2.1. Krivično sankcionisanje

Novim Krivičnim zakonikom u glavi XVIII predviđena su krivična dela protiv polne slobode. Kao element bića krivičnog dela dete se pojavljuje u 2 krivična dela - u članu 180 koji inkriminiše obljudu ili sa njom izjednačen čin sa detetom i u članu 185 kojim se inkriminiše prikazivanje pornografskog materijala i iskorišćavanje dece za pornografiju. U ostalim krivičnim delima maloletstvo žrtve se predviđa kao kvalifikatorna činjenica, te krivično delo poprima teži oblik ukoliko je učinjeno prema maloletnom licu, a ukoliko je učinjeno prema detetu (lice mlađe od 14 godina) krivično delo se smatra još težim i zaprećene su još više kazne.

Značaj za zaštitu dece od seksualnog iskorišćavanja imaju i pojedina krivična dela iz glave XIX - krivična dela protiv braka i porodice. Članom 190 - vanbračna zajednica sa maloletnikom - propisano je da krivično delo čini punoletno lice koje živi u takvoj zajednici sa maloletnikom (st. 1), ali i roditelj, usvojilac ili staralac koji omogući maloletniku ili ga navede da živi sa punoletnim licem u vanbračnoj zajednici (st. 2). Kvalifikovani oblik krivičnog dela iz stava 2 ovog člana postoji ukoliko je delo počinjeno iz koristoljublja, dakle ukoliko postoji i element ekonomskog iskorišćavanja.

Kao posebno krivično delo predviđeno je rodoskrnavljenje (čl. 197). Ovo krivično delo čini punoletno lice koje izvrši obljudu ili sa njom izjednačen polni čin sa maloletnim srodnikom po krvi u pravoj liniji ili sa maloletnim bratom, odnosno sestrom.

O problemu seksualnog zlostavljanja u okviru organizovanog kriminala biće govora u okviru problema trgovine decom.

2.2. Problemi u otkrivanju seksualnog zlostavljanja

Poslednjih godina u Republici Srbiji povećano je interesovanje za rešavanje problema seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije dece. Kao prva posledica (odnosno rezultat) povećan je broj informacija o toj temi, te se na prvi pogled čini da je povećan broj slučajeva zlostavljanja i seksualne eksploatacije dece. Istina je, zapravo, da je "skinut prvi sloj prašine" sa ovog problema i da se počinju nazirati njegovi pravi oblici i dimenzije.

Novi Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica pruža osnove za poboljšanje položaja žrtava tokom krivičnog postupka, što bi trebalo da rezultira i većim brojem pokrenutih postupaka.

3. Pravo deteta na zaštitu od nezakonite upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci

3.1. Krivičnopravna zaštita

KZ članom 247 inkriminiše krivično delo proizvodnje, držanja i stavljanja u promet opojnih droga, a članom 148 krivično delo omogućavanja uživanja opojnih droga. Maloletnik kao žrtva krivičnog dela je kvalifikatorna okolnost te je propisana kazna sa višim minimumom i maksimumom.

3.2. Kontrola proizvodnje i trgovine narkoticima

Proizvodnja i promet opojnih droga mogu se vršiti samo za medicinske, veterinarske, nastavne, laboratorijske i naučne svrhe, a vrše na osnovu odobrenja (dozvole) nadležnog državnog organa (član 4 Zakona o proizvodnji i prometu opojnih droga).

Zakonom o supstancama koje se koriste u nedozvoljenoj proizvodnji opojnih droga i psihotropnih supstanci uređuju se uslovi za njihovu proizvodnju i promet i nadzor u ovoj oblasti radi sprečavanja zloupotrebe ili korišćenja u nedozvoljene svrhe (član 1). Svim licima koja se bave trgovinom zabranjeno je da prodaju i služe alkoholna pića, kao i prodaja duvanskih proizvoda maloletnim licima (čl. 8 Zakona o trgovini).

Problem:

- *Deca, bez obzira na zakonske zabrane, imaju lak pristup i alkoholu i cigaretama zbog loše kontrole u praksi.*

3.3. Programi primarne prevencije

Prethodnih godina u Srbiji je sprovedena medijska kampanja protiv zloupotreba narkotika i psihoaktivnih supstanci koja je imala za cilj promovisanje zdravih načina života, okretanja mladih sportu, kulturi i sličnim aktivnostima. Program je išao pod nazivom "Živi zdravo, droga je smrt." Ovom programu, međutim, nije usledila šira

akcija kojom bi se na konkretniji i neposredniji način tretirao problem, tako da ni ovaj početni impuls nije dao rezultate.

Ministarstvo zdravlja Republike Srbije je u saradnji sa Evropskom agencijom za rekonstrukciju započelo projekat procene zloupotrebe droga. Projekat će trajati do maja 2006. godine, a dobijeni podaci bi trebalo da posluže kao baza za izradu nacionalne strategije za borbu protiv bolesti zavisnosti.

Kada je u pitanju **lokalni nivo**, vredno je pomenuti da su opštine Zemun i Valjevo u saradnji sa Koordinacionim odborom za prevencije bolesti zavisnosti, Udruženjem građana "Ginko" i uz pomoć Vlade Norveške organizovale pilot projekat koji je obuhvatio 5 osnovnih i 3 srednje škole sa teritorija ovih opština, a koji ima za cilj prevenciju konzumiranja droga.

3.4. Dostupnost droge najmlađim generacijama

Evropska agencija za rekonstrukciju sprovela je tokom 2005. godine istraživanje o bolestima zavisnosti u Srbiji. Podaci dobijeni istraživanjem su alarmantni i ukazuju na neophodnost preduzimanja konkretnih akcija radi suzbijanja zloupotrebe psihoaktivnih supstanci.

Istraživanje je pokazalo da su duvan, alkohol, lekovi i marihuana lako dostupni deci i da je starosna granica kada oni prvi put dolaze u kontakt sa psihoaktivnim supstancama znatno snižena. Tako, čak 93% dece je probalo alkohol, a na ubedljivom prvom mestu po zastupljenosti alkoholnih pića je pivo. Najveći problem u Srbiji predstavlja tradicionalno blagonaklon stav prema konzumiranju alkohola i odsustvo svesti o štetnim posledicama njegovog konzumiranja. Štaviše, moglo bi se reći da je "nacionalna disciplina", pogotovu među mlađim muškarcima (uključujući i uzrast od 13-14 godina), "ko će više da popije, a da mu ne bude "ništa". Na to ukazuju i podaci istraživanja koji govore da čak 38% očeva dozvoljava deci da piju u posebnim prilikama. Alkoholizam se ne shvata kao bolest i u žižu interesovanja dolazi tek kada dovede do socijalno neprihvatljivog ponašanja i nasilja nad članovima porodice.

Dostupnost duvana je takođe ogromna, a poslednjih godina i dostupnost sedativa i sličnih medikamenata bez lekarskog recepta. Tako, 58% ispitanika je već popušilo prvu cigaretu, a čak 15 % devojčica je koristilo sedative bez lekarskog recepta.

3.5. Sekundarna prevencija

Institut za bolesti zavisnosti u Beogradu je jedna od specijalizovanih medicinskih ustanova koja se bavi zbrinjavanjem osoba koje imaju problema sa zloupotrebom narkotika i psihoaktivnih supstanci. Institut je poslednjih godina naročito aktivan na medijskom planu u cilju podizanja svesti ljudi o potrebi suzbijanja alkoholizma u Srbiji.

U Novom Sadu, na Institutu za mentalno zdravlje postoji specijalizovano odeljenje za lečenje od bolesti zavisnosti. Ova institucija jedina u Srbiji primenjuje terapiju supstitucije droga prema međunarodnim protokolima i standardima. Ostale medicinske ustanove (npr. Institut za mentalno zdravlje u Beogradu, Institut za psihijatriju), pružaju određenu vrstu potpore ali nemaju sveobuhvatne programe za bolesti zavisnosti.

4. Pravo deteta na zaštitu od trgovine

4.1. Krivičnopravna zaštita

Krivični zakonik inkriminiše veći broj krivičnih dela kojima se sankcioniše protivpravno oduzimanje dece i trgovina decom. Značajno je pomenuti sledeća krivična dela: krivično delo otmica (čl. 134 KZ) sa kvalifikovanim oblikom ukoliko je učinjeno prema maloletnom licu (st. 3). Trgovina ljudima, odnosno trgovina decom radi usvojenja predviđeni su kao posebna krivična dela. Prvim krivičnim delom (čl. 388 KZ) štite se od trgovine ljudima sva lica a ukoliko je delo učinjeno prema maloletnom licu dobija kvalifikovani oblik. Drugim krivičnim delom štite se deca mlađa od 14 godina (čl. 389) u situaciji protivpravnog usvojenja koji za cilj ima trgovinu decom.

Problem:

- *Međutim, kako trgovina decom najčešće poprima organizovani oblik, krivičnopravno sankcionisanje samo po sebi nije dovoljno efikasno i mora biti praćeno i međunarodnim i domaćim akcijama radi suzbijanja ove pojave.*

4.2. Međunarodna saradnja

Na operativnom nivou glavnu ulogu u međunarodnoj saradnji neophodnu za borbu protiv trgovine ljudima ima INTERPOL. Nacionalni centralni biro INTERPOL-a vodi klasifikator krivičnih dela, u okviru kojeg se trgovina decom posmatra kroz krivična dela protiv dece i iskorišćavanja dece u pornografske svrhe. U periodu od početka

2001. godine, zaključno sa 30.04.2005. godine Interpol Beograd formirao je ukupno 82 predmeta, ali je važno naglasiti da jedan predmet može da sadrži podatke o većem broju dece, te se procenjuje da se u ovoj bazi nalaze podaci za više hiljada dece žrtava trgovine. **Nacionalna baza podataka nestale dece i poznatih učinilaca dela trgovine decom** još uvek ne postoji.

4.3. Zaštita prava dece žrtava trgovine decom

U cilju pružanja adekvatne pomoći žrtvama trgovine, UNICEF je sastavio Smernice za zaštitu prava dece žrtava trgovine decom u jugoistočnoj Evropi. Cilj ovih smernica je da posluže kao vodilje u razvoju posebnih mera zaštite dece žrtava, u svim fazama, od indentifikacije do konačne integracije i oporavka. Ove smernice služe svim subjektima u sistemu zaštite žrtava trgovine.

Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima je organizacioni deo Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, ali deluje na celoj teritoriji Srbije. Njena uloga je koordinacija između mnogobrojnih subjekata koji pomažu i pružaju zaštitu žrtvama trgovine ljudima, a naročito decom. Drugi važan zadatak Službe je vođenje evidencije i dokumentacije o svim žrtvama sa kojima je služba imala kontakt. Ova evidencija se vodi jedinstveno za teritoriju Republike.

Prema evidenciji ove službe u periodu od 01.03.2004. godine do 25.05.2005. godine, njihovim posredstvom zbrinuto je 14 maloletnih lica, a preko centara za socijalni rad. Konkretnu pomoć žrtvama pružaju u najvećem delu NVO, pre svega **Savetovalište protiv nasilja u porodici**, koje od 2002. godine vodi sklonište za žene žrtve trgovine ljudima u kojem se smeštaju i deca. Od početka rada skloništa u njemu je boravilo 29 dece. Žrtve dospevaju u sklonište preko IOM-a (Međunarodna orgnizacija za migracije), policije, NVO ASTRA ili preko službe za koordinaciju.

4.4. Prevencija i edukacija

NVO ASTRA kao jedan od glavnih zadataka ima i prevenciju i edukaciju u oblasti trgovinom ljudima. Ova organizacija priprema i sprovodi radionice širom Srbije za učenike škola. Ključne preventivne informacije zainteresovani mogu dobiti i putem ASTRA SOS telefona, mada je njegova primarna uloga pružanje pomoći žrtvama.³⁷

³⁷ Struktura poziva SOS telefona: 56% pozivi direktno vezani sa trgovinu (saznanja, prijave nestanka dece i sl.); 15% preventivno edukativni pozivi; 29% nespecificovani pozivi.

4.5. Profil žrtava

Rezultati istraživanja koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije u toku 2004. godine nesumnjivo pokazuju da trgovina decom u Srbiji ima ozbiljne razmere. Srbija se najčešće pojavljuje kao zemlja porekla žrtve, a naročito kada su u pitanju romska deca. Kao zemlja tranzita pojavljuje se za maloletnice koje su žrtve trgovine radi seksualne eksploatacije. Nažalost, prisutna je i trgovina unutar državnih granica, najvećim delom iz manjih gradova ka Beogradu, Nišu i Novom Pazaru.

Prema nacionalnoj strukturi najčešće žrtve su domaći državljani i to podjednak broj romske i neromske dece. Deca koja se nalaze u visokom riziku od trgovine decom su najpre deca romske nacionalnosti, ali i deca iz domova za decu bez roditeljskog staranja, deca sa posebnim potrebama, deca sa poremećajem u ponašanju i deca iz siromašnih porodica sa trajno narušenim porodičnim odnosima.³⁸

Prema podacima ASTRA SOS telefona, od 142 indentifikovane žrtve trgovine, 56 su bila deca. Međutim, alarmantan je podatak da je udeo dece u ukupnom broju indentifikovanih žrtava u 2004. godini iznosio čak 56%. Deca su u proseku stara između 14 i 17 godina.

4.6. Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima

U okviru radne grupe za borbu protiv trgovine ljudima formiran je Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima. Tim je organizovan po radnim grupama, a jedna od njih je i Radna grupa za borbu protiv trgovine decom. U okviru nje saraduju Beosupport, MUP RS, Ministarstvo spoljnih poslova, Ministarstvo zdravlja i zaštite životne sredine, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Savet za prava deteta, ASTRA, Centar za prava deteta, UNICEF, SC UK, CCF i kao posmatrači OEBS i IOM.

5. Sistem maloletničkog pravosuđa

5.1. Osnovni podaci o kretanju maloletničke delinkvencije

U 2005. godini stanje maloletničke delinkvencije beleži stagnaciju, a prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije broj krivičnih dela izvršen od strane

³⁸ Preuzeto iz zbornika radova "Trgovina decom u Srbiji - pretnja i realnost", Centar za prava deteta, Beograd 2006, Biljana Mihić, Viktimološko društvo Srbije, "Trgovina decom u Srbiji".

maloletnih učinilaca (do decembra 2005. godine) i određeni pad u odnosu na 2003, odnosno 2004. godinu. Ono što zabrinjava su i dalje visoki skorovi krivičnih dela sa elementima nasilja u odnosu na imovinska krivična dela, odnosno zastupljenost krivičnog dela iz člana 245 - neovlašćene proizvodnje i stavljanje u promet opojnih droga, do sada važećeg Osnovnog krivičnog zakona.

5.2. Sistem maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji i međunarodni instrumenti

Položaj dece koja su u sukobu sa zakonom u Srbiji zasniva se, načelno, na principima koje sadrže međunarodni instrumenti usvojeni u okviru Generalne skupštine Ujedinjenih nacija. Očekuje se da će primena novog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica doprineti otklanjanju nekih nedostataka koji su do sada postojali u praksi. Tu, pre svega, mislimo na potrebu, kada god je to moguće, skretanja sa klasičnog krivičnog postupka, odnosno njegovog obustavljanja.

5.3. Maloletničko pravosuđe kao poseban sistem

U Republici Srbiji 1. januara 2006. godine stupio je na snagu **Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica**, usvojen od strane Skupštine Republike Srbije septembra 2005. godine, koji po prvi put maloletničko pravosuđe uređuje kao poseban sistem.

Zakon predstavlja implementaciju međunarodnih dokumenata u nacionalno zakonodavstvo, među kojima su neki obavezujućeg karaktera, kao npr. *Konvencija o pravima deteta, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda*, ratifikovanih od strane naše države, kao i mnoge druge koji sadrže norme kojih se ne može odreći nijedna civilizovana zemlja: *Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe, Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije, Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode, Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, Evropska pravila o društvenim sankcijama i merama*, kao i neki drugi dokumenti Saveta Evrope čiji smo član.

Zakon reguliše celokupan krivičnopravni položaj maloletnih učinilaca, kao i (jednom posebnom celinom) položaj maloletnih lica koja su žrtve krivičnih dela.

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica isključuje bilo kakav krivični postupak i primenu krivičnih sankcija prema deci (lica

koja nisu navršila 14 godina) i zadržava dosadašnje starosne granice relevantne u krivičnom pravu (14-18 godina), predviđa i dalje razliku između mladih i starijih maloletnika, odnosno i dalje zadržava kategoriju mladih punoletnih lica.

Što se tiče krivičnih sankcija Zakon maksimalno afirmiše **načelo vaspitavanja** u odnosu na kažnjavanje, uz isticanje da **je svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu.**

U predviđenom **sistemu krivičnih sankcija** socijalnozaštitni pristup i dalje dominira u Zakonu ali uz maksimalni upliv *justice* modela. U tom smislu u Zakon o maloletnicima, po prvi put, sadržane su i odredbe o vaspitnim nalogima koje predstavljaju mere *sui generis*, čiji je cilj da se ne pokreće krivični postupak ("skretanje od krivičnog postupka") ili da dođe do njegovog obustavljanja. Na taj način Zakon polazi od načela supsidijarnosti primene krivične sankcije i davanja prednosti izvansudskim oblicima intervenisanja.

5.4. Osnovna načela krivičnog postupka prema maloletnicima

Poveljom zajednice Srbija i Crna Gora **zabranjena je retroaktivnost** i u tom smislu niko se od maloletnika ne može smatrati krivim ili kazniti za delo, koje pre nego što je izvršeno, nije bilo predviđeno zakonom kao kažnjivo.

U krivičnom postupku **prezumpcija nevinosti** predstavlja osnovno načelo i kao takva primenjuje se i prema maloletnicima. Pored ovog opšteg načela u krivičnom postupku prema maloletnicima, važe i određena posebna načela kao što su: načelo oportuniteta (novim Zakonom prošireno na krivična dela zaprećena kaznom zatvora do pet godina ili novčanom kaznom, čl. 58) pravila o obaveznoj odbrani maloletnika, o izuzetnosti i ograničenom trajanju pritvora, o hitnosti ovih postupaka i rokovima koji su kraći u odnosu na one koji važe prema punoletnim učiniocima krivičnih dela. Posebnu specifičnost predstavlja i procesna uloga organa starateljstva (čl. 53), odnosno specifična uloga suda u izvršenju vaspitne mere i njenoj kontroli.

Niz odredaba Zakona o maloletnicima je osmišljeno u pravcu pune implementacije **načela hitnosti** u postupcima prema ovim licima. U smislu zaštite prava maloletnika ustanovljena je obavezna odbrana od strane branioca za maloletnike (isključivo

advokata) od početka postupka i to za sva krivična dela (čl 59) Zakonom je proširena i obaveza tužioca i sudije za maloletnike u smislu učešća u izvršenju i kontroli izvršenja vaspitnih mera.

Takođe, prema pravilima procesnog zakonodavstva, maloletnik se **isključivo poziva preko roditelja**, odnosno zakonskog zastupnika, osim ukoliko to nije moguće zbog potrebe hitnog postupanja ili drugih okolnosti (čl. 54, st. 1). Ovim licima ne može se suditi u odsustvu i niko ne može biti oslobođen od dužnosti da svedoči o okolnostima potrebnim za ocenjivanje duševne razvijenosti maloletnika, upoznavanje njegove ličnosti i prilika u kojima živi (čl. 48 i 50).

Bez dozvole suda **ne sme se objavljivati tok krivičnog postupka**, ni odluke donesene u tom postupku, a u slučaju da takva odluka bude pozitivna ne smeju se navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kome maloletniku je reč (čl. 55).

5.5. Sistem krivičnih sankcija

Što se tiče sistema krivičnih sankcija i dalje u Zakonu postoje tri grupe krivičnih sankcija: vaspitne mere u prvom redu, kazna maloletničkog zatvora i određene mere bezbednosti. Uslovi za njihovu primenu nisu bitnije menjani, ali zato druge činjenice zaslužuju pažnju. Povećan je broj vaspitnih mera uvođenjem novih, a kod mera institucionalnog karaktera, pored istaknutog principa da su poslednje sredstvo kojem se pribegava, smanjeno je vreme njihovog mogućeg trajanja. Isto je učinjeno i kod kazne maloletničkog zatvora koja sada može da se izrekne na mesece i godine (u trajanju od šest meseci do pet godina, a samo izuzetno i do deset godina). Kod vaspitnih mera institucionalnog karaktera proširene su mogućnosti uslovnog otpusta.

Najznačajnija novina u lepezi vaspitnih mera je mogućnost izricanja jedne ili više posebnih obaveza kao samostalne krivične sankcije (čl. 14), odnosno mogućnost njihovog izricanja i uz vaspitne mere pojačanog nadzora (čl. 19).³⁹ Pored vaspitne mere posebnih obaveza Zakon uvodi još jednu novu vaspitnu meru: **vaspitnu meru pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika**.

³⁹ Neke od posebnih mera su sledeće: da se izvini oštećenom; da u okviru sopstvenih mogućnosti nadoknadi štetu koju je prouzrokovao; da redovno pohada školu ili ne izostaje sa posla; da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima; da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja; da se uključi u određene sportske aktivnosti.

Ustanovljavanje ove mere u skladu je sa savremenim tendencijama da se uvođenjem novih poluinstitucionalnih oblika vaspitavanja maloletnika, sa većim ili manjim poremećajem u ponašanju, izbegne njihovo potpuno izdvajanje iz sredine u kojoj žive.

I u pogledu izricanja jedine kazne maloletnim učiniocima krivičnih dela, kazne maloletničkog zatvora, predviđene su brojne novine i precizirane određene nejasnoće koje su postojale. Na ovom mestu ističemo one odredbe koje se tiču: brisanja osude na kaznu maloletničkog zatvora iz kaznene evidencije (čl. 34),⁴⁰ odredbe koje se odnose na vođenje evidencije o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora (čl. 37) (podaci o brisanju osudi na kaznu maloletničkog zatvora se u načelu ne mogu dati nikome, osim u slučajevima predviđenim u članu 102, st. 2 KZ RS). Takođe, po prvi put Zakonom je predviđeno da evidenciju o izrečenim vaspitnim merama i kazni maloletničkog zatvora vodi sud koji je sudio u prvom stepenu.

Posebno važne odredbe sadržane u Zakonu su i one koje se tiču davanja podataka o izrečenim vaspitnim merama. Inače, ova oblast je u dosadašnjoj praksi predstavljala područje velikih mogućnosti za kršenje prava maloletnika i u tom smislu u članu 27 Zakona o maloletnicima propisano je izričito da se:

”Podaci o izrečenim vaspitnim merama mogu dati samo sudu, javnom tužilaštvu i organu starateljstva, odnosno, da se ne mogu davati podaci o vaspitnim merama izrečenim za krivična dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, ako je lice na koje se podaci odnose navršilo dvadeset jednu godinu.”

5.6. Kuda dalje

Usvajanjem *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* od strane Skupštine Republike Srbije ostvaruju se zakonodavne pretpostavke za izgradnju, ili, možda bolje reći, za stvaranje jednog novog sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji čiji bi osnovni cilj bio uspostavljanje pravosuđa za decu⁴¹ koje:

- je zasnovano na pravima deteta;
- uvažava najbolji interes deteta kao osnovni princip ovog sistema;

⁴⁰ ”osuda na maloletnički zatvor briše se iz kaznene evidencije kada protekne pet godina od dana izdržane, zastarele ili oproštene kazne, ako osuđeni za to vreme ne učini novo krivično delo, ali dok traje mera bezbednosti osuda na maloletnički zatvor ne može se brisati iz kaznene evidencije”.

⁴¹ U skladu sa odredbama Konvencije o pravima deteta: ”Dete je svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiće ranije” (čl.1 Konvencije o pravima deteta).

- je fokusirano na prevenciji kao primarnom cilju;
- zatvaranje dece koristi kao poslednju raspoloživu meru i to u najkraćem mogućem trajanju;
- primenjuje principe: preusmeravanja, skretanja i restorativnog pravosuđa, sa ciljem odvracanja dece od formalnog sistema krivičnog pravosuđa i rešavanje konflikta u okviru lokalne zajednice;
- je usmereno na jačanju kompetencija i obučavanju svih aktera sistema maloletničkog pravosuđa;
- je zasnovano na striktnom provođenju međunarodnih normi i standarda.

Naravno, uvek treba imati u vidu da reforma zakonodavstva u navedenim oblastima predstavlja samo prvi korak u unapređenju pravne zaštite dečjih prava. Integralni pristup ostvarivanju ovih prava podrazumeva sistematski razvoj pravne, institucionalne i metodološke osnove delatnosti, kako pravosuđa, tako i socijalne zaštite, policije i drugih službi koje učestvuju u procesu zaštite. U tom smislu potrebno je usklađivanje i dopunjavanje propisa o socijalnoj zaštiti, advokaturi, izvršenju krivičnih sankcija, službi unutrašnjih poslova i dr. No, reforma pravnog sistema može dati očekivane rezultate samo ako se uporedo sa njom izgrađuju odgovarajući **standardi stručnog rada** i sprovodi **permanentna edukacija kadrova** koji rade na njenoj primeni.

SPISAK PROPISA

1. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama ("Sl. list SCG" br. 6/2003)
2. Ustav Republike Srbije ("Sl. glasnik RS" br. 1/90)
3. Krivični zakonik ("Sl. glasnik RS" br. 85/2005, 88/05- ispr 107/2005 -ispr)
4. Zakon o budžetu Republike Srbije za 2005. godinu ("Sl. glasnik RS" br. 127/2004, 66/2005)
5. Zakon o budžetu Republike Srbije za 2006. godinu ("Sl. glasnik RS" br. 06/2005, 108/2005. ispr)
6. Zakon o društvenoj brizi o deci ("Sl. glasnik RS" br. 49/92, 29/93, 53/93, 67/93, 28/94, 48/94, 25/96, 29(2001, 16/2002- dr. zakon, 62/2003 - dr. zakon i 64/2003 - ispr. dr. zakona)
7. Zakon o državljanstvu Republike Srbije ("Sl. glasnik RS" br. 135/2004)
8. Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom ("Sl. glasnik RS" br. 16/2002, 115/2005)
9. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ("Sl. glasnik RS" br. 85/2005)
10. Zakon o javnom informisanju ("Sl. glasnik RS" br. 85/2005)
11. Zakono maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Sl. glasnik RS" br. 85/2005)
12. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Sl. glasnik RS" br. 62/2003, 64/2003 - ispr, 58/2004, 621/2004 - ispr, 101/2005 - dr. zakon)
13. Zakon o osnovnoj školi ("Sl. glasnik RS" br. 85/2005)
14. Zakon o parničnom postupku ("Sl. glasnik RS" br. 125/2004)
15. Zakon o policiji ("Sl. glasnik RS" br. 101/2005)
16. Zakon o posredovanju - medijaciji ("Sl. glasnik RS" br. 18/2005)
17. Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama ("Sl. glasnik RS" br. 16/95, 101/2005 - dr. zakon)
18. Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga ("Sl. list SRJ" br. 46/96 i 37/2002 i ("Sl. glasnik RS" br. 85/2005)
19. Zakon o radiodifuziji ("Sl. glasnik RS" br. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005- dr. zakon)
20. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma ("Sl. glasnik RS" br. 45/91, 53/93, 67/93 i 101/2005 - dr. zakon)
21. Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana ("Sl. glasnik RS" br. 36/91, 79/91, 33/93, 53/93, 97/93, 46/94, 48/94, 52/96, 29/2001 i 84/2004, 101/2005 - dr. zakon)

22. Zakon o srednjoj školi ("Sl. glasnik RS" br. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 25/2002 - ispr, 62/2003 - dr. zakon, 64/2003 - ispr. dr. zakon, 101/2005 - dr. zakon)
23. Zakon o zaštitniku građana ("Sl. glasnik RS" br. 79/2005)
24. Zakon o zdravstvenoj zaštiti ("Sl. glasnik RS" br. 107/2005)
25. Zakon o zdravstvenom osiguranju ("Sl. glasnik RS" br. 107/2005 i 109/2005-ispr.)
26. Porodični zakon ("Sl. glasnik RS" br. 18/2005)
27. Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (Sl. list SRJ-međunarodni ugovori" br. 15/90 i 2/97)
28. Zakonik o krivičnom postupku ("Sl. list SRJ" br. 70/2001, 68/2002 i "Sl. glasnik RS" br. 58/2004, 85/2005, 115/2005)
29. Zakon o oglašavanju ("Sl. glasnik RS" br. 79/2005)

Child Rights in Serbia 2005, Summary

Marija Petrović

Nevena Vučković Šahović

Ivana Stevanović

Published by

CHILD RIGHTS CENTRE

Belgrade, Dositejeva 4

33 44 170, 21 84 122, 184 096

www.cpd.org.yu

cpd@eunet.yu

For the publisher

Ljubomir Pejaković, Director

Editor of all publications

Vesna Dejanović

Translated by

Jelena Popović and Svetlana Orlić

Design and Prepress

OMNIBUS, Belgrade

Printed by

DEDRAPLAST, Belgrade

Circulation

100

ISBN 86-83109-38-0

This report was made possible by the help of *Save the Children Norway and Democracy Commission Small Grants, US Embassy Belgrade.*

Child Rights in Serbia in 2005

Marija Petrović
Nevena Vučković Šahović
Ivana Stevanović

Child Rights Centre
Belgrade, 2006.

CONTENT

	CHILD RIGHTS IN SERBIA IN 2005	7
I	GENERAL MEASURES OF IMPLEMENTATION	17
	1. National Strategy	17
	2. Harmonisation of National Legislation with the Convention	18
	3. Status of the Convention on the Rights of the Child/Applicability	19
	4. Efficient Measures of Protection	19
	5. Coordination and Implementation of the Convention	20
	6. Oversight of Implementation	20
	7. Budget Analysis and Allocation of Necessary Funds	21
	8. Data/Indicators	21
	9. The Role and Status of Non-governmental Organisations	22
	10. Dissemination, Training and Raising Awareness	23
	11. International Cooperation	23

CHILD RIGHTS IN SERBIA IN 2005

This Report on the rights of the child in Serbia for 2005 has been drafted by the Child Rights Centre. The Report aims to inform the domestic and international public about the practical exercise of the internationally-guaranteed rights of the child in Serbia. In order to address the issue, we opted for a structure somewhat different from that of the previous Report. For reasons of convenience, a full report was put up on the Centre's web page. An abridged version was prepared for print and was published both in the Serbian and English languages.

The form of the Report is based on the General Guidelines of the Committee on the Rights of the Child regarding the form and contents of reports to be submitted by the States parties under the Convention on the Rights of the Child (hereinafter referred to as: the Convention). As for the content, it is still based on the control list of questions compiled by UNICEF. The offered list is tailored to our needs and circumstances, hence some indicators untypical for Serbia were omitted, while others were added up.

By virtue of this methodology, this **Report** comprises an introduction and eight chapters. Each chapter includes an overview of individual rights. **The introduction provides** a brief overview of general political, economic and social circumstances in Serbia over the period covered by this Report. It also features a general evaluation of the exercise of child rights in Serbia and of the institutional framework for the exercise thereof. Finally, the introduction supplies recommendations to the competent government bodies for general and individual areas action is required.

Under the heading ***The Rights of the Child in Serbia and the Convention on the Rights of the Child*** in Chapter I, an analysis is presented of general implementation measures. These measures include a string of legal, administrative and other measures undertaken for the exercise of the rights recognized by the Convention. Chapter II deals with ***the definition of the child*** and Chapter III ***addresses general principles***. The initial three chapters are related to the corresponding provisions of the Convention and refer to the entire concept and all of child rights. Other chapters (IV - VIII) ***tackle specific rights of the child***.

¹ UNICEF: Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, UNICEF 2002, New York

The Report also features the most important results of the study the Centre conducted in the course of 2005 on child labour - the recognition of the problem and views of both children and adults, tolerance of diversity - the views of adolescents on the diversity issue and a research into the views of adolescents on the educational and health systems.

Opting for the above form and substance, we wished to cover all areas of child rights and make a comprehensive overview of the exercise of these rights in Serbia.

As in the previous Report, notwithstanding extensive efforts invested in the compilation of this Report and the best of our wishes and intentions, we were not able to draw up a balanced and complete analysis of the child rights sphere, which was due to several factors. First, our work was hampered by limited data that we were able to obtain due to the unsystematic monitoring of the field on the part of the relevant state authorities. For instance, the issues of child labour, domestic violence, child trafficking, street children, torture and many more are not particularly dealt with by the competent government services. Thus, available to us were solely fragmentary data, supported by other sources provided by international or non-governmental organizations. This is why many elements are still missing, which makes it difficult to paint a full picture of the level of exercise of child rights. Secondly, only limited human and material resources necessary for systematic and daily monitoring were available. This is particularly mirrored in the fact that we could not follow court and administrative proceedings in cases of importance for children. This problem would, for the most part, be overcome if all relevant administrative and court decisions were made available to the general public e.g. by placing regular updates on the Internet.

The Centre is grateful to all peers and collaborators who helped to draw up the Report. As always, their expertise and impartiality made an invaluable contribution to the compilation of this Report.

The Centre also thanks numerous national and foreign government and non-governmental organizations for allowing us to use and publish the results of their studies.

We are especially grateful to The Redd Barna Organization of Norway, which has been our most devoted friend and partner ever since the Centre began to operate, and the Democracy Commission Small Grants, Embassy of the United States of America in Belgrade deserve our credit for the material assistance in defining specific indicators and compiling the Report and database.

INTRODUCTION

Child Rights in Serbia in 2005

Basic data:	
Area:	88.361 km ²
Population:	7.463.157 ²
Ethnic makeup:	Serbs - 6.212.838
	Roma - 108.193
	Hungarians - 293.299
	Bosniacs - 136.087
	Albanians - 61.647
	Montenegrins - 69.049 ³
Population (up to age 19) ⁴ :	1.662.029 (22,27%)
GDP per capita:	3.100 USD (estimated)
Inflation rate in 2005:	15,6%
Average net monthly salary:	18.191 CSD

The past year **2005** (including the first two months of 2006 when this Report was concluded), **brought no essential changes** to the ambiance into which children are born and raised. General measures for the implementation and exercise of child rights will be addressed in more detail in the next chapter. Presented here will be only the most general facts, primarily in the context of overall economic, social and political circumstances in Serbia.

Thus, **the following two events deserve special attention:**

- » In Serbia in 2005, a new **Family Law** was adopted. This law represents a milestone in the field of child rights because the notion of child rights and a series of specific principles and rights were introduced for the first time into domestic legislation. Unfortunately, the law does not provide the definition of family, nor does it explicitly prohibit physical abuse of children. Furthermore, it only indistinctly governs the

² An estimated number of inhabitants in 2004.

³ According to the 2002 population census.

⁴ The Serbian Statistics Bureau collects no data for category of up to 18 years of age, the 2004 estimate.

exercise of child rights sphere. However, we believe that, despite its deficiencies, the **Family Law** constitutes the basis for furthering the rights of the child related to the family environment and providing support for children without parental care.

- » In 2005, the **Juvenile Justice Act** was introduced in Serbia for the first time. This is yet another important stride, this time in the protection of children in special circumstances. The enactment of the Act was preceded by a lengthy and participatory process, which involved participation of judges, police representatives, social work centres, the office of the prosecutor, prosecution bodies, professors of law, international government and non-governmental organizations such as UNICEF, the Council of Europe, the Danish Institute for Human Rights, international and domestic experts and children themselves. It is still too early to speak of any effects of the Act because, although it came into force, its application may begin only after many accompanying by-laws have been formulated and adopted. The enactment of the Act was a significant step in harmonizing national legislation and practice with international standards and, above all, with the Convention on the Rights of the Child.

Other activities of systemic importance:

- » The only coordinating body in this area in Serbia - the Child Rights Council, continued its work, but was not strengthened institutionally and system-wise. However, the fact that the body "lived through" the change of the Government instils hope in its sustainability and hopefully, its strengthening as well.
- » The Serbian Assembly set up a Children's Rights Sub-Committee within the Committee for Gender Equality. Except several initiatives and calls for talks with the CRC, no other public information of the activities of the Sub-Committee has been released so far.
- » The office of children's ombudsman in Vojvodina within the Office of the Provincial Ombudsman continued its work and advancement.
- » The Strategy for the Development of the Social Welfare System in Serbia was adopted.

In 2005, activities were taken:

- » To reduce the number of children living in poverty. Unfortunately, it is still too early to discuss effects, but the Ministry of Labour, Employment and Social Policy drew up the first annual report on the activities in the implementation of the Strategy for the Reduction of Poverty.

- » To implement the National Action Plan. In 2005, the Child Rights Council of the Serbian Government conducted one-day consultations with municipal representatives in all regions of Serbia with the aim of launching activities to prepare local action plans on children. The Local Plans drawn up by the municipalities of Pirot, Sjenica and Kragujevac, with the assistance of UNICEF, served as a model and guideline for the formulation of local plans.
- » To introduce the human rights champion function (ombudsman). The Law was adopted, but the ombudsman was not appointed as yet.
- » To introduce the child rights champion function. A decision was reached to adopt a special law on children's ombudsman. The draft was prepared, but the law was not adopted.
- » To compile and maintain a single data bank on all children-related fields. A special database was established with indicators laid down by international instruments (the Millennium Development Goals) and indicators for monitoring domestic instruments - the National Action Plan for Children and the Poverty Reduction Strategy Paper, but the database still does not include all the necessary input.
- » To promote the health of children, adolescents in particular, and elimination of their health-damaging habits. The efforts invested in this field are still minimal and do not form part of a specific strategy. The measures related to the enforcement of regulations prohibiting smoking in public institutions (schools in particular), if applied, may prove to be effective.

In 2005, the following was not accomplished:

- » A law on discrimination was not adopted, although a preliminary draft on discrimination against people with disabilities was drawn up
- » A law on children (the rights of the child) was not adopted
- » An increase in and specification of the budget intended for children
- » A higher degree of political interest in, awareness of and concern over children (the number of politicians who are highly, or at least, superficially interested is still negligible).
- » The essential reform of the educational system in accordance with international standards
- » The development and implementation (with institutional, professional support) of a special strategy for adolescents
- » The legal regulation of the status of non-governmental organizations
- » A higher level of education and dissemination of information concerning the rights of the child among as broad a circle as possible, including children, parents, teachers and health professionals

- » The establishment of an efficient system for the protection of children (and emergency actions) from all forms of abuse and exploitation, including those occurring in the context of trafficking, in the media and through the publication of harmful content on the Internet

The factors that may have had a positive impact on the exercise of child rights:

Unfortunately, economic, political and social advancement in Serbia in 2005 was minimal.

- » The most important event in the course of the past year was progress made in relations between Serbia-Montenegro and the EU. The Feasibility Study for the Stabilization and Association Agreement between Serbia and Montenegro and the EU was accepted and negotiations were underway, but against the background of sustained threats of suspending the accession process due to poor cooperation with the Hague Tribunal.
- » Some economic indicators are encouraging: this primarily refers to an increase in production, continuation and speeding-up of the privatization process as compared to 2004, an increase in exports and a reduction in foreign trade deficit, and an improved collection of public dues, primarily VAT. Of no less importance is an intensive legislative activity which is to promote the framework for the pursuit of economic activities. Besides these, also significant are the processes of cooperation with the organizations and governments of developed countries and **technical and financial aid** lent to Serbia in support of the overall reform and development in specific spheres. As for the rights of the child issue, even in 2005, the most important was the support of UNICEF. Given the unwillingness of the Serbian government to allocate a special budget for children, the state of affairs in the child rights sphere could not have been improved without its continued assistance.

The factors that hindered the exercise of child rights:

There are still much more factors hampering the exercise of child rights and slowing down the implementation of the Convention on the Rights of the Child and other international treaties, as well as domestic regulations and strategies. Unable to offer a more detailed analysis of all factors bearing on a child's possibility to exercise his/her rights, we will focus on some of them manifested through the problems we deem to have been important in 2005. In brief, they could be described as:

□ Organizational

Good coordination at both the micro and macro levels is of great importance for the child rights. Serbia still lacks **political will, awareness, knowledge and human and financial resources to set up efficient and functional systems**. In the child rights sphere, this becomes evident through the work of the national coordinating body - the Child Rights Council and most of the institutions dealing with children without parental care, schools and social work centres.

□ Economic

As evidenced by the foregoing general statistics, a large number of children in Serbia live in poverty. Continuous political problems shift the activity focus from the economic issues; hence, the reforms are not progressing at an envisaged pace. Two major problems are unemployment and inflation (15.6% last year). Due to an increase in real terms in the costs of living, a large number of families are not able to ensure sound upbringing and quality education for their children. Education-related costs additionally worsen the position of a large number of families.

□ Political

We believe that organizational, economic and social problems might be overcome more swiftly if the Kosovo issue, fate of the state union of Serbia and Montenegro and cooperation with the Hague Tribunal were resolved. Status quo, unwillingness to confront the truth and abuse of history, tradition and culture by some members of political elite diminish our chances to create a political ambiance where the promotion and protection of human rights would be the first priority. It is only in the context of politics that recognizes human rights, political objectives of inclusion into European integration processes and development of a healthy society, that a more significant progress could be expected as regards the respect for and exercise of the rights of the child. Unfortunately, every child in Serbia is still a hostage of politics. The efforts of some politicians to improve certain walks of life for children remain eclipsed by the autistic and insensitive attitude of the majority. The fact that children and their rights are seldom a topic of political discourse (and action) fully supports the above assertion.

□ **Social factors** in Serbia are numerous and remain one of the major obstacles to the exercise of the rights of the child.

They are primarily evident in the framework of the **crisis of the system of values**. Society as a whole is facing the crisis of identity, or more precisely, no clear moral objectives are in place. There is no general social and political consensus over the objectives, so that it is difficult to expect a clear and relatively uniform vision statement about any relevant activities to be formulated. Society, family in particular, and family members cannot orient themselves and choose from among the values offered in the form of tradition, history, Europe, human rights, globalization or church. The effects of this have the most striking bearing on the education system.

The lack of a clear vision of the future of society and poor educational system affect the society modernization process. Consequently, the attitude towards children, youngsters, rights and freedoms changes slowly. The patriarchal and authoritarian attitude towards women and children is still dominant. This is reflected in familial relations, as well as in relations within the school, institution, health care system and local environment. The fear of diminishing or losing authority is still an obstacle to a child's right freely to express views, to expect that his/her view would be taken into consideration, or independently to take part in the making of all decisions of his/her concern (family, school, administrative or court proceedings, medical interventions, participation in free activities and the like). The evolution of the respect for the weaker or for diversity is still in its early stage. Children are often mistrusted because they are smaller, weaker and less powerful, which is also frequently subject to manipulation (the example of an inadmissible stalling of the court proceedings, inadequate response of law enforcement and essential distrust of children had its most drastic form in the proceedings against bishop Pahomije who was charged with sexual abuse of boys. The court decision as such is not so much subject of our interest as the fact that the bishop, not the children, was in the focus of attention and that the proceedings were conducted to the detriment of the interest of the children concerned and in contravention of the fundamental principles applicable to cases involving minors as victims).

Family is the most desirable environment for a healthy and happy development of children. However, the abovementioned economic, political and social factors in Serbia have a negative impact on its security, cohesion and vitality. With the adoption of the Family Law, Serbia demonstrated its readiness to introduce a novel and more modern view of family and familial relations. This topic will be tackled in more detail in a special chapter. It is important to stress here that the state too is resolved to promote the economic standing of the family. What **is still**

missing is the **support** for present-day and would-be **parents**, and special support for single parents. The over-concern of family members with subsistence issues often leads to child neglect and abuse.

The attitude towards diversity is insufficiently fostered in Serbia. The educational reform in the 2001-2003 period rested on a vision of multiculturalism and co-existence between diverse individuals, but that vision was crushed. Unfortunately, attempts made in 2005 to make a difference through "pilot" projects had a small target group and produced modest effects. The respect for diversity (discrimination ban) is a priority at the political platform level, but not necessarily in political discourse and action.

Political (non)culture, which is primarily manifested directly - in speech, dialogue, relations with others (children, for instance), sets no good example. Politicians are public figures and often represent role-models for children and youngsters. The media in Serbia promotes the often vulgar and violent language and behaviour of politicians. The attainment of political goals by negating other people and everything that is different represents the already quite normal and expected behavioural pattern of many politicians. It seems that in their public appearances, politicians lack public awareness and are even unwilling to change their discourse and behaviour, thus contributing to the promotion of the culture of society, particularly its youngest segment.

The attitude of the media towards children is inconsistent. In 2005, it was mainly sensation-driven, which is reflected in the fact that the media swiftly lost interest in a particular case. In their coverage of specific cases that arouse public attention, the media focus is on an adult rather than a child. Some improvement was observed in terms of a greater respect for the child's right to privacy. Likewise, some media, that is, some reporters, prove to be sensitive to child victims of the violation of rights, but rarely address the participatory rights of children.

The professional ethics of health professionals, teachers, educators in institutions, employees in social work centres and others dealing with children, was particularly interesting to the Child Rights Centre in the course of 2005. The absence or low level of professional ethics was not evident vis-a-vis children only, yet children are most certainly the greatest victims of the problem. In Serbia, some efforts were invested, primarily in the social welfare sphere, in shedding light on the issue and drawing up a system reform plan aimed at raising professional and ethical awareness of all those dealing with children within the system.

Social violence, particularly violence against children, is still a problem in Serbia. It is committed in four contexts - school, family, institutions and local environment - mostly by adults against children. However, an increase and change in the quality of peer violence is particularly disconcerting. In Serbia, no quality plan or strategy is in place for the resolution of the problem. Current activities are aimed at repression and security, taking no account of the causes, and do not promote the amicable settlement of conflicts.

The attitude towards civil society i.e. civic organizations, somewhat deteriorated in the course of 2005. It is observed that in political discourse and behaviour such activities are largely distrusted, sometimes even dismissed as uncooperative and obstructive and not infrequently branded as treasonous. Pressure is substantially milder when at issue are organizations dealing with the rights of the child or some other less politically controversial issues. In practice, many government bodies are cooperating with non-governmental organizations in the implementation of projects.

Conclusion

Despite the criticism of the degree of exercise of child rights in Serbia during the course of 2005, the hope remains that the positive strides made so far will lead to a shift in 2006 and the years to come. The fulfilment of child rights is a process, just as is the development of political decision-makers' understanding of the need for securing a more prosperous future for Serbia and all its people primarily through raising awareness, the respect for human rights, and the promotion of children's education and health.

I GENERAL MEASURES OF IMPLEMENTATION

The state union of Serbia and Montenegro has still not submitted its Initial Report on the Implementation of the Convention on the Rights of the Child to the Committee on the Rights of the Child. The Republic of Serbia has prepared its part of the Report, but the part of Montenegro is not yet finalised, and the developments on the political scene in the country suggest that we should not expect the submission of the Report in 2006.

1. National Strategy

There is no consensus in the Republic of Serbia about a long-term and comprehensive strategy to improve the status of children in Serbia, and no progress in that direction was made in 2005.

The activities that contribute to the improvement of the status of children, to be specified further below, are based on the National Action Plan for Children that was adopted in February 2004 and that contains the necessary guidelines for improvement of the status of children, defining the directions of development in specific areas. However, this is a document of the Government of the Republic of Serbia, i.e. of the executive power, which means that it may be easily changed. Besides, this document does not contain solutions for all relevant areas, but only partial solutions. Nevertheless, the existence of the National Action Plan for Children is valuable, and based on that plan the following activities were performed in 2005:

- » **three Local Action Plans** were prepared - for the city of Kragujevac, and the municipalities of Pirot and Sjenica - and an initiative launched to have local action plans prepared for all municipalities in Serbia.
- » **General Protocol for Protection of Children from Molestation and Neglect** was prepared, envisaging intersectoral cooperation aimed at better protection of children in all stages of the process - from detection to care and rehabilitation.

Other action plans that are related to specific areas are the following:

- » **Strategy for the Development of the Social Welfare System** represents a document containing the fundamental principles harmonised with international standards. It is based on the principles of availability of social services to users; participation of service users in decision-making; possibility to choose services

and service providers; best interests of service users; comprehensive analysis and satisfaction of the needs of service users; provision of services in the least restrictive environment; and encouraging independence of. **The Strategy** envisages decentralisation of the system and individualisation of the measures used, and focuses on measures to reduce the number of social service users. Inefficiency has been identified as the biggest problem of the present system; therefore, the Strategy stipulates a higher level of intersectoral cooperation, with centres for social work as coordinators, in order to increase efficiency.

- » **Strategy of the Ministry of Education and Sports for the 2005 - 2010 period**; however, we believe that this strategy does not contain the necessary elements to ensure its implementation, but is more of a declarative character.
- » **General framework for the national strategy against violence**, which should in the forthcoming period serve as a basis for preparation of a comprehensive strategy. The general framework represents a good basis because it incorporates all elements of the system (criminal justice protection, family law protection, and necessary concrete measures).

The activities within the framework of the Poverty Reduction Strategy Paper of continued in 2005 and the first report on the achieved results was prepared.

2. Harmonisation of National Legislation with the Convention

The legislative solutions related to children and to the exercise and promotion of the rights of the child improved to a certain extent in the previous year. The greatest contribution was made by the adoption of **Juvenile Justice Act**, which introduced a special criminal justice system that embraces the fundamental principles established by international documents, including the Convention on the Rights of the Child. The new Family Law is also a very important act since, for the first time, it introduces the rights of the child, adopts the concept of joint guardianship by parents who are separated, and introduces family law protection against violence in the family. A step forward in terms of quality of measures imposed in case of neglect and molestation of children was made by directing the measures primarily toward the offender and not to the child as was the case earlier. However, this Law has not fully met the demands put before it by the expert community, and has failed to explicitly prohibit physical punishment of children, to introduce the obligation of the state to provide parental education, and to provide guidelines to define the child's best interests, nor has it shown consistency in application of the child's right to express views and has not fully acknowledged the child's ability to develop. Nevertheless, the most serious deficiency of this Law is that it contains neither the definition of the child nor the definition of the family.

Certain improvement is also evident in the sphere of health care, since every child is entitled to the highest health care standards, and enjoys general rights of patients that ensure (at least on the legislative level) maintenance of integrity and protection of the patient's personality.

Nevertheless, the general assessment of the harmonisation of domestic and international regulations is not favourable. A large number of domestic regulations have not been harmonised, and include partial solutions that are often inconsistent.

3. Status of the Convention on the Rights of the Child

In the Republic of Serbia, international treaties are applied directly, which means that if there is any legal void or discrepancy between domestic rules and international law, the provisions of the Convention may be applied. However, in practice, local courts apply international regulations in a negligible number of cases, but no concrete data are available on their actual number.

4. Efficient Measures of Protection

The system of protection of rights of the child in the Republic of Serbia provides for the exercise of regular and extraordinary remedies, including appeals to the Constitutional Court of Serbia in the last instance. The system of legal remedies, however, does not cover certain situations when matters pertaining to the child are decided but the child is not accorded the status of a party to the proceedings, which is the result of insufficiently recognised and imprecisely defined rights of the child to express views.

The process of establishment of a children's ombudsman was not completed in 2005; the draft law is currently in the parliamentary procedure. Also, the issue of independent legal representation of the child in all relevant legal and administrative proceedings is still not regulated.

The novelty in this field is the introduction of the SOS Hotline for children. The Serbian SOS Hotline project was implemented by the Foundation of HRH Princess Katarina Karadjordjevic in cooperation with the Ministry of Labour, Employment and Social Policy, the Ministry of Education and Sports, the Ministry of Health, the People's Office of the President of the Republic of Serbia, and Centre for Protection of Infants, Children and Youth.

5. Coordination and Implementation of the Convention

The main coordinating body for implementation of the Convention on the Rights of the Child and child rights-based activities is the **Child Rights Council**, which was set up by the Government of the Republic of Serbia in 2002. However, the Council was not sufficiently institutionalised in 2005, which makes its work more difficult. Nevertheless, thanks to the efforts of that same coordinating body, progress was made in the development of local action plans and formation of a database for the monitoring of the status of children.

Despite the Council's activities, the mechanisms of intersectoral cooperation are weak and there is no appropriate coordination between the relevant subsystems - education, social welfare, judiciary, finances, health care, internal affairs. The same problems exist in the cooperation between the governmental and non-governmental sectors, as well as in the relations between the government and the local government authorities. Poor coordination is, *inter alia*, the result of complete lack of reforms in some of the said subsystems, primarily in the judiciary.

In the past year, however, the foundation was laid for better intersectoral cooperation in the social welfare field, since the starting point of the Strategy for the Development of the Social Welfare System is precisely the intersectoral cooperation of centres for social work as system coordinators.

The establishment of a Children's Rights Sub-Committee at the Serbian Assembly should give a better picture of the entire system from the starting or normative level, which could result in more harmonised efforts of specific sectors.

On the level of implementation of regulations and strategies, a lack of implementation mechanisms, absence of monitoring of results and evaluation of achievements are still hampering progress. An additional problem lies in the fact that most strategies are prepared without a full and comprehensive analysis of the current situation and a realistic assessment of capacities available for their implementation.

6. Oversight of Implementation

Mechanisms for oversight of implementation are non-existent in most areas. No progress was made in that direction in 2005. It seems that there is no awareness of the necessity of systematic control over accomplishment of the set goals (in the areas for

which they were set), since no indication was given of any such actions and projects in the future period. The currently existing mechanisms of supervision of activities move within the limits of regular control of everyday activities by the bodies themselves. Since independent oversight is still not introduced (children's ombudsman has not been established yet), it is only the non-governmental organisations that supervise the exercise of children's rights within the frame of their organisational capabilities.

7. Budget Analysis and Allocation of Necessary Funds

Budgetary allocations in the Republic of Serbia are made by sectors, which makes the analysis of the amount of funds assigned for children's needs and of their allocation more difficult, and it is not evident how much funds from the budget are set aside for children. The Serbian Government allocates the biggest portion of funds for children's needs through the Ministry of Labour, Employment and Social Policy (all contributions related to social welfare of children are provided through this ministry) and the Ministry of Education and Sports.

If we analyse the budget funds allocated to the stated ministries, it is obvious that the funds of the Ministry of Education and Sports have suffered a realistic reduction compared to the preceding year, as well as the funds intended for families and children (within the budget of the Ministry of Labour, Employment and Social Policy).

In 2004 the budgetary expenditures for education in the Republic of Serbia accounted for 3.7% of the GDP, which is more than in 2003 (3.5%) but less than in 2002 (4%), which puts Serbia behind all the countries in the region measured by the share of GDP that is allocated for education purposes.

The data related to improvement of children's health is impossible to obtain, because there are no special budget lines within the budget for the health care system intended exclusively for children.

8. Data/Indicators

Collection of data relevant for the monitoring of the status of children's rights is a challenging task, because of the existence of significant problems. The Serbian Statistics Bureau keeps information of public interest that represent the basis for analysis of other indicators, but the age groups used by the Bureau are not in compliance with the definition of a child provided in the Convention. Namely, the

Bureau does not use the 18-year age limit, and its data cannot be applied to the entire juvenile population in Serbia. Furthermore, the Bureau does not even have the information on the number of children in Serbia (under 18 years of age).

Other data related to specific areas are collected partially and it is difficult to cross-reference them because they are based on different methodological approaches.

However, a big shift was made in this field in 2005 that should ensure in the period to come better monitoring of indicators of relevance for the assessment of the status of children's rights. Namely, the DevInfo database was developed, containing 48 indicators based on the Millennium Development Goals that may be changed only by the global DevInfo database administrator, and leaving the possibility for the database user to define its own indicators on the national or regional level. On the national level in Serbia, the Poverty Reduction Strategy Paper was added to the local set of indicators in October when the latest database was published and now the database contains 396 indicators, with the data available for 312 of them, but without the data for 2005 and in many cases even for 2004.

9. The Role and Status of Non-governmental Organisations

The role and status of non-governmental organisations remain undefined as respective legislation has not been enacted yet. Hence, at the moment important preconditions for strengthening cooperation among non-governmental organisations and state institutions do not exist. As in the past period, their cooperation was implemented on a project basis in the situations when the government authorities were mostly in need of professional support from the civil sector. However, concrete support to the non-governmental organisations dealing with child rights is still wanting, as are legal solutions envisaging financial facilities for the activities of the civil sector.

A good example of an attempt to upgrade the cooperation to a higher level was the participation of the Child Rights Centre in the establishment of the Mediation Centre together with the Government of the Republic of Serbia, the Belgrade Bar Association, and the National Bank of Serbia. This provided foundation for a long-term cooperation between the civil sector and governmental institutions from the early stage of introduction of this new institute - mediation - into the national legal system. The Centre also works closely with the Ministry of Labour, Employment and Social Policy on the implementation of the "Transformation of the Social Welfare System Institutions for Accommodation of Children and Youth" project, and this Ministry funded a child labour research carried out by this Centre.

It is also worth pointing out that the Fund for Social Innovations, which funds the local community projects within the social welfare system, has imposed a requirement on the principals to have a partner coming from among local non-governmental organisations in order to become eligible for project funding.

10. Dissemination, Training and Raising Awareness

Non-governmental organisations still play the main role in information dissemination and raising awareness about child rights. On the local level, certain institutions specialising in the work with children (and parents) have now started to include child rights-related topics in their programmes. By way of illustration, in 2005 the Children's Culture Centre of Belgrade organised seminars and a round table discussion about Children's Ombudsman, and a workshop for parents with the aim of raising their awareness about child rights. The idea of the previous Government to disseminate information through education system, which would have been a good systemic solution, came to no fruition, so that there are no systemic measures in place for dissemination promotion, and any efforts depend on the individuals who have become aware of the pertinence of this issue. In the long run the absence of systemic measures may lead to decline in the interest for this topic, which is reflected in a smaller number of newspaper articles about child rights published in 2005 in comparison with 2004, and in their changed structure, as the first indicators of this trend. Namely, the articles were mostly informative in nature, and failed to present critical consideration of a problem underlying the reported information.

11. International Cooperation

A large number of international organisations taking active part in the child right programmes and projects are present in the Republic of Serbia. (UNICEF, Save the Children, the European Agency for Reconstruction, and the World Bank). It is important to note that most of the projects implemented through the national institutions and the civil sector are funded by international organisations (UNICEF), international non-governmental organisations, and foreign governments. Despite the improved cooperation in 2005, the same problems persist as in other sectors - lack of a clear picture of the objectives that want to be achieved and lack of systemic solutions.

